

Förnyelse och kontinuitet

– om konst och kultur
i framtiden

Jean-François Battail

Margareta Biörnstad

Eva Eriksson

Carmilla Floyd

Johan Fornäs

Mats Gellerfelt

Jan Erik Gidlund

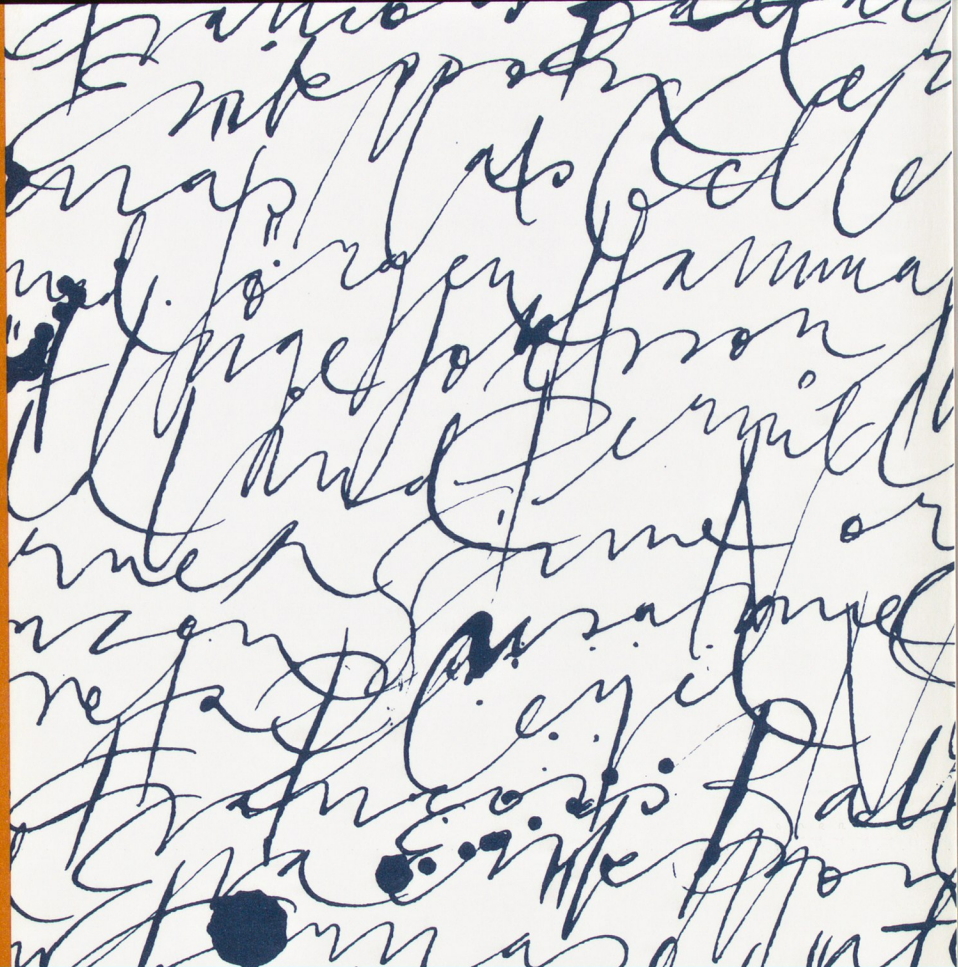
Jörgen Hammarin /
Linda Nygren-Eklöf

Inge Jonsson

Theodor Kallifatides

Hilda Lind

Pernilla Månsson /
Mikael Sterner



Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2014



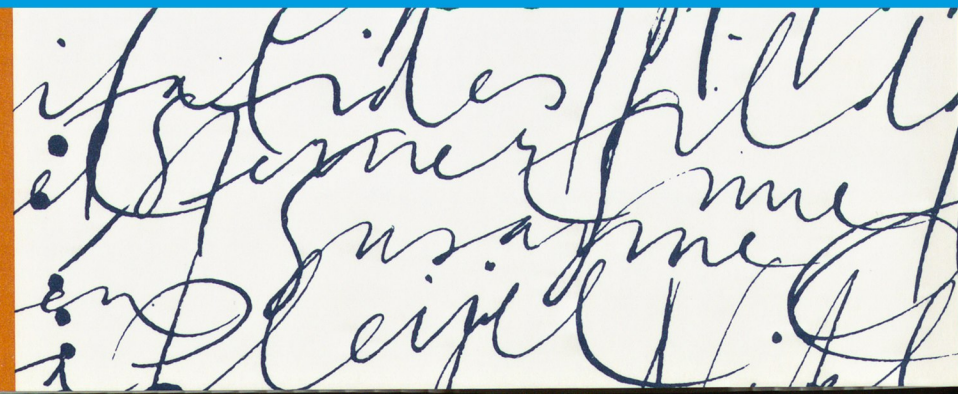
National Library
of Sweden

Agneta Pleijel

Niklas Rådström

Kulturutredningen

SOU 1994:9



Förnyelse och kontinuitet

– om konst och kultur
i framtiden

Jean-François Battail

Margareta Biörnstad

Eva Eriksson

Carmilla Floyd

Johan Fornäs

Mats Gellerfelt

Jan Erik Gidlund

Jörgen Hammarin /
Linda Nygren-Eklöf

Inge Jonsson

Theodor Kallifatides

Hilda Lind

Pernilla Månsson /
Mikael Sterner

Sune Nordgren

Jill Onsér-Franzén

Suzanne Osten

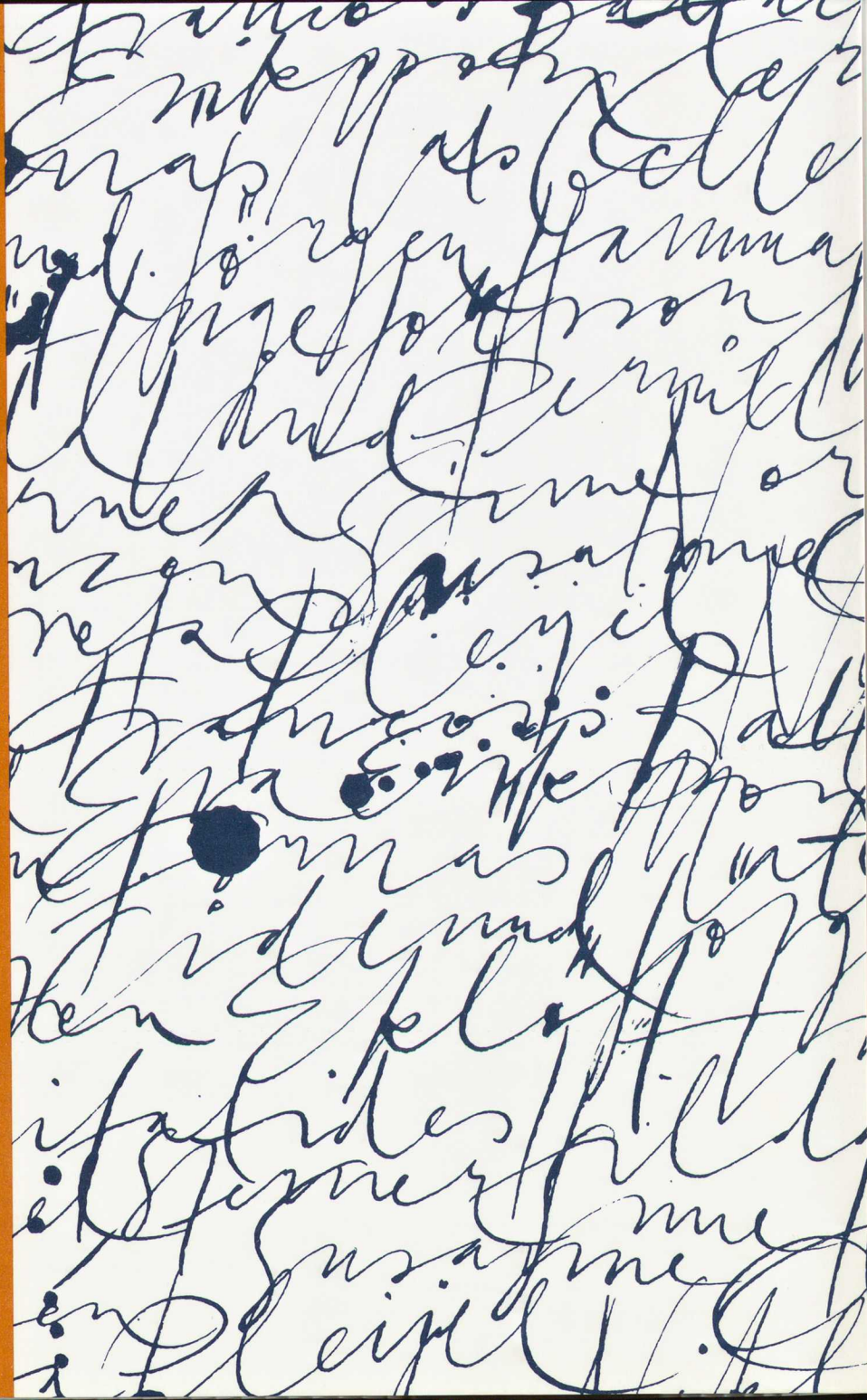
Lars Persson

Agneta Pleijel

Niklas Rådström

Kulturutredningen

SOU 1994:9



Statens offentliga utredningar
1994:9
Kulturdepartementet



Förnyelse och kontinuitet

– om konst och kultur i framtiden

Grafisk form: Peter Alenäs
Illustration: Stina Wirsén
Tryck: Norstedts, Stockholm

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remiss-
utsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga
Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltnings-
kontor

Beställningsadress:

Fritzes kundtjänst, 10647 Stockholm
Fax: 08-205021, Telefon: 08-6909090

ISBN 91-38-13546-9 ISSN 0375-250X

Innehåll

7 **Förord**

9 **Jean-Francois Battail**

Särart och internationalisering
– några reflektioner utifrån

19 **Margareta Biörnstad**

Samhällsförändring och kulturmiljö

29 **Eva Eriksson**

Kulturen i samhället

37 **Carmilla Floyd**

Upp och nedvända världen

47 **Johan Fornäs**

Senmodern kulturpolitik

59 **Mats Gellerfelt**

Kulturpolitik – understöd eller aktiv handling?

67 **Jan Erik Gidlund**

Konstens och vetenskapens
institutionella villkor

75 **Jörgen Hammarin / Linda Nygren-Eklöf**

Det kom ett brev...

85 **Inge Jonsson**

Kultur skall handla om delaktighet

95 **Theodor Kallifatides**

I väntan på barbarerna

103 **Hilda Lind**

Tyda tidens tecken

111 **Pernilla Månsson / Mikael Sterner**

En bild kan förändra världen

115 **Sune Nordgren**

Fri, men förankrad

121 **Jill Onsér-Franzén**

Offentlig kulturpolitik – för vem och varför...?

135 **Suzanne Osten**

Hot och möjligheter

143 **Lars Persson**

Att återerövra ögonbrynen från frustrationens
sumpmarker – ett manifest¹

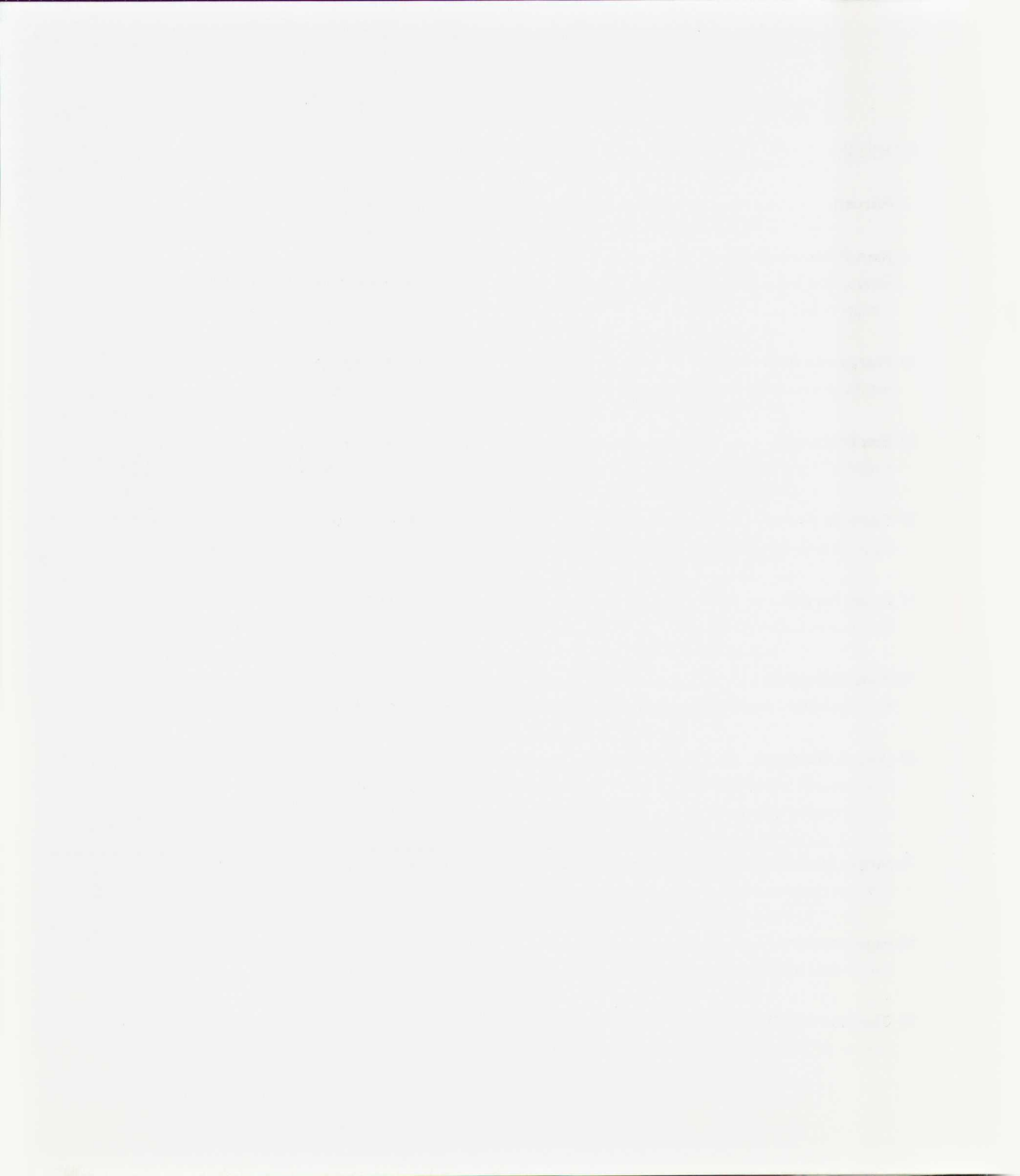
151 **Agneta Pleijel**

Kulturen – ett samhälles andning

159 **Niklas Rådström**

Hela människan

165 **Presentation av författarna**



Förord

Vilka krav och utmaningar kommer kulturpolitiken att möta under 90-talet och på längre sikt?

Det är en av huvudfrågorna som den statliga kulturutredningen nu arbetar med. Utredningen, som tillsattes våren 1993 och som avser att redovisa sitt arbete i slutet av 1994, skall också göra en utvärdering av nuvarande kulturpolitik med utgångspunkt i 1974 års kulturpolitiska mål samt föreslå åtgärder för att främja kulturlivet och en positiv utveckling av kulturen.

"Vad är kultur?" Det är en fråga med många svar. Lyckligtvis – ty kultur bör ju bl.a. innehålla mångfald och beröra alla människor. Det är lätt att tänka på

- institutioner, såsom bibliotek, muséer, orkestrar, teatrar
- grupper, såsom barn och ungdom, handikappade, invandrare
- organisationer, såsom studieförbund och hembygdsrörelse
- verksamheter, såsom att se, läsa, höra, göra.

Listan är lång – men likväl ofullständig. Kultur innefattar det mesta i vårt liv, från historia till framtidsyn, från konstnärliga experiment till vardagsliv. Kulturen har samband med demokratisk och ekonomisk utveckling men inte minst spelar den en avgörande roll för den personliga utvecklingen.

Det är från sådana utgångspunkter utredningen ska bedöma var samhällets insatser bäst behövs.

Vi ska försöka fullgöra vår uppgift på det sätt som offentliga utredningar brukar göra, genom att

granska, analysera, väga och värdera. Vi arbetar i nära kontakt med statliga och kommunala organ, med andra utredningar, med kulturarbetare och kulturverksamheter.

För att få ytterligare underlag för vårt arbete har vi bitt 20 personer att skriva uppsatser om kulturens framtida roll och vilka krav som kan komma att ställas på kulturpolitiken.

Vi redovisar i denna bok dessa uppsatser och tackar samtidigt författarna för deras insats. Vi hoppas att boken skall bli ett underlag inte bara för vårt arbete, utan också för programarbete i andra former och för en debatt i breda kretsar. Vi tror att en livlig kulturdebatt är viktig just nu. En sådan debatt kan vidga intresset, öka engagemanget, medverka till utveckling och förnyelse, göra flera medvetna om kulturens roll för människorna.

Varje författare svarar själv för sitt inlägg. Vi har gett endast en anvisning i fråga om innehåll och utformning: Uppsatserna bör vara korta.

Stockholm i januari 1994
Ingemar Mundebo
Ordförande i kulturutredningen

Jean-François Battail

Särart och internationalisering
– några reflektioner utifrån

De senaste åren har den europeiska kontinenten förändrats så djupt, att det ter sig vanligare än någonsin att förutse framtiden, även på kort sikt. Olika tänkbara scenarier kan förvisso skissas, men de förblir spekulativa. Hur det geopolitiska Europa kommer att gestalta sig vid sekelskiftet förblir oklart, vilket alstrar en diffus oro.

Anlägger man ett kulturellt perspektiv, helst i historiens ljus, blir emellertid bilden en annan. Vår kontinent, som så ofta uppvisat ett janusansikte, har splittrats av politisk och ekonomisk maktkamp mellan nationer, men den har också hållits ihop av kulturella mönster som visat sig synnerligen slitstarka. Vi européer står egentligen på samma grund, våra föreställningar och värderingar härrör från samma källor, den klassisk-antika och den kristna. Bland intellektuella har det naturligtvis funnits medlöpare som bidragit till att ideologiskt legitimera det råaste våldet, men i djupet utgör Europas humanistiska kulturtradition och dess inneboende filosofi, som syftar till det universella, raka motsatsen till slutenhet, chauvinism eller xenofobi. Denna gränsöverskridande dimension är fundamental.

Kulturen är internationell av sig, den närs av flöden som kommer från alla väderstreck och tynar tvärtom bort i drivhus. Vi måste alla ödmjukt erkänna att vi är beroende av impulser utifrån, och att den enda framkomliga vägen är att gå ihop om idéer och erfarenheter, eftersom inget land har monopol på kreativitet eller fulländning. Men detta innebär inte att det nationella eller det regionala skall försummas, snarare tvärtom. Skilda historiska öden har frambringat differentierade attityder och kulturyttringar inom Europas olika delar. Därav en mångfald som kan leda till spänning, men som också kan

utgöra en ovärderlig källa till ömsesidigt berikande. I dag är de flesta bedömare överens om att Europas främsta tillgång är just dess mångkulturella fasettering. Att ta vara på denna resurs förutsätter att man betraktar det kulturella livet som ett dialektiskt samspel mellan olika komponenter, som ständigt givande-tagande processer i alla riktningar. I så fall innebär en lyckad internationalisering att man börjar på hemmaplan och odlar energiskt sitt eget med övertygelsen att man har någonting att ge, samtidigt som man är beredd att ta emot.

Sedan ett millenium tillbaka är Sverige en omistlig del av kultureuropa. På Heliga Birgittas tid var kulturintegrationen redan långt framskriden, och sedan dess har otaliga band vävts samman med omvärlden. Det egendomliga är att långtifrån alla dagens svenskar är övertygade eller medvetna om det. Somliga tycks vilja förskansa sig på den skandinaviska halvön, som om kontinenten vore en annan och kanske skrämmande värld. Denna lättfrusna isolationism är långt mer skadlig än den utåtriktning som Sverige oftast uppvisat. Farhågorna om någon slags kosmopolitisk smitta som skulle hota svenskheten dementeras av hela kulturhistorien. Inget fundamentalt nytt händer nu, utom möjligen en acceleration av urgamla processer, men lika litet nu som förr riskerar man att förlora sin särart vid konfrontation med omvärlden, inte minst av språkliga skäl. Så länge det finns olika språkgrupper kommer det att finnas skilda kulturer.

Språk är för varje folk den ojämförligt viktigaste identitets- och kulturbäraren. Ett gemensamt idiom betyder troligen mer för sammanhållningen och solidariteten än själva medborgarskapet. Men varje

språk utgör också i förhållande till omvärlden en barriär som försvårar kommunikationen och hämmar rörligheten. Integrationsprocessen i Europa medför skärpta krav på språklig beredskap i varje enskilt land. I kultur- och skolpolitiskt avseende torde allt som rör såväl modersmålet som främmande språk tillskrivas en avgörande vikt. Först av allt modersmålet, inte bara själva språket utan även den kultur det utformar och uttrycker. Man får inte nöja sig med tanken att hemspråket "sitter i ryggmärgen", och inte heller negligera kulturarvet. Även om varje språk lever och därmed förändras måste normer ändå hävdas för att undvika slapphet, tvetydighet, ungefärlig förståelse. Ett villkor för att bevara sin identitet, sin kultur, sin frihet, är att vårda och försvara sitt modersmål mot yttre angrepp och inre förfall. I Norden har lilla Island, som naturligtvis är mer hotat än Sverige, visat vägen. Skollämnets svenska däremot har ofta tjänat som allmän ram för allsköns aktiviteter och färdigheter som riskerat att tränga undan det mest grundläggande av allt, dvs. språket och litteraturen. Detta kan i sin tur försvåra steget ut mot den vida världen, ty det finns en klar korrelation mellan behärskning av modersmålet (inkl. den allmänbildning som hör dit) och förmågan att tillägna sig främmande språk. Ju större medvetenhet om det egna mediet, desto bättre förutsättningar för en lyckad kommunikation tvärs över gränserna.

De snabba förändringar som sker medför också nya villkor för språkutbildningen, som nu bedrivs i mer omväxlande sammanhang och med mångfaldiga syften. Vid universiteten t.ex. måste utbudet tillgodose andra behov än de blivande språklärarnas. Numera har utbildarna en mångfasetterad servicefunktion att

fylla, vilket också tvingar till omprövning av gängse metoder och vanor. I det akademiska Sverige finns en tradition som starkt koncentrerar sig på språket i sig och i regel tillmäter de kulturella momenten mindre vikt än vad som görs i de flesta europeiska länder. En inlärn timer som uteslutande syftar till behärskning av formerna kan leda till teknisk fulländning, men risken är stor att främlingskapet består, om man inte besitter tillräckligt mycket kunskap om den mänskliga och samhälleliga kontexten – om det som i nordiskt språkbruk kort och gott kallas för kultur. Språkfärdighet och kulturkunskap i bred mening ter sig organiskt beroende av varandra, och den sistnämnda skapar i regel den nödvändiga motivationen utan vilken ingen lyckad inlärn timer kan ske. Med andra ord är det farligt att reducera språkinlärn timer till ren ingenjörskonst. Utöver den formella behärskningen kräver kommunikationen, dvs. det ändamålsenliga handlandet med språket som instrument, även utomlingvistiska kunskaper. Därför måste den optimala inlärn timerpedagogiken vara den som beaktar språkets mångfaldiga funktioner, den som väver formella, kommunikativa och kulturella element samman utifrån ett helhetsperspektiv. Tendenser till sönderdelning, till "snuttifiering", måste bekämpas, inte minst med hänsyn till vad den mellanfolkliga kommunikationen kräver.

En alltför instrumentell syn på språket medför också ett misskännande av att varje språk är bärare av en särpräglad världsåskådning. Man kan anta att varje språks beskaffenhet betingar den intellektuella aktiviteten hos den som brukar det, så att tankeverksamhet och verbalt uttryckssätt i praktiken är oskiljaktiga. Det upplever jag i skrivande stund, då jag försöker uttrycka mig på ett främmande språk,

med vad det innebär av mental omprogrammering. Världen kan struktureras på många olika sätt. Även om ordböckerna ger omedelbara ekvivalenser mellan glosor finns det inte alltid självklara bryggor mellan olika idiom, och inte ens honnörssord eller allmänna kategorier har riktigt samma konnotationer i de olika språk de inlemmas i, då den civilisatoriska kontexten inte är densamma. Därför vore det illusoriskt att reducera internationalisering till anglicering, som man varit frestad att göra i Sverige. Engelska i all ära, den fyller en ovärderlig praktisk funktion, och visst är det bra att göra engelska till var mans egendom. Men man får inte stanna där. Humanister, tex. kan inte nöja sig med att upptäcka de europeiska tankeströmningarna enbart via befintliga engelska översättningar. Habermas skall helst läsas på tyska och Bourdieu på franska! Ju större språklig mångfald, desto rikare kulturutbyte.

Men kulturutbyte i egentlig mening betyder recipitet, inte bara enkelriktad påverkan. I Sverige är man väl medveten om att otaliga impulser har mottagits utifrån, i första hand (men inte uteslutande) från Tyskland, Frankrike, England (USA senare). Däremot tycks det råda visst tvivel om att man har haft någonting att ge i gengäld. I den svenska debatten brukas och missbrukas den förlamande centrum-periferi-modellen, som framställer Sverige som ett utsatt och avlägset land i utkanten av civilisationen, långt från s.k. kulturcentra. Detta sätt att resonera gör inte rättvisa åt det dynamiska och det ömtesidiga i kulturprocesserna. Sverige och Norden överhuvudtaget ingår sen gammalt i ett nätverk. De mottagna impulserna har så gott som aldrig lett till okritisk efterapning eller blint anammande. Det

främmande har försvenskats, inkorporerats i den egna substansen. *Solen och Nordstjärnan*, den stora svensk-franska utställningen, visar t.ex., och med all önskvärd tydlighet, hur den tongivande franska estetikerna på 1700-talet anpassats, filtrerats och till sist helt och hållet försvenskats. En annan lärdom kan dras av samma utställning, nämligen att kulturcentra finns överallt där skapande arbete företas, inte bara i Paris, London eller Rom. Vetenskapsakademiens Stockholm eller Linnés Uppsala ger slående prov därpå, och det visar sig att svensk vetenskap och teknik haft avgörande nedslag på fransk mark. Liknande exempel från skilda tidpunkter kan hämtas ur kulturhistorien.

Men svenskarnas medvetande om det egna kulturarvet, inte minst bland de unga, visar sig ofta ganska suddigt. I värsta fall kan ett sådant misskännande medföra risken att dansa efter andras pipor, och då finns det bara förlorare, både den som utplånar sig själv och omvärlden som blivit en stämna fattigare. Som tur är håller svenskarna ställningarna, men de kunde ändå inta en mer offensiv attityd just i kulturellt avseende. De åberopar hellre modernitetens och demokratins landvinningar – teknologi, medicin, social ingenjörskonst, jämlikhet, jämställdhet, miljövern. Kanske är det dags att lyfta fram kultur – och att blåsa bort egendomliga mindervärdeskomplex. Dessa beror troligen på landets storlek, och visst är befolkningsunderlaget smalt, men kultur har ingenting att göra med kapplöpning eller kraftmätning, där den största vinner, den kan enbart bedömas med hjälp av kvalitativa, civilisatoriska kriterier. En annan omständighet är rädslan hos många svenskar att verka nationalistiska eller provinsiala, även om många gärna "gräver där de står". Ingenting är

ändå naturligare än att söka sina rötter. Det kan inte likställas med bygdenarcissism eller plaskande i ankdammen. Dessutom är kulturen i Norden traditionellt knuten till regionerna. Det vore befängt att förneka de lokala formernas betydelse. Hela den nordiska skönlitterära traditionen, t.ex., visar att det finns ingen motsättning mellan regionalism och internationalism, mellan djup lokal förankring och universell giltighet.

Varje människas identitet består egentligen av ett knippe olika identiteter och tillhörigheter som bildligt sett påminner om kinesiska askar. Kalmarit, smålänning, svensk, nordbo, europé, kanske t.o.m. världsmedborgare, ja, man kan vara allt detta på en gång, men i den ordningen. I Sverige har frestelsen tydligen varit stor att hoppa över mellanlänkar för att hitta en genväg från det nationella till världsomfattande internationalisering. Man har gärna tytt sig direkt till USA utan att fördjupa sig i det europeiska sammanhanget. Även den första cirkeln utanför, den nordiska, har ofta hamnat i skymundan. Den nordiska samkänslan uttrycker sig tydligast när nordbor råkar träffas söder om Danmark, annars finns det alltså psykologiska lås att forcera mellan brödrafolken. För oss utomstående betraktare står det utom varje tvivel att Norden, dess mångfald till trots, äger en stor grad av homogenitet, beroende på jämförbara historiska öden, gemensam kulturell förankring och delade värderingar. I många avgörande internationella frågor brukar de nordiska länderna agera och reagera ungefär på samma sätt. Därför är det förvånansvärt att det inom Nordens gränser alltså finns en outnyttjad potential för handlingskraftigt samarbete. Att förstärka den gemensamma kulturella plattform som redan finns borde vara en

angelägen uppgift, inte för att skapa ett alternativ till det övriga Europa utan för att kunna möta det med största möjliga tyngd. Internationellt sett åtnjuter Norden ett stort förtroendekapital, som ju borde vara desto mer användbart om man går i samlad trupp.

Men att förstå andra förutsätter först att man förstår sig själv och vad man står för. Därför förblir den inre cirkeln, den svenska, viktigast av alla. Om svenskarna inte värnar om sitt kulturarv är det väl inga andra som skall göra det för deras räkning. Med kulturarv avses inte här minnesmärken och andra objektiva spår från det förflutna, utan snarare en immateriell verklighet, den konstellation av intellektuella och känslomässiga föreställningar om den egna kulturtraditionen, som i det kollektiva medvetandet blir identitetsbärande och identitetsskapande. För inte så länge sedan var intresset minst sagt ljummet, och det var närmast opassande att ta upp *svenskheten* till debatt. I dag har pendeln svängt, inte minst på grund av den oro som Europas omstrukturering frambringat. Känslan av otrygghet inför det främmande kan leda till villovägar, men den har också fördelen att mana till reflektion. Och då framgår det klarare att den nödvändiga beredskapen för att hitta sin plats i en utvidgad värld utan att förlora sig själv är att besitta en fast identitet – och att hysa den övertygelsen att vad man står för har ett värde.

Om språk är en hörnsten för både gruppens och individens identitet och självkänsla, så har historisk och kulturhistorisk insikt också en avgörande betydelse. I totalitära stater har man ofta trängt undan eller friserat folkets historia för att lättare manipulera människorna. Ingenting sådant i demokratiska länder, däremot en tendens att försumma det

kollektiva minnet. Det kan t.o.m. anses motiverat att kapa förtöjningarna med det förflutna, så att man får fria händer för att förutsättningslöst arbeta för morgondagen. En sådan framtidsinriktad ideologi liknar dock självvårdad amnesi. Historia behöver varken uppfattas som hinder eller reduceras till det antikvariska. Varje generation måste tillägna sig och återskapa den, inte bara för att den belyser det som har varit, utan också för att den hjälper att bana väg genom att ge klarare insikt om våra gränser och möjligheter. Vad är svenskheten, som den ter sig i dag, om inte summan av beteendemönster och implicita antaganden som utformats av sekellånga processer. Svenskarnas nyväckta intresse för historia är glädjande. Historielösheten kan visa sig farlig. Ett obrukat fält hamnar lätt i rövarhänder. Demagogerna är aldrig sena att ersätta den kritiska, resonerande, vetenskapliga återerövringen av det förflutna med en ideologisk historieskrivning som avser att legitimera vad som helst, framför allt övergrepp mot andra. Därför har historieundervisning en oundgänglig kritisk funktion att fylla i en välfungerande demokrati. Mer än kanske något annat land har Sverige, i detta avseende, uppvisat en beundransvärd antropologisk ambition. Skolschemat i historia upp- tar alla de mänskliga samhällenas utveckling alltifrån antiken till våra dagar. Medaljen har dock en baksida. Detta världsomfattande program tilldelar ytterst litet utrymme till det nordiska och det svenska (detsamma gäller litteratur- och kulturhistoria), vilket medför risken att barnen får en alltför suddig uppfattning om den tradition de har sina rötter i. "Närhetsprincipen" borde faktiskt gälla i alla ämnen som så påtagligt är bärare av identitetsskapande element.

Det svenska kulturarvet betingar också i hög grad Sverige-bilden utomlands. Varför läser man svenska utanför Norden, varför tyr man sig till Sverige överhuvudtaget? Uppenbarligen är motivationen nästan alltid av kulturell art. I Frankrike t.ex. har Geijer och Tegnér (på 1830-talet), Selma Lagerlöf och Strindberg (kring sekelskiftet), Lagerkvist, Dagerman, Ingmar Bergman varit utomordentligt framgångsrika ambassadörer, som i hög grad utformat vår uppfattning om Sverige och svenskarna. Den årliga utdelningen av Nobelpriset spelar också en viktig roll – och påminner om att ett befolkningsmässigt mindre land, som ej är belastat med ett kolonialt förflutet, kan fylla en viktig funktion som ojävig kulturförmedlare. Man kan undra varför Sveriges marknadsföring utomlands bygger mer på symboler som förmodas vara vinnande (kungahuset, dalahästen, tennisspelare o.d.) än på just kultur i egentlig mening, som ändå utövar en obestridlig dragningskraft.

Denna dragningskraft är ännu större när det visar sig att Sverige (eller rättare sagt Norden) äger kulturformer som är obefintliga eller föga utvecklade i det övriga Europa. Själva uppfattningen om kultur, som omfattar all mänsklig odling, inte bara gräddan inom litteratur, konst eller vetenskap, utgör ett särskiljande drag. I Frankrike, där den elitistiska synen alltför är dominerande bland de intellektuella, har f.d. kulturministern Jack Lang kritiserats för att han försökte utvidga det kulturella fältet till att även innefatta mode, industridesign, gastronomi m.m. En frontlinje drogs mellan två kulturuppfattningar, den ena traditionell och snäv, den andra modern och mediainriktad. De stridande parterna tycktes inte ens ana att ett tredje och helt annat

alternativ kunde finnas utanför denna parisiska motsättning.

Ett studiebesök i Sverige hade nog varit nyttigt. Där hade de mött begrepp som *folklig folklighet*, som faktiskt trotsar varje form av översättning. Det franska ordet "populaire", som står närmast, bär helt andra konnotationer och är därför direkt missvisande. Kanske saknar vi ord för att företeelsen saknas. Eller är det så att folklighet likställs med folklore och endast tillskrivs en marginell ställning? I brist på erkännande lever den ett liv utanför det som definieras som kultur. Proletärförfattare har funnits hos oss, men deras verk har aldrig vunnit insteg i våra litterära annaler, än mindre i skolböckerna. För kontinentaleuropéer som riktar blicken mot Norden är därför mötet med folkligheten en sällsynt och berikande upplevelse. Bättre sökarmått för att närma sig den nordiska kulturen får man leta efter. T.o.m. Nordens historia har på ett sätt fått sin särprägel av mötet mellan makten och folkligheten. Sådana aspekter väcker intresse och uppmärksamhet utomlands för att de öppnar oanade horisonter och därför manar till eftertanke.

I ett sådant perspektiv utgör folkbildningen en utmärkt exponent för en typ av social kultur, eller kulturell demokrati, som saknar motstycke söder om sundet. Kunskapsförmedling är inte allt, personlighetsutveckling och medborgarfostran hör också till bilden. Humanistiska grundvärderingar och livsdugliga kulturformer har fått stor spridning genom organisationernas folkupplysning och utbud av aktiviteter. Arbetssättet med det kunskapsökande subjektet i centrum har medfört umgängesformer och kommunikationsmönster som bryter hierarkierna och bäddar för ökad respekt och tolerans mot andra,

oavsett graden av teoretisk utbildning eller social status. Den enskilde har fått utökade möjligheter att vara delaktig i sitt samhälle, vilket har bidragit till att ge demokratin ett reellt innehåll, inte bara formellt. Det är uppenbart att klyftan mellan elitkulturen och gräsrotterna är långt mindre i Sverige än i det övriga Europa. Visserligen kan man diskutera huruvida folkbildningens grundidé är specifikt nordisk, eftersom likartade tankegångar ju kan spåras hos teoretiker från skilda horisonter och från olika epoker. Deras drömmar förblev emellertid rena skrivbordsprodukter, medan det var Norden förunnat att ta steget ut från utopi till verklighet. Kanske är det så att glesbefolkade länder är mer tvingade än andra att optimalt utnyttja de befintliga resurserna, såväl mänskliga som materiella, men det återstår då att hitta den rätta formeln för att tillgodose till synes svårförenliga krav. Verksamheten skulle vara så förgrenad och decentraliserad som möjligt – ett villkor för att gynna individens frihet och ge utrymme åt lokala initiativ – medan effektiviteten krävde att den skulle vara genomorganiserad på riksplanet. Vidare skulle man försöka uppnå största möjliga bredd utan att för den skull pruta på kvalitetskrav. Norden lyckades faktiskt lösa dessa svåra ekvationer på ett sätt som alltjämt är ett föredöme för det övriga Europa. Folkbildningens grundfilosofi visar sig inte alls förlegad, snarare tvärtom, och den kan motiveras av såväl humanistiska som utilistiska skäl. I dessa tider av vacklande konjunktur intar vuxenutbildningen – och bildningen – en stor strategisk betydelse. I morgon, kanske redan i dag, ställer snabba och ständiga samhällsförändringar allt större krav på livslång inläring. Snävt yrkesinriktade omskolningsåtgärder, om än nödvändiga, räcker inte till.

Ökad flexibilitet, kommunikativa färdigheter, initiativkraft, förmåga att sätta saker och ting i ett sammanhang, ger också konkurrensfördelar, för att inte tala om den rent humanistiska dimensionen.

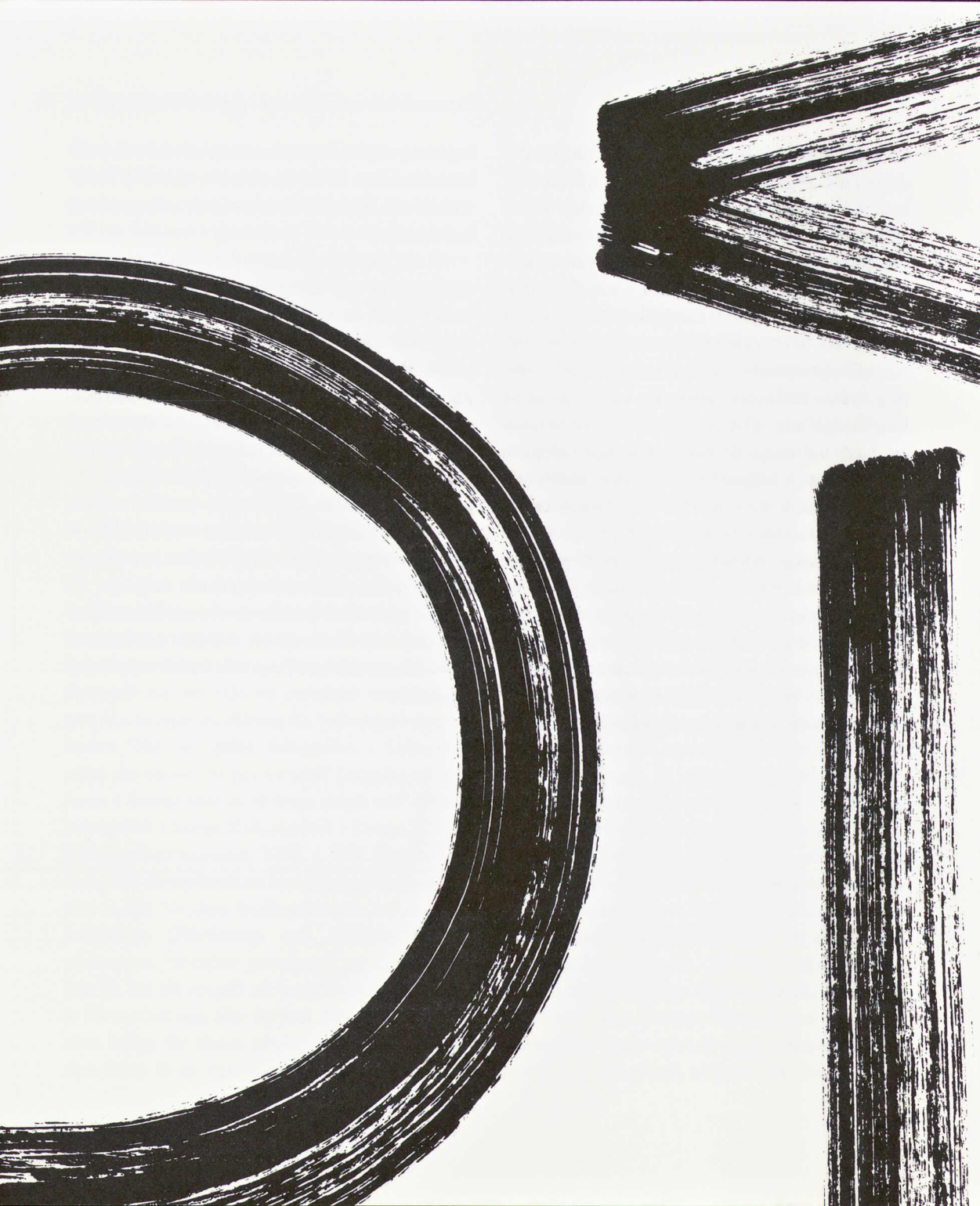
Ett "regionernas Europa" är tydligen på frammarsch, samtidigt som nationalstaterna, som länge varit dominerande enheter, håller på att försvagas. Den gamla motsättningen mellan centralisering och decentralisering ställs nu på sin spets. Risken med en stark nationalstat är att mångfalden dämpas, att standardisering och byråkratisering lämnar allt mindre utrymme för kreativ handling på det lokala planet. Å andra sidan är det bara ovanifrån man effektivt kan bekämpa de kulturella ojämlikheterna mellan olika regioner genom att föra ut kulturen (eller vissa former av kultur) till miljöer som eljest riskerar att vara utan. En balansgång måste hittas mellan krafter nedifrån och ovanifrån. I detta avseende har Sverige uppenbarligen hittat en framkomlig väg. Bekräftelsen därpå finns i den till stor del uppskattande rapport från en europeisk expertgrupp, som bl.a. betygar sin aktning för kulturspridningen i landet: "När det gäller deltagandet i kulturlivet måste det ses som en stor nationell framgång att kulturen i Sverige nått ut så brett socialt sett" (*Statlig kulturpolitik i Sverige*, Kulturpolitik i Europa 2.2, Utbildningsdepartementet, 1990, s. 159). Det ter sig desto mer förbryllande att läsa följande i samma rapport (s. 95): "De stora landsomfattande turnéorganisationernas (Riksteatern och Riksutställningar) verksamhet förstärker *paradoxalt nog* den centralism de har till uppgift att bryta" [min kursiv]. Det är för mycket sagt, eller för litet. Förgäves letar man efter belägg för denna påtalade paradox, det enda man hittar är en upprepning av samma påstående

längre fram (s. 149), än en gång utan förklaring. Det vore ändå intressant att veta vad som här menas. Riksteatern, t.ex., illustrerar väl den levande länken som finns mellan elitkultur och folkkultur – föreningstanken ligger bakom hela organisationen. En stor del av dess utbud kan omöjligen produceras ute på landsbygden. Förutom talteater kan de årligen 300 besökta orterna få uppleva musikteater, dans (med inget mindre än Cullberg-baletten), föreställningar för barn och unga, för hörselskadade, för minoritetsgrupper, i synnerhet finskspråkiga. Därtill kommer rådgivning och hjälp för amatörteater, folkupplysning med studieverksamhet, utgivning av böcker och tidskrifter, m.m. Tvärtemot vad utredarna tycks antyda ligger kanske styrkan hos Riksteatern i kombinationen av en fast ryggrad och decentraliserade aktiviteter. Att den har sitt säte i Storstockholm är lättförklarligt av praktiska skäl, men rent principiellt kunde den lika väl hålla hus i Skinnskatteberg. Hela folkbildningssystemet uppvisar förresten samma struktur, dvs. en hög grad av central organisation men också en lokal förankring, som ger aktörerna i regionerna stor handlingsfrihet. Decentraliseringen är eftersträfvansvärd, men den får inte upphöjas till mirakelmedicin. Det har jag kunnat konstatera i mitt hemland. Fram till 1988 var jag övertygad om att folkbildningen var en okänd företeelse i Frankrike, tills jag i *Le Monde* fick se en hel annonsida där flera hundra ideella småföreningar bad presidentkandidat Mitterand att stödja deras folkbildande aktiviteter om han blev omvald. Denna vädjan visade att det fanns gott om eldsjälar som efter bästa förmåga försökte göra punktvisa insatser, den visade också, tyvärr, att dessas effektivitet och genomslagskraft var ytterst begränsade.

Låt oss stanna kvar ett tag i Frankrike. Allmänt tillskrivs f.d. kulturministern Jack Lang förtjänsten att ha minskat orättvisorna mellan Paris och den "kulturella öken" som regionerna länge ansågs vara. Hur åstadkom han denna lilla revolution, om inte genom att tillgripa centralt styrda medel. Centraliseringen och decentraliseringen är kanske mindre oförenliga än man kan tro, såvida det finns en gemensam strävan till regionalisering och ytterst till demokratisering hos de inblandade aktörerna, var de än håller hus. Sverige, som också av tradition är ett centraliserat land, har enligt de flesta utländska bedömare lyckats hitta en originell balans mellan "rationalitet och anarki, stark stat och frihet" (P.O. Enquists ord). Bakgrunden härtill tycks mig vara denna livsdugliga folklighet som tidigare satts i brännpunkten. Mittfältet är starkt, det finns gott om bryggor som länkar människor och grupper samman, och vetandet ägs inte av en smal elit, tack vare en gammal och ädel tradition av popularisering och kunskapsförmedling. Väl beprövade instrument skall inte skrotas, de behöver bara justeras, anpassas och förbättras.

Ingenting är perfekt i denna värld, och även de bästa intentioner kan slå fel, men enstaka olycksfall i arbetet kan inte legitimera att man kastar ut barnet med badvattnet.

På det kulturella planet har svenskarna ingenting att frukta av den europeiska integrationen. Spöket om en nivellerande "EG-kultur" hör, liksom råttan i pizzan, till vandringsmyterna. Däremot kan vår kulturella identitet försvagas av den massproducerande underhållningsindustrin. I kampen mot förflockningen är vi hänvisade till oss själva, dvs. till vår egen kultur. Och då har vi inte råd med hemmablindhet. Svenskarna tycker visserligen om denna folkliga kultur som är landets kännemärke, men de är från barnsben så vana vid dess yttringar att de inte längre sätter rättmätigt pris på dem, lika litet som på den luft de andas. Kulturens avgörande betydelse får inte underskattas. I ljuset av de dramatiska händelser som utspelas i Östeuropa vet vi nu, att den kulturella grunden är det som finns kvar när allt annat rasar samman.



Margareta Biörnstad

Samhällsförändring och kulturmiljö

Ställd inför frågan om kulturens roll i början av 2000-talet är det naturligt för mig att ta utgångspunkten i kulturens fysiska uttryck som vi möter dem i bebyggelsen och ute i det öppna landskapet. Under de dryga 40 år som jag har arbetat med kulturfrågor har det hänt mycket, ja, det är knappast någon överdrift att säga att utgångspunkterna för en kulturmiljövård i dag är helt förändrade.

Kan vi då förutse vad som händer framöver? Det är sex år kvar till sekelskiftet. Blickar vi bakåt lika många år leder det till 1987. Redan den tillbakablickningen visar hur svårt det är att spå om framtiden. Vem anade då vilka dramatiska händelser vi skulle få uppleva i vår omvärld med kommunismens fall i Öst-Europa, de baltiska folken frigörelse och Sveriges EG-ansökan.

Men det finns naturligtvis tendenser som kan ge vägledning även om personliga ställningstaganden och önskemål också färgar ett försök att ge en plattform för tankar kring kulturlivet i början av nästa sekel.

Vad är det då för något som kan ha betydelse för synen på kulturvärdena i vår vardagsmiljö, i städer och mindre tätorter och på landsbygden runt om i landet? Jag har valt ut några frågor som jag vill fundera kring utifrån mina erfarenheter. De handlar om struktur, sysselsättning och ekonomi men också om attityder.

En fundamental fråga för kulturmiljövården är självklart var människor bor och arbetar. Skall kulturvärden kunna bevaras och vårdas i någon större omfattning måste de användas och brukas. Att bevara musealt kan aldrig gälla mer än ett fåtal objekt och miljöer. Det är något vi haft anledning att reflektera över när jordbrukets villkor successivt

förändrats och därmed villkoren för odlingslandskapet och bebyggelsen på landet.

Att jordbruk och jordbrukspolitik kommer att vara aktuella debattämnen också i början av nästa sekel är jag övertygad om liksom att vi kommer att få uppleva ytterligare nedläggningar i perifera delar av de gamla odlingsbygderna. I vissa delar av landet är vi faktiskt på väg tillbaka till den gårdsstruktur som fanns under järnåldern.

Det innebär att det också fortsättningsvis kommer att behövas särskilda insatser om vi vill bevara delar av odlingslandskapet som inte är direkt lönsamma för jordbrukaren. Men jordbruket kommer att finnas kvar. Alla erfarenheter från detta sekel och dess jordbruksreformer visar att jordbruket och dess utövare har stor uthållighet och förmåga till omställning.

Även med ett fortsatt jordbruk kan vi emellertid vänta oss förändringar på landsbygden. Neddragningen inom offentlig sektor kan tex. slå hårt mot hushållen eftersom många kvinnor är sysselsatta inom vårddyrkena. Till det skall läggas en osäkerhet om de små samhällenas utveckling. Kommer de att leva vidare eller drabbas de så småningom av den fortgående urbaniseringen och centraliseringen?

Med fortsatta rationaliseringar kommer ännu mer hus att bli över i själva jordbruksnäringen. Men bostadshus och en hel del ekonomibyggnader och lokaler kan förhoppningsvis återanvändas om dagens tendens står sig, nämligen att en del människor med andra yrken än jordbrukarens av miljöskäl väljer att bosätta sig på landsbygden. Det innebär i sin tur att befolkningssammansättningen påverkas. Vi får fler människor med specialiserad utbildning och vida kontaktnät som kommer att delta i och

påverka lokalsamhället. Risken är dock stor att antalet människor i glesbygden minskar.

I städer och samhällen har vi under de senaste åren upplevt genomgripande förändringar. Det gäller nybebyggelsens lokalisering men också hanteringen av de centrala delarna. De stora nybyggnadsprojekten på jungfrulig mark har minskat kraftigt. I stället har intresset ökat för halvcentrala delar. I äldre industri-, hamn- och kommunikationsområden har en omvandling inletts med sikte både på bostadsbebyggelse, centrumfunktioner och småskaligt företagande. En del stora industrier har flyttat ut till nya perifera områden liksom stora kontorsarbetsplatser. Också i centrala delar av samhällena ser vi nya tendenser. Varuhus läggs ner eller byggs om, vi får mer småbutiker och restauranger men också mycket snabba förändringar i företagsbilden. Ansträngningar görs för att öka andelen bostäder t.o.m. i rena cityområden. Det vi upplever är en förtätning av stadsområdena som punktsvis kan innebära mycket stora förändringar. I vissa avseenden också en tendens bort från det strikt funktionsseparerade samhället.

Användningen av de centrala delarna ändras. De blir mer mötesplatser än platser för effektiv varuslagning. Det är en trend som knappast kommer att brytas och som snarast förstärks av arbetslösheten. Det ökade antalet mycket aktiva pensionärer kan också förstärka centras karaktär av platser för möten och kulturupplevelser.

Till detta skall läggas konsekvenserna av de mycket stora satsningarna som i dag görs på utbyggnad av kommunikationerna. Kortare restider och bättre allmänna kommunikationer innebär framför allt i södra och mellersta Sverige att städer och tätorter effektivare än i dag kan fungera i nätverk. Utbyggnad

av järnvägen runt Mälaren är det mest storskaliga exemplet som borde kunna leda till mer markerad flerkärnighet i den urbana miljön och därmed större möjlighet för människor att friare välja bostadsort inom en region. Men den generella tendensen är ytterligare centralisering.

Min beskrivning av ett tänkt scenario antyder dels en form av konsolidering, dels en ytterligare urbanisering av vissa regioner. Den rymmer också stora förändringar och hot om förändringar. En sådan med direkta konsekvenser för den fysiska miljön är den allt snabbare omstruktureringen av näringslivet och inte minst industrin. De ekonomiska krafterna och vårt starka beroende av omvärlden innebär att både enskilda företag och hela branscher struktureras om eller läggs ned. Byggnader och miljöer överges, ja, ibland rycks grunden för hela samhällen bort. Hittills har takten i omstruktureringen ökat. Allt talar för att detta är en verklighet vi kommer att få leva med.

Det starka internationella beroendet, fusioner för att skapa större enheter och önskemålet om närhet till de större marknaderna i Europa, har redan lett till att ledningen för stora företag flyttar, Asea till Schweiz, Svenska Cellulosa till Stockholm. Förutom risken för nedläggning är det inte osannolikt att företagets intresse minskar för den ort där själva produktionen ligger och därmed också för den egna verksamhetens historia och bebyggelse. Det finns också ett latent hot mot städernas centrala delar. I dag rivs inte mycket. Men risken för nya rivningsvågor är knappast eliminerad utan kan vara ett faktum vid en ny högkonjunktur.

För människorna som individer står sysselsättningen i centrum. Alla hoppas på en ekonomisk

uppgång som kan skapa mer arbete. Men även om en sådan kommer talar allt i dag för att framtidens arbetsmarknad kommer att se annorlunda ut än vad vi varit vana vid under efterkrigstiden. Den tekniska utvecklingen ställer allt större krav på grundutbildning och ständig fortbildning. De snabba förändringarna inom näringslivet, men också i ökande grad inom den offentliga sektorn, innebär samtidigt att det kommer att bli mindre vanligt att ägna sin yrkesverksamma tid åt ett enda företag eller en enda bransch. Risken är också stor att många dessutom kommer att få uppleva längre eller kortare perioder av arbetslöshet.

Från denna snabbskiss av några grundläggande förutsättningar kan det finnas anledning att fundera över hur människor reagerar på förändringarna, vad det finns för attityder i dag som kan säga oss något om kulturens roll i början av nästa sekel.

En tendens som jag tycker mig se är ett ökande intresse för miljöfrågor i vid bemärkelse och vilja hos många människor att själva hjälpa till i miljöarbetet. Här finns intresset för ett kretsloppstänkande, för återanvändning men också för en bebyggelsemiljö i mänsklig skala och med kvalitet.

När det gäller bebyggelse och byggande är det tydligt att människor har blivit mer intresserade av helheter, inte bara den egna bostaden utan hur området man bor i ser ut och fungerar. Ljus och luft som var slagordet på 30-talet är inte så dominerande i dag. Man vill förutom en bra bostad ha tillgång till affärer och service av olika slag, till kultur i olika former. Det är en sorts grannskapstänkande med tydligare urban inriktning än tidigare.

Samtidigt finns det allt fler inslag av egenaktivitet, gemensamt arbete och delaktighet. Till en del är

det en följd av att kostnaderna för drift och underhåll stiger och att den offentliga sektorn krymper sin verksamhet. Men jag kan också uppfatta det som ett sätt att bryta isolering och skapa nya sociala nätverk, kanske ett sätt att leva när arbetsplatsernas sociala roll minskar. Särskilt tydligt kan vi uppleva de nya signalerna i ungdomens intresse för mötesplatser och kulturevenemang, ett intresse som de unga människorna delar med många av de invandrade svenskarna som från sina hemländer bär med sig mer utpräglade urbana traditioner.

En annan tendens som anknyter till den nya miljömedvetenheten men också hänger samman med en ökad egenverksamhet är det växande intresset för materialfrågor och för hantverk och hantverkstraditioner. Den industriella produktionens överlägsenhet har fått sig några knäckar och plötsligt kan man som vid byggnadsstyrelsens avskedsseminarium den gångna hösten höra hela byggsektorn tala om vikten av att följa upp den egna verksamheten, att utvärdera och dra lärdom av erfarenheter. Det är erfarenheten i det praktiska arbetet, av metoder och material, människans vardagliga reflexioner som lyfts fram igen och ges en roll vid sidan av den kunskap som forsknings- och utvecklingsarbetet förser oss med.

Det ökade intresset för kulturmiljön är nära förbundet med miljöintresset i stort. I den äldre miljön finner människor i dag mycket av det man värdesätter – mänsklig skala, variation, naturmaterial, ofta också naturliga mötesplatser på torget eller i vägorset, vid järnvägsstationen eller framför det gamla brukskontoret. Men i dagens intresse för kulturmiljön ligger också en tonvikt på ordets första led. Behovet av historiskt perspektiv har ökat och av

sammanhang, inte bara här och nu utan också sambandet bakåt för att förstå bakgrunden till dagens händelser, den miljö och sociala och kulturella verklighet som vi själva lever i. Det handlar om identitet – både individuell och kollektiv – i en situation när internationalisering och snabba strukturförändringar har ändrat förutsättningarna för många människors liv. Identitetsbegreppet har samtidigt blivit mer komplext. I dag lever många mer uttalat än tidigare med flera identiteter. Vi har vår familjeidentitet men också en yrkesidentitet. Många har en stadsidentitet men identifierar sig också starkt med den bygd där de är födda eller bor på fritiden. För alla invandrare i Sverige och inte minst för deras barn är naturligtvis den dubbla identiteten ännu starkare markerad. Att identitetsfrågan för lång tid kommer att vara en central fråga är uppenbart. Likaså är det en fråga som kräver stor uppmärksamhet.

Ett exempel på effekten av våra olika identiteter är det över hela Europa växande intresset för odlingslandskapet. Jag tänker då inte på den kamp som bönderna och deras organisationer för för jordbrukets överlevnad utan på de starka reaktioner som vi kan notera från människor i städer och större samhällen som utnyttjar odlingslandskapet som sitt fritidsområde. De vill bevara det traditionella landskap de gjort till sitt.

När man på 1970-talet formulerade de kulturpolitiska målen ingick de som ett led i en välfärdspolitik som förutsätter att inte bara ett materiellt utan också ett kulturellt välstånd kommer alla till del. Målet var att ge varje människa möjlighet till ett rikt varierat kulturliv, att själv vara kulturellt aktiv och att känna tryggheten i en miljö som gav kontinuitet. Detta övergripande mål är för mig lika självklart i

dag. Samtidigt kan vi iakttä en ny attityd från samhällets sida där kulturen sätts in i ett regionalpolitiskt perspektiv. Kulturen tilldelas en roll i utvecklingen inte minst i län och kommuner. Den blir instrumentell. Syftet är att bibehålla eller förstärka de positiva inslagen i samhällsmiljön som gör att människor trivs och att företag finner platsen eller området attraktivt och värt att satsa på för framtiden.

Runtom i landet pågår för närvarande utvecklingsprojekt av detta slag. Initiativet kommer från länsstyrelser, landsting och kommuner. Förutom att allmänt förstärka kulturprofilen finns i flera projekt en tydlig inriktning mot en ökad turism med stark betoning av de kulturella inslagen.

Här möter vi ett samhällsintresse som bygger på en ny och litet annorlunda medvetenhet om kulturens roll för människors välbefinnande, som ser kulturen och kulturmiljön som en drivkraft för ekonomisk utveckling och sysselsättning. Det är en syn som gradvis vuxit fram och som har fått starkt genomslag internationellt. Det politiska intresset är uppenbart. Men också kommersiellt kan vi se ett ökat intresse för kultur och kulturverksamhet och för kulturmiljö.

Vart leder dessa funderingar kring tendenser och utveckling? Vilka blir kraven som kan riktas mot kulturpolitiken? Om jag begränsar perspektivet till kulturmiljövården tror jag det är tre frågor som kommer att stå i centrum, dels kunskapen om kulturarvet, dels underhållet och vården av kulturminnen, bebyggelse och landskap, dels kopplingen mellan identitet och miljö. Även om kunskapsfrågan är central inte minst för att kunna ta ställning till urval och prioritering, har jag valt att koncentrera mig på de andra två.

Med ett minskat intresse för fastighetsförvaltning i samhällets egen regi och en fortgående strukturomvandling som leder till utslagning av kulturhistoriskt viktiga byggnader och miljöer blir ansvarsfördelningen en central fråga, ansvarsfördelningen och villkoren för att bevara och vårda kulturmiljön. En självklar utgångspunkt måste vara att det vi vill bevara så långt möjligt också brukas, att vårderna av kulturvärdena fungerar som en integrerad del av byggnadsunderhållet eller bruket av marken och att det är många som delar på ansvaret.

Så fungerar det i dag och så måste det kanske ännu tydligare fungera i morgon. Men systemet förutsätter att samhället stimulerar till insatser för bevarande. Samhället måste möta människors intresse och vilja till egna insatser med rimliga villkor. Dit har vi ännu inte nått. Visst finns det i dag både legala och ekonomiska instrument som just syftar till att skapa incitament hos ägare och brukare för underhåll och vård. Intressant i sammanhanget är den diskussion som fördes i anslutning till besluten om jordbrukets omställning och som ledde till inrättandet av ett nytt anslag för bidrag till landskapsvård. Med detta slog man fast en princip, nämligen att jordbrukare som gör särskilda insatser för att vårda kulturvärden, utöver vad som primärt krävs för jordbruksdriften, skall kunna få ekonomiskt stöd för dessa insatser. Samhället betalar för en nytta.

Ser vi på andra delar av kulturmiljön så fattas trots välkomna förstärkningar av det statliga stödet mycket för att ge de rimliga villkor som är nödvändiga. Jag skulle också vilja påstå att vi saknar en helhetssyn på fördelningen av det ekonomiska ansvaret. Ett exempel som belyser detta är slotts- och herrgårdsmiljöerna.

Genom skattereformen försvann den avdragsrätt som tidigare funnits för underhållet av jordbrukets mangårdsbyggnader. Många egendomar av stort nationellt intresse och med kulturhistoriskt värdefulla huvudbyggnader, bl.a. de gamla fideikommissen, har därmed hamnat i en på sikt helt ohållbar situation. Ofta handlar det om överstora byggnader, ibland verkliga monument, som kräver ett hantverksmässigt underhåll.

Underhållet av dessa hus går långt utöver vad man ur brukarsynpunkt kan finna rimligt. Det är därför helt jämförbart med vårderna av värdefulla delar av odlingslandskapet där staten genom kontrakt med de enskilda brukarna betalar för en fortsatt hävd. Den tidigare avdragsrätten kan ses som en sorts kontrakt, som nu har sagts upp. I stället hänvisas ägarna till det statliga byggnadsvårdsanslaget som därmed har fått en kraftigt ökad belastning och dessutom inte fungerar särskilt bra för den typ av löpande underhåll som det här är fråga om. Planering och prioritering blir i alltför hög grad en myndighetsfråga i stället för att det kulturhistoriskt betingade underhållet och dess finansiering fogas in som en naturlig del av egendomens förvaltning. Att åter skapa former för skatteavdrag är därför enligt min mening nödvändigt.

Men underhållsfrågorna och samspelet mellan underhåll och ersättning för att t.ex. förhindra rivning måste också mer generellt tas upp till diskussion om vi vid en ekonomisk uppgång vill förhindra situationer där samhället inte kan försvara viktiga kulturvärden. De gäller både de grundläggande kraven på underhåll av bebyggelse och de ekonomiska förutsättningarna för underhåll.

Även om det i dagens lagstiftning finns ett

underhållskrav så kan eftersatt underhåll bli ekonomiskt gynnsamt för fastighetsägaren i en situation när ägaren vill riva och bygga nytt men samhället vill bevara. Anledningen är ersättningsbestämmelserna som direkt premierar nybyggande. Genom att ersättningskraven inte prövas i förväg leder bestämmelserna också till osäkerhet hos kommunerna och motverkar därmed rent allmänt ett bevarande. Alla erfarenheter hittills visar att det behövs ett nytänkande.

Det kan dessutom finnas anledning att fundera mer generellt kring det statliga stödet till underhåll och vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Efter avvecklingen av bostadslånesystemet baseras det statliga stödet i huvudsak på bidrag. Förslag som från tid till annan har förts fram om att utnyttja skattelagstiftningen och taxeringen som ett komplement till befintliga stödformer eller som en mer grundläggande stödform har i allmänhet förkastats. Också här behövs en förnyad diskussion. Beskattning skulle också kunna användas preventivt för att minska intresset för hårdare exploatering t.ex. i våra äldre stadskärnor.

Särskilda problem knyter sig till kulturminnen och kulturmiljöer som har förlorat sin ursprungliga användning och som inte heller kan återanvändas för nya ändamål. Anledningen kan vara svårigheter att på kort sikt finna en lämplig återanvändning eller att anläggningen har så högt kulturhistoriskt, vetenskapligt och/eller pedagogiskt värde att den bör bevaras som monument eller museum.

Sedan gammalt finns en hel del anläggningar av det slaget i samhällets ägo eller förvaltade av samhällsstödda museer eller institutioner. Struktur- omvandlingen har inneburit och kommer med all

säkerhet att innebära att vi får fler sådana projekt att ta hand om. Det handlar i allmänhet om egendom som har varit privatägd. Mycket aktuella är industrimiljöer där den industriella basen har försvunnit.

Problemen är välkända. Men trots utredningar och diskussioner under lång tid saknas politiska ställningstaganden. Det gäller å ena sidan att finna lämpliga huvudmän för anläggningarna, å den andra att finansiera vård, underhåll och upprustning. Eftersom stat, landsting och kommuner är alltmer obenägna att förvalta kulturminnen och miljöer i myndighetsform har det blivit särskilt angeläget att dels finna modeller för förvaltning i stiftelseform eller motsvarande dels bättre ekonomiska villkor, t.ex. genom gynnsamma skatteregler.

Också när det gäller sådana musealt bevarade anläggningar av nationellt värde leder avsaknaden av ekonomiskt rimliga lösningar till en våldsam press på en översyn av det statliga byggnadsvårdsanslaget. De stora tillskotten av sysselsättningsmedel under de senaste åren har gjort det möjligt att förhindra rena katastrofer. För att långsiktigt kunna säkerställa redan de allra värdefullaste kulturmiljöerna av monumentkaraktär är det emellertid nödvändigt att dels skapa bättre ekonomiska villkor för den löpande förvaltningen, dels ersätta dagens alltför sysselsättningsberoende system för investeringar i kulturmiljöer med ett tydligare statligt grundansvar. För mig är det naturligt att se investeringar i nationellt viktiga miljöer som en satsning på en kulturell infrastruktur jämförbar med investeringar i vägar och järnvägar men oändligt mycket billigare.

Vid sidan av finansieringsfrågorna ser jag informationen och rådgivningen som en strategiskt viktig fråga för nästa sekel. Jag tänker då inte på

informationen om kulturarvet – det skall jag återkomma till senare – utan på rådgivning till alla de aktörer som kommer att vara engagerade i vården av kulturminnen och miljöer, rådgivning om metoder och material för vård och underhåll.

Klarar inte marknaden av den saken? Nej, det vet vi av erfarenhet: vi kan inte lita på marknaden. Anledningen är kanske framför allt tidsperspektivet. Marknaden arbetar av naturliga skäl med ett kort perspektiv särskilt om man jämför med kulturmiljövården, som inte kan acceptera byggsektorns garantitider eller andra mått av samma slag utan måste arbeta i perspektiv på 100, 200 eller 1 000 år.

Även om vi i dag kan se ett ökat intresse hos fabrikanter och försäljare för traditionella material och varsamma metoder, ja, också för kvalitet mer allmänt, så måste myndigheter och museer med ansvar för kulturmiljön arbeta aktivt med information och rådgivning och mer systematiskt än i dag engagera sig för en bättre grund- och vidareutbildning. Det behövs också stimulans för att bygga upp nätverk för erfarenhetsutbyte och samarbete mellan professionella och alla som arbetar med kulturmiljövård som fastighetsägare eller brukare eller i en ideell verksamhet.

När det gäller vård och underhåll drar jag slutsatsen att det inför sekelskiftet behövs en översyn av villkoren, både de ekonomiska och de kunskapsmässiga. En sådan översyn behövs för att få mer ändamålsenliga lösningar än i dag. Den bör därför ta sin utgångspunkt i de kultur- och miljöpolitiska målen och inte som så ofta varit fallet mer eller mindre tydligt styras av reformbehov som utgår från andra sektors intresse och problem.

Politikerna måste möta det ökade intresset hos

allmänheten för skyddet av kulturmiljön och se det som legitimt att fastighetsägare försvarar dessa värden i sitt grannskap. Den nuvarande trenden, att politikerna drar sig tillbaka från att styra bebyggelseutvecklingen, måste samtidigt brytas. Miljön är en fråga som angår oss alla.

När det gäller den andra frågan, sambandet mellan identitet och miljö, finns det anledning att påminna om den betydelse för människors identitet som kulturminnen och kulturmiljöer tillmättes i 1970-talets kulturpolitiska reformarbete. Denna syn har alltsedan dess förts fram som motiv för fortsatta insatser inom kulturmiljövården. En stark identitet vare sig det gäller den enskilda individen, en ort eller länet/regionen har också hela tiden uppfattats som något positivt. Men det är inte längre självklart. Händelserna i det forna Jugoslavien talar sitt tydliga språk.

Kulturminnen och miljöer är laddade med symboler. I dag upplever vi hur dessa symboler utmanar destruktiva krafter. Särskilt dramatiskt har vi under den sista tiden mött detta i kampen mellan kroater och serber och nu i striderna i Bosnien där förstörelsen av kulturminnen ingår som ett led i en etnisk rensning. Också här hemma har kulturarvet blivit ett vapen, här riktat mot invandran. Man tänder eld på en moské för att den är ett främmande inslag hos oss eller målar upp ett hot mot det svenska kulturarvet när invandringen ökat.

På ett fredligare plan kan vi uppleva kollisioner av annat slag. Då gäller det inte sällan mötet mellan en internationellt präglad urban och en mer traditionell regional eller lokal kulturuppfattning. Sommarens stora satsning på en Baltic Sculpture Festival på Gotland fick tex. många gotlänningar

och gotlandsvänner att uppresas sig mot vad de ansåg som ett otillåtet intrång i deras kulturmiljö och identitet.

Samtidigt möter vi hot från den kommersiella sidan mot det äkta kulturarvet. Man utnyttjar kulturarvet som en rekvisitakammare på teatern för att skapa stämning och bakgrund till den egna verksamheten eller utnyttjar och förändrar en kulturmiljö så att dess eget budskap inte längre kan uppfattas.

Det är ingen tvekan om att den övergång till ett mer utpräglat mångkulturellt samhälle som vi upplever i dag innehåller problem. Vi kan få en önskad polarisering på det svenska. Men vi kan också få uppleva att många kommer att känna sig främmande inför det traditionella äldre kulturarvet och att människor därmed förlorar den trygghet som ligger i samhörigheten med den egna miljön och dess historia.

För att motverka sådana negativa tendenser som kan leda till motsättningar och isolering måste vi lyfta fram det som är kärnan i det positiva identitetsbegreppet, nämligen kunskapen och förståelsen för vad som formar människors identitet. Vi måste visa på samband och skapa ökad insikt om att vi alla lever med flera identiteter. Men vi behöver också förklara och diskutera de karakteristiska elementen i vår egen kulturmiljö – den långa kontinuiteten och den höga bevarandegraden, den gemensamma nordiska historien och samspelet mellan natur och kultur. Tyngdpunkten måste med andra ord förskjutas från ett närsynt betraktande av den egna identiteten

eller kulturmiljön till en förståelse för samspelet mellan människor och kulturer. I det sammanhanget spelar kulturmiljön en viktig roll.

För museer och myndigheter innebär detta att ansvaret ökat. Det blir ännu viktigare att sprida kunskap om kulturarvet, att kunna förklara sammanhangen som de kan utläsas ur vår kulturmiljö, att arbeta aktivt med rådgivning och att samverka med organisationer och lekmän. Museerna måste dessutom kunna fungera som estrader för debatt.

Vi behöver också ett rikare utbyte mellan centrala museer och institutioner och dem som arbetar i län och kommuner för att vidga dialogen och i ökad utsträckning bryta lokala och regionala synpunkter mot centrala och internationella. Ett starkare engagemang från svensk sida i den internationella diskussionen och aktiv medverkan i ett internationellt kulturmiljöarbete skulle kunna vidga synfältet och ge nyttiga bidrag till diskussionen här hemma och perspektiv på det egna arbetet.

Dagens alltför begränsade utbyte mellan våra institutioner och även internationellt, antyder samtidigt att det kan behövas tydligare incitament, kanske ekonomiska, för att stimulera till ett mer berikande samspel. Men det viktigaste av allt är enligt min mening att utrymmet för rådgivning, information och arbete tillsammans med allmänhet och organisationer inte beskärs, att externfinansieringen inte drivs så långt att kulturinstitutionerna förlorar rollen som opinionsbildare för ett humant samhälle.

tiden för att kunna
 alla skatt som
 varit större än
 ännu större än
 skapad av
 kulturen för
 i gamla arkivet
 vilka för att

Eva Eriksson

Kulturen i samhället

En dag i oktober går jag runt i en medelstor svensk stad. Det blåser snålt, men luften är klar och ljuset sidenskimrande. Jag har inte varit här på den tid jag minns och hittar inte. Men gatorna ligger vidöppna som en bok, där jag läser texten utefter husens fasader.

Där står skrivet hur människor byggt och format sin dagliga miljö på just denna plats. Här, läser jag, har man haft en ovanligt bra arkitekt under mellankrigstiden, som med känslighet och inlevelser skapat en ram kring vardagen då och nu. Blicken glider över varma putsfärger, enkla fönstersnickerier, en klassisk gavel kring en port till arbetarbostadshus i en stad i Sverige. Bakom ett enkelt ornament svävar konstens hela historia. Ändå handlar det i grunden om något annat, en omsorg om det som var då och där, och som lever vidare i ett här och nu. Bakom husen är grönskan lummig, en hund skäller, några barn leker.

När dessa hus byggdes var landet betydligt fattigare än nu, ändå har den tiden lämnat ett arv som består, en miljö att glädjas åt än. Naturligtvis har livet på denna plats varit lika slitsamt och trivialt som på andra håll. Säkert har här bott både olyckliga och lyckliga. Men här har getts ett rum för vila och återhämtning. Det ska inte kallas idyll, utan något som borde vara självklart. En miljö formad med ömhet och värme för dem som i lugn och ro måste få koncentrera sig på det krävande arbetet att växa upp och skapa sig en bild av sig själva och världen. Till det behövs både stimulans och vila.

Kulturpolitikens uppgifter

I Att vårda ett kulturarv

Hus och städer har vi ärvt av tidigare generationer. Det är ett kulturarv vi ser omkring oss varje dag och samtidigt en del av en ännu större skatt. Konst, musik, litteratur, arkitektur – på alla områden har människor genom tiderna berikat kulturen. De har skapat värden som aldrig kan mätas, en mänsklighetens samfälliga gåva, som tillhör alla.

Därför måste kulturpolitikens första huvuduppgift vara att *vårda*. Att förvalta kulturens skatter och göra dem tillgängliga för alla. På bibliotek och museer, i stadsmiljön och i konsertlokalen ska vi kunna ta del av vad som skapats under århundraden. Det berikar livet, ger det innehåll och sammanhang. Bilden på väggen, texten i boken, huset vid gatan och musiken vi hör, talar om andra tider, andra livsvillkor och problem, men upprättar också en kontakt mellan då och nu. Kulturen förmedlar historiens erfarenheter till oss i dag, den hjälper oss att förstå vår egen tid.

Men det räcker inte med att samla böcker på hyllor, tavlor i museer, att vårda hus och miljö. Varje ny generation måste få ta del av allt detta. Varje enskilt barn måste ledas vid handen på upptäcktsfärder in i kulturens skattkammare för att få syn på vad som finns där. Kulturpolitiken måste också ha en *pedagogisk ambition*, som blir mer krävande ju starkare och aggressivare underhållningsindustrin tränger in på alla områden och tar människors föreställningsvärld i besittning.

Om man aldrig har fått lära sig se, förblir man blind för mycket i sin omgivning. En sådan blindhet förklarar att svenska stadskärnor på några få år

kunde skövlas på kulturvärden som växt fram under en flerhundraårig historia. Gamla 1700-tals-hus med en skönhet och en hantverksmässig kvalitet som vår tids byggapparat inte kan åstadkomma, revs för smäckbyggen som blivit både nerslitna och föråldrade på 20 år. Visst fanns det starka ekonomiska krafter bakom denna förödelse, men jag är övertygad om att många oersättliga värden kunnat räddas om kunskapen varit större. För eftervärlden kommer vår tids rivningsvågor att betraktas som barbariska. På detta område har kulturpolitiken sina mest försummade uppgifter.

Det kan ju verka egendomligt att så många varit blinda för det som legat närmast. En förklaring är att skolan aldrig lärde oss att se det. Arkitektur- och stadsbyggnadshistoria är fortfarande en vit fläck även i allmänbildningen. Få svenskar vet när husen i deras egen stad är byggda eller varför de ser ut som de gör. Men den som en gång lärt sig det kan läsa i staden som i en öppen bok. Då blir varje promenad ett äventyr. Och om kunskapen delas av många kommer städerna att vårdas bättre. Det nya som byggs kommer också att formas i ett annat klimat. Vi kommer återigen att få hus med kvalitet och en omgivning som håller att leva med utan att snabbt slitas ner till deprimerande tristess.

2 Skapande verksamhet

Kulturpolitikens andra huvuduppgift är att *främja och stimulera skapande verksamhet* på alla livets områden, och inom alla grupper från grundskolans nybörjare till landets konstnärliga elit. Skapande verksamhet är en livförsäkring för ungdomar som växer upp i en allt tuffare värld, där framtiden ter sig oviss, ja hotande. Att få hålla på med färg, form,

musik, dans och teater är i sig helande och läkande. Men det kan också vara ett sätt att bearbeta konflikter, att formulera en kritik som behöver komma fram. Ungdomsvåld och vandalisering visar att vuxenvärlden inte förmått skapa en jordmån att växa och mogna i, där det är möjligt att kanalisera känslor av besvikelse och vanmakt till något konstruktivt.

Sverige har blivit ett sekulariserat samhälle starkt inriktat på materiella värden. Och få önskar väl heller tillbaka en auktoritär kyrka med makt över våra liv. Men vi måste fråga vad som händer med ett materialistiskt samhälle, när grunden för det materiella välbefindandet börjar vackla. Sannolikt har det svaga motståndskraft mot missnöjesrörelser och mer eller mindre dubiösa frälsarläror. Det enda betydelsefulla bålverket mot detta är ett demokratiskt förankrat och vitalt kulturliv, som bärs upp av många människors egen skapande förmåga och ständiga diskussioner.

Materiell nödtorft är en förutsättning för att livet ska vara möjligt att leva. Men kulturella värden behövs för att det ska vara värt att leva. Kulturen är ett samhälles livsnerv. I den ryms seklers erfarenhet, i den formuleras vår egen tids frågor ständigt på nytt. Därför är en levande kultur aldrig förutsägbar.

Kulturpolitikens redskap och resurser

1 Skolan

Kulturpolitikens viktigaste redskap är skolan. Där ska man inte bara lära sig att räkna och läsa, där måste man också få lära sig att se och höra. På den punkten är den svenska skolan torftig. Dess grundregel borde bara att det är lika viktigt att rita, måla, dansa och spela teater som att plugga in fakta. De

båda hjärnhalvorna måste tränas lika mycket för att vi ska bli hela människor och kunna använda vad vi lär. En inlärd faktakunskap kan sitta löst. Men den som lärt något genom att måla det i bild eller gestalta det i ett teaterstycke har också införlivat kunskapen med sig själv och sin egen fantasi. Då kan man också bruka det man lärt på ett helt annat sätt.

En av skolans största försummelser gäller enligt min mening också arkitektur- och stadsbyggnadshistorien. Det är inte bara ett centralt kulturområde som saknas i skolans läroplaner, utan också en stor pedagogisk möjlighet som inte utnyttjas.

Våra städer, hus och miljöer berättar om hur människor bott och levt i förfluten tid. Varje stad har sin egen historia, sin egen identitet. Kanske finns där ett medeltida slott eller en stump av en krokig gata som berättar om den allra äldsta tiden. Den medeltid man läser om i skolboken, den är därmed också närvarande i den egna välkända omgivningen. Kanske finns ett vattendrag som kan berätta om det strömmande vattnets betydelse för att kvarnarna skulle mala, smedjans hammare slå, för flottning och järntransporter. Kanske finns ett gammalt rådhus som berättar om hur borgarna styrde sin stad, och om vilken smak och stil man då ansåg bäst. När den egna stadens mönster börjar framträda, blir också varje annan stad avläsbar.

Man kan på så vis använda den lokala miljön och historien som ett pedagogiskt instrument. Det bidrar till lokal förankring, men ger också grund för ny kunskap som vidgar vyerna. De arkitekturformer som vi hittar i det enskilda huset vid den egna gatan leder blickarna till mönster, förebilder och impulser från andra städer, andra länder och kulturcentra. Ty Sverige har alltid på olika sätt hämtat kulturell

näring utifrån, de spåren kan vi följa än genom att jämföra kontinentens hus med våra egna. Tydligt illustreras också i byggandet hur nära de nordiska länderna stått varandra kulturellt, och hur intensivt utbytet ofta varit.

Skolbarnen kan skickas ut på strövtåg. De kan rita av ornament, dörrar och fönster, de kan göra kartor över stadens hus från olika epoker. De kan studera träpaneler och fönsterprofiler, ta in träbitar av olika slag och lära känna träets egenskaper. Historia, träslöjd, hembygds kunskap, konsthistoria och ekologi kan rymmas i en och samma uppgift, där materialet gör ämnena meningsfulla och kunskapen levande. Arkitektur- och stadsbyggnadshistorien är gränsöverskridande, där flätas de olika ämnena in i varandra.

2 Kulturinstitutioner

Ute i Europa, där man för länge sedan insett kulturens värde för städer, regioner och länder, växte det fram nya byggnader för olika kulturändamål i hektisk takt under 80-talet. Inte sällan blev det hus av högt prestigevärde, ritade av världens mest kända arkitekter. Frankfurt genomförde ett museibyggnadsprogram av väldiga dimensioner och lyckades därmed totalt förändra stadens internationella rykte. Den hade tidigare betraktats som dåvarande Västtysklands mest förstörda stad. Nerkörda porrkvarter kantade en stadskärna, som genom hårdhänt byggspekulation fått ett virvarr av osammanhängande höghus. Nu framstod Frankfurt med ens som Tysklands kulturmetropol, med en annan lyster och en ny attraktionskraft. I Paris invigdes likaså den ena kulturinstitutionen efter den andra och i USA byggdes muséer som aldrig förr.

Att Stockholm nu får ett nytt hus för Moderna

museet och Arkitekturmuseet på Skeppsholmen kan man se som ett senkommet uttryck för samma tendens. Det är positivt under förutsättning att det också får ett levande innehåll. Ty centrala kulturinstitutioner behöver vi, de får inte stå i motsatsställning till de lokala. De ska tvärtom ge stimulans och impulser till kulturlivet som helhet. För det krävs en hög nivå på det bästa som görs och plantskolor för en kulturverksamhet av internationell klass. Man kan ju bara tänka på vad Ingemar Bergman betytt för svensk film eller Astrid Lindgren för den svenska barnboken.

Men för varje enskild ort kommer det lokala kulturlivet i första hand. Muséet, teatern, konserthuset är viktiga för kulturklimatet i en stad. De är de främsta spelbrickorna för kommuner som vill få igång en rik kulturverksamhet och bör därför ses i ett stadsbyggnadsperspektiv. Det är med andra ord viktigt hur tex. biblioteket ligger, vilken relation det har till teatern och museet, men också hur husen ser ut och är inredda. De ska inte bara vara tillgängliga, de ska vara lockande, intressanta. Inte monumentala, men synliga.

Man ska se ljuset som strömmar ut från bibliotekets fönster om kvällarna och känna den inbjudande atmosfären. Tillsammans med konserthus och teater, som har föreställningar på kvällarna, bidrar det till en rikare stadsmiljö. Ty det stora problemet med dagens kommersialiserade stadskärnor är ju att de blir totalt döda, när affärerna stänger. Men kommunerna kan planera in sina kulturinstitutioner där de behövs och ger störst effekt.

Växjö och Jönköping har relativt nyligen fått nya konserthus. Jönköping har byggt sitt på utställningsområdet Elmia, där det inte kan ge något positivt tillskott till stadslivet. I Växjö däremot ligger

konserthuset som en lykta i centrum, nära teater och utställningslokaler. Dessa institutioner kan alltså tillsammans ge liv åt staden även kvällstid, vilket i sin tur ger underlag för caféer och restauranger. Ett livligt centrum där människor av olika kategorier blandas, ger en trygg atmosfär. Särskilt i dagens konfliktfyllda samhälle är det livsviktigt för en ort.

Ombyggnaden av några gamla magasin till ett kulturcentrum i Sundsvall blev en stor framgång, som också gett staden ett nytt rykte som kulturstad. Det är mycket roligt att konstatera för den som ännu minns kampen för att rädda dessa vackra byggnader från rivning för tjugo år sedan. Nyköpings nya kulturhus, en omsorgsfullt och vackert planerad byggnad i ett centralt läge, är också ett glädjande exempel. Leksands kulturhus är ett annat.

Däremot har man i Växjö liksom på andra håll missat de chanser att vitalisera stadslivet och kulturen, som högskolornas decentralisering kunde ha gett. Bygger man en ny högskola som ett härläger i ett ingenmansland långt utanför centrum, har man försummat en viktig möjlighet för staden. Studenter använder sig mer än normalbefolkningen av kulturens institutioner och kan med sina kritiska diskussioner samtidigt bidra till en nyttig förnyelse av dem. Har man sitt seminarierum i närheten är det lätt att slinka in på en utställning, lyssna till en konsert eller lite lunchmusik. Studenter har ofta kvällsseminarier och sitter dessemellan gärna kring cafébord och diskuterar. De bidrar mer än de flesta till just den stadskultur våra döda innerstäder så innerligt väl behöver. Och vad små caféer med atmosfär och billigt fika betyder för kulturlivet, det vore värt en särskild uppsats.

Universiteten är viktiga för kulturen och borde

kunna bli det i mycket högre grad än nu, om man placerar dess olika institutioner rätt. 60- och 70-talens misstag var att centralisera och skapa stora otympliga enheter, isolerade från annan verksamhet i samhället. De måste monteras ner igen. Ja, stadsplaneringen måste få helt nya mål. Städerna har hittills planerats för handelns, företagens och bilismens behov. Det har lett till döda stadskärnor och en biltrafik som förkväver miljön. Nu gäller det i stället att på alla sätt främja ett rikt kulturliv och en god miljö. Det kommer för övrigt också handeln tillgodo.

Lågkonjunkturen är rätt tillfälle att bygga upp kulturens "infrastruktur", det nätverk av skolor, kulturinstitutioner, caféer och billiga lokaler för föreningsverksamhet, studiecirklar och annat som kommer att vara avgörande för samhällsklimatet i framtiden. I mindre städer måste man satsa på stadskärnorna, i större städer också på förortscentra. Det senare är en uppgift som börjar bli alltmer akut. I prototypen för alla förorter, Vällingby, är nu det lilla kulturcentret "Trappan" nedläggningshotat efter nära 40 års verksamhet. Det är symptomatiskt och alarmerande.

3 Entusiaster och eldsjälar

Kulturlivets allra viktigaste tillgång är entusiaster och eldsjälar. Människor som är engagerade i en sak kan aldrig ersättas av en byråkratiskt planerad "kulturaktivitet". Det kan gälla fria teatergrupper eller föreningar som kämpar mot rivning av gamla kulturbyggnader. Den senare kategorin känner jag väl efter åtskilliga besök i städer där vackra gamla hus varit hotade av ena eller andra skälet. Det har gett mig en grundmurad beundran för dessa människor. De besitter ofta en arkitekturhistorisk sakkunskap

som är mycket sällsynt hos de kommunalråd som fattat de aktuella rivningsbesluten. De är de friska motviktter som behövs för att ett demokratiskt system ska fungera väl. Föreningar som "Karlstad lever" och många andra är ingalunda bara protestföreningar. De bygger långsiktigt på sin ort upp en större kunskap och medvetenhet om de kulturhistoriska värden som finns där. Föreningen "Brunnsvikens vänner" har gjort en imponerande insats för att visa vilka kulturskatter och vilken värdefull naturmiljö som finns i området kring Brunnsviken i Stockholm.

Ett annat litet exempel som jag haft möjlighet att följa, är uppbyggnaden av ett litet museum i småländska Bodafors, Emåns ekomuseum, som helt och hållet tillkommit genom några entusiasternas arbete. En förfallen gammal kvarn har rustats upp till en vacker museibyggnad, som blivit en viktig tillgång för det lilla samhället. Så kan man göra på många håll.

Det arbete som läggs ner spontant av människor som arbetar för ett mål, kan inte nog värderas. Det är gyllene tillfällen som bör få samhällets stöd.

Samordning av resurser

I morgondagens samhälle är det kulturen, inte antalet motorleder som kommer att göra ett land, en ort attraktiv. Det är miljön, och det lokala kulturlivet som sätter ortens namn på kartan, precis som rikedom, mångfalden och generositeten i svenskt kulturliv kommer att vara landets främsta tillgång i ett framtida gränslöst Europa.

Kommuner som begriper detta har framtiden för sig. Den politik som bedrivs lokalt kommer att

vara viktig, men då måste också staten se till att inte kommunernas möjligheter stryps. Ty det är ett nationellt intresse att det finns resurser för ett vitalt kulturliv ute i landet. Att t.ex. lägga ner kommunala musikskolor innebär en mycket allvarlig förlust. Skolor, där eleverna får utveckla sina skapande färdigheter är något av det mest värdefulla som finns. Dem borde vi vårda som guld.

Naturligtvis kommer kulturen även i framtiden att behöva bidrag. Ja, den måste prioriteras mycket högre än i dag, ty så central är dess roll. Men det är inte bara genom att öka kulturbudgeten, som man skapar förutsättningar för ett blomstrande kulturliv. Det handlar kanske i ännu högre grad om att använda samhällets resurser överhuvudtaget på ett sätt som främjar kulturen inom alla olika områden. Mångmiljardbelopp till motorledsbyggen, som i det s.k. Dennispaketet i Stockholm, har en destruktiv verkan på miljön. Det är pengar som (via biltullar) antingen måste tas in igen med hjälp av en fortsatt och ökande massbilism eller (om bilismen ändå skulle minska) måste betalas av samhället. Det är byggprojekt som sysselsätter maskiner i högre grad än människor, och som är så stora att de har en lång bromssträcka om man skulle vilja ändra dem. De är i alla avseenden resurskrävande.

Om man i stället satsade lika mycket pengar på att rusta upp gamla hus och på att bygga nya med hög kvalitet, skulle effekten bli en annan. Då skulle fler få arbete, meningsfullt och utvecklande arbete. Samtidigt skulle man hålla hantverkskunskapen vid

liv. Många små projekt är mer flexibla än få och stora. De kan trappas ner efterhand som lågkonjunkturen ger vika och andra byggnadsarbeten kommer igång på marknaden. Det vore inte att förbruka resurser utan att ta tillvara de som redan finns.

Kulturen – en mötesplats

80-talet var spekulationsens gyllene tid, de stora planernas och de stora projektens tid. Luftslottens tid. För miljard efter miljard (lånade) byggdes monument över marknadens dåvarande förväntningar – nämligen att fastigheters värde ständigt skulle stiga och behovet av dyra kontorslokaler skulle vara outtömligt. Det var monument vi inte behövde, i dag står de tomma.

90-talets uppgifter måste bli helt andra. Nu handlar det om att långsamt och målmedvetet bygga upp värden som håller i framtiden och som kommer att behövas. Vi måste på nytt lära ekologiska sammanhang och bygga på dem, vi måste ta tillvara och konsolidera det vi redan har, snarare än att lansera nya storstilade projekt. Vi måste satsa på kulturen, därför att den ger så stora livsvärden, därför att den ger sammanhang och mening i en splittrad och konfliktfylld tid. Därför att den är en mötesplats, där samtal kan äga rum. Samtal kring historia, kring kulturer och kulturarv. Där kan också spänningar mellan grupper och nationaliteter kanaliseras till ett skapande utbyte. Det är en stor möjlighet, ja en nödvändighet.

INK LYNARICA KULTYALOV FONDINR: E ILISK: KUNTA
 E OCY MOI JALINENT: KALB: M OI: E AV: TILISANT PROTOST
 AMPTT. INAV: AS: V: TIG: A: E AUC: KUNTP: IN: T: ELY
 KPMIL: RMA: FFR: MA: FULT: F: R: EY: SP: M: X: IL: O: P: L: PA
 FORP: E: V: R: K: TV: A: P: A: IT: E: N: J: T: K: N: I: S: F: A: V: P: M: I: S: B: P: O: P: E: I: S: T: A
 V: T: P: A: L: E: F: O: S: T: A: T: L: K: A: K: V: E: M: 90: T: A: L: S: V: E: R: S: I: O: N: E: N: A: V: I: A: R
 V: U: N: 3: J: A: B: N: I: S: T: A: M: A: U: T: ; J: A: M: A: V: I: T: O: B: E: L: E: R: L: Y: H: F: I: L: S: 90: 2: I
 A: L: I: S: O: G: F: A: M: 7: T: F: I: D: J: U: G: A: T: E: R: I: S: M: C: M: V: I: P: A: C: Y: M: A: S: I: S: E
 A: L: I: F: F: , I: L: E: N: E: R: U: R: E: T: T: K: T: E: N: O: M: A: R: I: E: N: A: L: A: W: E: K: I: F: A: S: A: I: I
 I: A: P: , V: I: L: : , L: A: I: S: , I: I: N: T: E: R: K: A: H: I: S: T: A: D: S: O: I: A: R: T: P: L: I: I: B: I: Y: O: F: R
 I: C: H: R: P: A: P: A: L: L: O: C: H: Y: O: T: T: E: K: O: W: F: L: D: M: X: P: F: A: N: M: A: N: T: A: L: A
 T: T: I: A: P: A: P: A: D: H: U: E: : A: A: O: I: A: N: I: B: A: E: K: U: L: T: U: R: : H: U: V: J: O: K: U: I: S: I
 E: R: A: B: E: T: . I: A: : F: N: A: D: A: E: F: C: U: R: A: V: A: P: A: N: A: P: F: Y: E: : B: O: M: S: L: A: G: E: I
 I: I: E: P: A: H: O: P: A: D: E: F: R: A: M: A: O: T: V: I: O: N: A: N: S: T: I: C: I: I: I: C: M: P: A: I: V: A
 F: O: N: D: O: C: H: I: K: R: A: T: O: R: E: L: I: T: K: O: I: G: E: , T: H: K: I: A: N: D: E: K: A: N: K: R: I: F: E: A
 T: P: F: S: O: M: L: I: N: C: H: A: P: I: L: A: T: O: A: N: P: J: S: L: A: N: D: I: B: E: V: E: L: Y: H: I: L: S: I
 E: M: O: F: I: D: I: S: T: E: R: D: O: N: S: I: N: G: D: E: F: K: K: R: A: K: U: C: I: S: I: E: T: N: E: D: S: I: N: F: E: A: P
 I: A: R: A: P: N: A: , J: O: M: I: N: I: F: A: D: : I: N: C: E: I: S: T: O: A: N: T: J: A: N: A: K: M: E: S: T: F: O
 E: R: I: C: H: V: I: A: D: O: A: O: L: A: N: M: O: P: P: R: O: G: R: A: D: I: N: K: O: F: I: D: O: R: A: T: T: :
 I: L: Y: I: N: T: A: N: D: : I: N: F: A: I: V: P: S: O: M: V: O: E: T: H: A: I: I: D: E: A: P: I: N: T: E: O: A: S: K: O: I: P
 I: I: G: O: R: A: G: C: T: F: R: A: I: C: H: : S: A: V: O: L: U: M: E: D: B: E: S: T: A: N: P: I: A: N: D: E: U: T: A
 K: O: L: A: N: K: O: N: S: E: R: V: A: T: I: S: A: I: ; F: A: M: P: E: S: S: O: N: L: G: A: R: E: L: A: T: I: O: N: E: R: O: C: Y
 I: S: A: K: G: I: L: T: E: P: : K: F: E: A: T: I: L: A: , K: A: T: O: N: A: R: S: P: R: O: B: L: E: M: . I: S: V: E: R: I: C
 E: N: S: L: A: K: A: P: P: A: S: S: A: D: : E: I: V: E: R: S: I: N: G: E: N: B: E: F: Y: M: P: A: C: I: F: E: R: A: I: T
 E: F: O: S: S: O: M: C: I: E: I: S: V: U: N: D: : K: I: A: S: S: K: A: L: V: G: O: C: M: A: S: K: U: P: E: B: I: L: D: E: A
 A: V: E: K: I: E: N: I: N: S: P: I: R: A: T: I: O: N: , B: A: B: E: V: E: F: L: Y: H: I: L: S: O: C: H: F: O: R: F: O: R: P: A
 I: T: I: E: N: Y: A: T: O: R: T: I: R: A: I: S: B: E: L: F: O: R: L: S: K: O: L: A: N: . A: I: S: I: U: C: P: A: H: A: R: S: E: R
 M: R: V: I: A: F: I: S: R: O: C: K: P: R: A: N: S: L: E: T: I: E: T: I: S: L: E: C: I: T: I: M: I: T: E: T: G: I: I: O: M: I: T
 I: S: A: T: I: S: I: N: O: N: S: K: O: L: A: N: O: C: H: F: O: L: I: T: I: N: C: A: I: T: A: N: I: I: S: K: O: R: A: I: A: K: O: N: F: O
 I: S: N: ; O: M: I: S: M: I: C: H: S: K: I: L: L: : E: S: T: A: S: I: N: E: D: S: O: C: I: A: L: A: P: F: O: C: I: E: I: . E
 I: I: S: A: C: H: , W: A: D: V: I: D: E: V: I: L: S: G: E: R: A: V: I: O: C: - T: A: I: S: T: S: A: M: E: R: I: K: A: D
 P: A: I: K: T: I: O: N: E: R: A: . K: I: A: L: P: A: O: E: T: C: H: I: E:

Carmilla Floyd

... Upp och nedvända världen

Jag levde och andades 1974 års kulturpolitik. Medan mina föräldrar och andra vuxna arbetade eller sov framför TV:n var det jag som nåddes av reformerna och experimenten i lekskolan, på ungdomsgården, i föreningslivet, på levande verkstäder på museum, på studiecirkel och konserter. *Jag* fick skörda frukterna av omfördelningen av ekonomiska resurser. Fria teatergrupper i skolaulan, min slöjdlärarens lektioner i byggandet av en ny nyckelharpa, skrivarkurs på biblioteket, keramikurs, akvarellkurs, teaterkurs och, som tonåring på 80-talet, i rockbandsstudiecirkel.

Min uppväxt har lärt mig åtminstone en sak; det är omöjligt att förutsäga framtiden. Allt jag trodde på som liten blev tvärtom. Vuxenvärlden var övertygande och jag trodde på allt: på storfamiljen, SIA-skolan (Skolans Inre Arbete), världsfreden och på Sven Wernström och Hans-Eric Hellberg. Och jag trodde på 1974 års kulturpolitik även om jag inte visste att det var så den kallades. Jag trodde på 1969 års läroplan också, utan att veta att den existerade. I dag lever jag i upp och nedvända världen och frågar mig vilken framtid jag vågar lova morgondagens vuxna, födda på 70- och 80-talen. De är säkert lika omedvetna som jag en gång var om att de snart kommer att drabbas av en ny kulturpolitisk reform.

Kolossala kulturkonsumenter

Då, för länge sedan, var jag och mina jämnåriga kulturutövare och konsumenter av enorma mått. En av de viktigaste kanalerna för nya kulturformer var TV-apparaten. Som ett av de första TV-barnen minns jag nästan allt; samhällsprogrammet för unga: Knuff, Scener ur ett äktenskap, Ville, Valle &

Viktor, High Chaparall och Rötter. De öststatsproducerade animerade filmerna där figurer i lera hopade fram mot vit fond. Och *Lära för livet* förstås: om långhåriga tonårsmopedister som slängde krita på lärarna, som sniffade thinner och visade allmän upprorslystnad. De lärare som ville göra gott knäcktes av skolans konservatism; samma sak gällde de kreativa, men svårangepassade elever. För oss, som gick i sjunde klass, gav serien inspiration, både till nya tortyrmeter för lärarvikarier och bränsle till debatten om skolan och politiken; om vem som skulle få bestämma och vad vi skulle göra på lektionerna. Kladda och leka eller räkna och skriva?

Nu har de tjeckiska lergubbarna ersatts av Disneyklubben. Den rebelliske Kunta Kinte av stillsamt protesterande Lily Harper och samhällsprogrammet Knuff av PM med poplistan. Och 90-talsversionen av *Lära för livet: Beverly Hills 90210*. TV-serien om vita gymnasieungdomar i en av Amerikas rikaste stadsdelar trolldrömmar en hel värld; här kan man tala om global kultur: Huvudrollsinnehavarna pryder omslagen på tonårstidningar i USA, Sverige, Tyskland, Frankrike, Asien och Ryssland.

I *Beverly Hills* lyser lärarkollegiet med sin frånvaro och skolan tjänar mest som bakgrund, en korridor att träffas i. Det handlar inte om skolpolitik och medbestämmande, utan om personliga relationer och typiska tonårsproblem. I Sverige tycks ingen bekymra sig över att svenska ungdomars förebilder bor i Beverly Hills och kör Ferrari till skolan. Men i USA har serien getts legitimitet endast genom att de unga människorna konfronteras med sociala problem, ett krav i 90-talets Amerika där det gäller att vara politiskt korrekt. Producenterna har kritiserats

för sin helvita rollista och har gjort försök att föra in representanter för etniska minoriteter i handlingen. Tillfälliga inbrott av svarta och puertoricanska fasta karaktärer har misslyckats; istället spelar Beverly Hills high school fotboll mot en svart slumskola, och leker jultomtar för barn i de fattiga delarna av Los Angeles.

Ungdomarna i Beverly Hills lider framför allt av sina föräldrars brist på mognad och ansvar – mammor och pappor tar kokain, är otrogna eller har affärer med maffian. Som följd drabbas pojkarna av speldjävulen, rikemansalkoholism och de fuskar på proven. Flickorna råkar ut för anorexia, oplanerade graviditeter eller blir våldtagna. Istället för att skylla problemen på samhället, som de gjorde i *Lära för livet*, skyller man på ansvarslösa föräldrar. På så vis speglar man stämningarna i verkligheten, inte minst i Sverige, där röster höjs för ökat föräldransvar för unga som hamnar snett. En förvirrande utveckling för mig och mina generationskamrater, vi som slukade biblioteksböcker som "Äh, lägg av säger Steffe", "Tack, håll käften" och "Sommarflickan", där det motsatta var sanning. Det får mig att undra om nutida ungdomslitteratur speglar samhällstrenderna lika bokstavligt, det var länge sedan jag lånade något på bibliotekets barn- och ungdomsavdelning.

Man kan förstås få intrycket att dagens ungdom aldrig har satt sin fot på ett bibliotek, att de är fastlåsta framför Super Nintendo och våldsvideo, vilket får många att tala om kulturskymning. Men tvärtom visar färskta intervjuundersökningar att ungdomar i snitt läser fler böcker, ser teater och film och lyssnar på och spelar musik i långt högre utsträckning än vuxna och pensionärer. Hela 94 procent av

16-25-åringarna säger sig vara mycket eller ganska intresserade av musik. Var femte spelar ett instrument regelbundet och unga går i större utsträckning än andra åldersgrupper på konserter. Det handlar i första hand om pop- och rockmusik, men en mindre del lyssnar också på jazz eller klassisk musik.

Ungdomar tittar mindre på TV 1 och 2 än vuxna, men mer på video och satellitkanaler. Den stora biopubliken finns bland de unga, trots det görs tyvärr få vettiga ungdomsfilmer i Sverige. Under en månad går hälften av ungdomarna på bio, ungefär lika många tjejer som killar. Dessutom ser de som har video hemma i snitt sju timmar film varje vecka. Men böcker och musik får mer tid än video. Skolbarnen och ungdomar mellan 15 och 24 år läser mer vuxenlitteratur än de vuxna gör själva, och de läser böcker med kvalitetsstämpel i ungefär lika stor grad som vuxna. Litteratur ligger högre på önskelistan än teater, bildkonst, dans, hantverk, mode och design och hälften av 15-24-åringarna har under en månad besökt ett bibliotek. Fler unga än vuxna skriver, poesi, berättelser, egna reportage och brev. Nära 60 procent av svenska flickor brukar skriva på fritiden, mot 20 procent av killarna. Unga läser sällan morgon- och veckotidningar men de är den största målgruppen för kvällstidningarna. Nära en femtedel av ungdomarna har besökt en utställning under en månad, och hälften besöker operan eller teatern under ett år.

Genom mitt arbete med Ocean, en ungdomstidning som i huvudsak produceras av och för ungdomar, vet jag att unga i hela landet skriver, tecknar och fotograferar, eller driver lokala projekt; en teatergrupp, en miljögrupp, ett musikcafé, en databas eller

ett band. Datorerna är självklara redskap för många; de gör bilder, spel, tidningar, kassettslag, affischer och minifilmer i avancerade program som byts och lånas eller provas på skolor, fritidsgårdar eller media-centraler.

Bland mina egna medarbetare finns *Viktor*, rave-arrangör, som ägnar all ledig tid till att designa fantasifulla inbjudningar som kopieras på färgat papper och sprids i hundratal över hela Stockholm. Intäkterna från en fest går till större ljudanläggning på nästa fest, en annan gång skänks överskottet till Stockholms hemlösa. *Trini* fotograferar och *Chamon*, skrivande fältbiolog, gör utställningar i ord och bild och trycker affischer. *Benny* syr om sina andrahands-kläder, de blir fula men uppseendeväckande. *Adam* gör en satirisk skoltidning och *Tobias* redigerar ett avancerat fanzine om den globala hip-hopkulturen; han byter intervjuer och tidningar med liknande fanzines från hela världen; Indonesien, New York, Paris. *Marie* gör en multimediautställning där killar får uppleva hur det är att vara tjej och *Micke* tecknar serier och spelar in musik som han tvingar alla att lyssna på i sin bärbara DAT-bandspelare. En annan *Micke* gör snabba tidningar, animerade filmer och musik på sin dator. Många av dessa ungdomar har lärt sig att hitta rätt i jungeln av regler och föreskrifter om stöd och resurser till unga; i form av lokaler, teknik eller pengar, medan andra klarar sig på egen hand.

Om denna aktivitetshets är ett resultat av 1974 års kulturpolitik, då målet var delaktighet och allas möjlighet att uttrycka sig med konstnärliga medel, är svårt att avgöra. Därför är det också svårt att förutse vad som händer när nedskärningar på kulturområdet drabbar de ungas möjligheter att få stöd till egna

projekt och aktiviteter. Avstannar aktiviteterna, eller kommer de som är intresserade finna andra vägar än kommunala bidrag till studiecirkel och okalhyra?

Konst med stort K

Då, när jag gick i skolan, sattes kreativiteten på hög piedestal och det var en ganska fantastisk tid att leva mitt i, som ung och trofast. Jag hade en känsla av obegränsade möjligheter, något som senare i livet gav upphov till besvikelse över verklighetens begränsningar. Men i ärlighetens namn vet jag inte vad som är att föredra; en kort tids eufori eller lektioner från barnsben i livets bistra realiteter.

Konst med stort K ville jag välja som huvudämne på högstadiet men det fick jag inte för mamma, jag måste välja franska för det var nyttigt. Konst lät ljuvligt underbart och det är underligt hur ättlurad jag var som liten. För trots att jag visste att konstlektionerna hölls i den vanliga teckningssalen i källarvåningen, med antik ritkamera, trasiga bänkar och uttorkade vattenfärger, såg jag bara vackra luftslott. Jag lusläste broschyrerna om färg och form och bild och video, hur jag skulle utveckla min kreativitet och få tillgång till avancerad teknik. Broschyren drömde, precis som jag. Nu har de visst tagit bort Konst som tillvalsämne.

I dag är det inte *konst* som står högst på önskelistan utan film, foto, datorer, tidningar, video och grafisk formgivning. Till redaktionen kommer entusiastiska 15-åringar och visar spännande broschyrer och ansökningsblanketter till gymnasiets nya *medialinjer*, och jag blir nostalgisk och misstänksam. Jag undrar om det handlar om seriösa och genomtänkta utbildningar som svarar mot deras höga ambitioner och

förväntningar, eller om det än en gång visar sig vara kejsarens nya kläder.

För vad ska egentligen gymnasieutbildningen med mediainriktning syfta till? Att översvämma den framtida arbetsmarknaden med ungdomar med journalistdrömmar, eller att göra eleverna bättre rustade för informationssamhället? I New York drivs sedan många år tillbaka ett intressant projekt; varje år lär sig 150 tonåringar att skriva och söka information, de provar på formgivning, foto, datorer och mycket annat i arbetet med en av stadens populäraste ungdomstidningar – New Youth Connections/NYC – som har en upplaga på 80 000 ex. De flesta av de unga reportrarna arbetar på tidningen under ett halvår som en del i sin gymnasieutbildning, många av dem är skoltrötta och kommer från de hårdaste skolorna och kvarteren i New York. NYC blandar friskt; reportage om allt från mode, teater och musik till tyngre ämnen som rasism, hemlöshet, aids, droger och brottslighet. Projektledaren och eldsjelen Keith Heffner är dock mycket noga med att påpeka att utbildningen inte siktar på att ungdomarna ska bli yrkesverksamma journalister. Det handlar om att träna ungdomar i konsten att överleva i ett samhälle där media har makt och där det är nödvändigt att förstå hur man påverkas och själva kan påverka genom kritiskt granskande.

Det vore bra om gymnasiets medialinjer, som i början av 90-talet växer upp som svampar ur jorden, har en ambition som liknar Heffners. Men kanske bygger de också luftslott, som 70-talets visionärer gjorde? Och vad händer i så fall när luften går ur dem och allt blir tvärtom? (Enligt mönstret bör det inträffa cirka år 2014.)

Kulturimperialism eller internationalisering?

Då, när jag var liten, skilde vi på *internationalisering* och *kulturimperialism*; det senare var av ondo och det första var gott. Imperialism var det mesta som kom från landet i väster eller luktade kommersiell kultur; tecknade serier, popidoler, lättfärdiga tonårsfilmer och färgglada skateboards. Internationalisering handlade om ömsesidigt kulturutbyte, helst med länder i Afrika, Asien eller Latinamerika. I dag vill ingen hacka på kommersialismen och kulturimperialismen. Mona Sahlin leker med barbiedockor i kvällstidningarnas söndagsbilagor och på kultursidorna talar lyriska journalister, unga såväl som gamla, om den *globala ungdomskulturen* som bygger broar mellan folk och kulturer. Som exempel ges ofta att kenyaner bär Levis-jeans och att musikkana-len MTV kan ses över hela världen (fast inte egentligen) med lokala produktionskontor i USA, Europa, Australien, Latinamerika och Asien.

"Ungdomar i dag dricker samma Coca Cola och dansar till samma låtar över hela världen", jublar en krönikör i Dagens Nyheter och menar att det är beviset för ungdomars gränslösa världsbild. För knappt tjugo år sedan talade man om exakt samma fenomen som ett hot mot framtiden. Vem skrev reglerna och varför blev jag inte informerad? Jag trivdes inte med 70-talets dogmatiska och paranoida världsbild, men nutidens okritiska glädje över allt som är glatt och roligt gör mig lika obehaglig till mods.

MTV är visst en utmärkt kanal för västerländsk populärkultur. De gör kulturgärningar genom att tex. låta populära skådespelare marknadsföra klassiska böcker i minifilmer som visas mellan rockvideor. De har gjort ambitiösa försök att motverka rasism

och främlingsfientlighet, framför allt i Europa. Bl.a. har kanalen öppnat forum för fria filmare och konstnärer som producerar mycket effektiva kortfilmer och videor på teman som flyktingar och miljöhot. Men så enkelt är det inte att bygga broar och skapa förändringar, och MTV:s mångfald ger inte automatiskt en positiv effekt. En ung man i Skärholmen utanför Stockholm – i folkmun kallat Skärharlem på grund av den höga andelen invandrare – kom hem likblek efter första veckan som värnplikting. Han berättade om kvällarna framför MTV, där förbrödande musikvideor visar vita tjejer som dansar med svarta rapartister. De kommenteras av de nyinryckta med tillrop som *negerhora* och *judehora* . MTV, och andra ambitiösa och lovvärda försök att paketera mångkultur och globala frågor i tillgänglig form, kräver också samverkan, ökat ansvar och engagemang från andra media och inte minst från Sveriges kanske viktigaste kulturinstitution: Skolan, som när den är som bäst kan tjäna som en kanal för nyanseerad information och fördjupad kunskap, när MTV och tidningar som Ocean har väckt intresse.

Skolan behöver inte heller ta hänsyn till marknaden. En kommersiell kanal som MTV är tvingad att tänka på sina annonsörer när de bestämmer programutbudet. Det är bl.a. därför kanalen för drygt ett år sedan flyttade YO MTV raps till en sämre plats i programtablån; politisk rap ersattes med mer oförarglig och lätt såld svart musik i *The Soul of MTV* på bästa sändningstid.

Skolan måste också ta sitt ansvar för att ge fördjupad kunskap om länder och folk utanför Västeuropa. För de flesta svenska ungdomar är

Afrika, Asien och Latinamerika otroligt nog fortfarande vita fläckar på kartan, lika främmande och skrämmande som de någonsin var för deras föräldrageneration. Men det är ett större problem i dag, när allt fler människor med rötter i dennadel av världen lever i Sverige. I en undersökning med flera tusen unga svenskar säger sig var femte vara intresserad av att bo och leva utomlands en längre tid av sitt liv. Det gäller dock bara Europa och USA. Och Australien förstås, nästan som USA, ned kängurur som extra bonus. Bara en försvinnande liten grupp vill utforska världen utanför de väkända, trygga gränserna. Och med tanke på hur ensidigt och eländigt dessa avlägsna kontinenter och folk porträtteras i TV, tidningar och filmer, är det inte så underligt.

Svenska ideella organisationer försöker råda bot på den negativa bilden av tredje världen. De satsar på kulturen, framför allt musiken. Med framgång har de sedan flera år tillbaka arrangerat musikfestivaler, med band från bl.a. Haiti och Zimbabwe, i samarbete med danska organisationer och svenska folkparkerna. Med små resurser har de tyvärr svårt att nå ut till en publik som inte är "redan frälst". Övriga, unga och vuxna, nås av evenemangen i tidningar och TV som beskriver festivalens artister som *färgstarka* och *exotiska*. Kanske nämner journalisterna också "det rika utbudet av vackra tyger och pepprad mat som säjs och serveras på festivalområdet". Men svenska tonåringar som lyssnar på brittisk indiepop eller amerikansk smutsrock, skyggar inför tråpärlor och kryddstark mat. Afrika, Asien och Latinamerika får visst ytterligare en dimension: Förutom svält och misär finns där också glad musik och konstig mat. Men hur når vi ut med allt det som är dolt i den tredje dimensionen?

Rumsrena konstnärer

Gränsen mellan kommersiell och icke-kommersiell kultur har blivit nästan osynlig på 90-talet. Fria konstnärer överskrider gränserna, det är plötsligt rumsrent att arbeta med sponsring och beställningsprojekt: Den svarte samhällskritiske filmaren Spike Lee har gjort en serie reklamfilmer för sportföretaget Nike, och ser ingen motsättning i att dels göra filmer som kritiserar förtryck av minoriteter och dels kränga gymnastikskor till svarta ungdomar. De unga biobesökare som ser hans filmer har inte protesterat, även om enskilda politiska grupper har manat till bojkott.

Socialt engagemang har använts flitigt som ett koncept av trendkänsliga reklambyråer, utomlands och i Sverige. Två internationella klädföretag har gjort världstäckande annonser som berör globala problem; rasism, flyktingar och miljön. I *Esprits* annonser uttalar sig unga människor, iklädda jeans och tröjor från Esprit, om framtidens hot och möjligheter. Klädföretaget *Benetton*s annonser har varit mer extrema, med autentiska katastrofbilder av döende aidspatienter, albanska flyktingar och nu senast "hiv-positiv" stämplat på naken hud. Bara Benetton's autentiska bilder har mötts av stormande protester på svenska tidningars kultursidor – kanske för att deras övertramp var så tydligt. Övriga kampanjer och annonser har fått rulla ostört.

I en intervju i tidningen *Nöjesguiden* talar en art director från en av Sveriges mest framgångsrika reklambyråer om politiken i reklamen. Själv har han bla. gjort mycket populära annonser för ett känt jeansmärke, där man driver med tidens tecken, inte minst politiken. Men han tycker att det är svårt att engagera sig i kriget i det forna Jugoslavien.

– Det är så jävla komplicerat att inte ens alla utrikesexperter hänger med i vändningarna, hävdar han, och beklagar sig sedan över det omöjliga att "använda Jugoslavien" i jeansannonser. Den intervjuade journalisten reagerade inte inför detta härresande uttalande. Om Jugoslavien är oanvändbart tycks det finnas mycket annat som går att leka med på reklambyråerna. Varuhuset NK annonserar vinterns intåg med en helsida i Dagens Nyheter, där snedögda fotomodeller visar anoraks och vantar.

– "Kom till Hamngatans största igloo", skämtar rubriken till bilder av unga och gamla japaner, koreaner och kineser som ska föreställa innuiter, det är roligt med eskimåer är budskapet.

– "Och jag som har sålt sparkstöttingen", grymtar en dyster gamling medan en pojke påstår att han har fått "trumsignaler från gammelfarfar". I en annan bildtext får vi veta att samiska språket har åttiosex olika ord för snö men inget ord för varuhus. Vad nu samer har i en igloo att göra. Fast urbefolkning som urbefolkning vad spelar det för roll tänker jag när ett reklamblad dimper ned i brevlådan. Någon vill sälja en nyckelring som svarar när du visslar.

– Indianhövdingen Geronimo skulle varit tack-sam över en sådan pålitlig nyckelring, är den obegripliga kopplingen mellan nyckelringen och den sepiatonade bilden av indianhövdingen Geronimo, tagen efter ett svidande nederlag mot amerikanska armén någon gång under förra seklet. Och på bio gör butikskedjan JC klädreklam med ett bildcollage som inleds av en raspig och svartvit Martin Luther King som påstår att han har en dröm. Sedan klipper de till nästa bild. Var gränsen går är meningslöst att fråga sig, den är passerad för länge sedan.

Sanering av diskriminering

Jag minns när min bästa kompis mamma bytte namn. Hon städade i korridorerna på vår högstadieskola och en dag hette hon inte *städerska*, hon hette *lokalvårdare*. Jag minns också när negerbollarna förbjöds i skolcafeterian i mitten av 70-talet. Än i dag tvekar jag i Pressbyrån. Vad ska jag säga? Chokladboll? Havreboll? I USA krävde nyligen en regeringstillsatt kommission i samma anda att skolböckerna inte längre skulle använda begreppet *slavar*, utan i stället uttrycket *förslavade personer*, för att göra tydligt att det var människor man talade om.

Debatten om politisk korrekthet rasar sedan några år tillbaka i det mångkulturella men problemfyllda Amerika, framför allt på universiteten. Påtryckningsgrupper kräver sanering av språk och skolböcker, godisförpackningar, reklamaffischer. Allt som luktar schabloner eller diskriminering av etniska minoriteter, eller andra eftersatta grupper som handikappade, kvinnor, homosexuella eller pensionärer (dvs. alla som inte är vita män i sin bästa ålder) allt ska rensas bort och förbjudas.

För mig som levde på 70-talet i Sverige känns tongångarna igen. Debatten upprör i USA, liksom den säkert gjorde här för tjugo år sedan, fast jag läste inte kultursidorna då, jag tittade bara på bilderna. I ett Sverige där det annalkande sekelskiftet förmörkas av växande rasism och nationalism skulle denna svenska tradition kunna ta ny fart, möjligen med en gnutta mer humor och mindre militärisk disciplin. Men i stället har de avstannat helt. När det borde vara viktigare än någonsin att uttrycka sig nyanserat, att undvika att sära och skada, gör vi, vår vana trogen, tvärtom.

På ett stormöte i Kulturhusets hörsal diskuteras husets framtid. En kvinnlig ungmoderat vill lägga ned verksamheten och bygga ungdomsbostäder. Politiker och åhörare käbblar om hur det var förr och hur det är nu och varför det inte kan vara *tvärtom* – den svenska debatten i ett nötskal.

En skäggig kämpe från tiden berättar gamla minnen, han försöker entusiasmera och blåsa liv i de gamla argumenten, ingen orkar lyssna. Många talar om själva *byggnaden* som vore den förhåxad som om fingerfärgen och de sociala experimenten från 70-talet har fastnat i väggarna, som om det skulle krävas en exorcist för att driva ut de onda andarna. Helst ska man riva och bygga nytt – men säg, vad är då skillnaden mellan att kalla en städare för lokalvårdare och bygga ett nytt Kulturhus med ett annat namn och ett nytt utseende? När det handlar om tunga beslut, pengar och prestige kan ytan tydligen upplevas som livsviktig. Men när det gäller något så enkelt som att välja sina ord, då vill man "lyfta på locket" och skrika neger tills man är blå i ansiktet. Det kan tyckas som ett trivialt problem, tills jag slår upp svenska tidningar eller tittar på TV eller läser en bokrecension eller musikrecension och ser journalist och kulturpersonligheter vräka ur sig betydligt värre grodor än negerboll. Ofta under förvärandning att yta och ord inte har någon betydelse. De menar att det vore hyckleri att inte tala klarspråk och att kraven på extrem försiktighet bara skrapar på ytan, i stället för att lösa problemen på djupet.

Men jag tror att vi som har möjligheten att nå ut till många, genom skolan och genom tidningar, TV, radio, teater, böcker och film, måste lägga vikt vid de små, små detaljerna och inse att ytliga förändringar kan leda långt när det gäller att påverka människors

attityder. För är det inte just orden och bilderna och rösterna och ytan som får en alldeles enorm betydelse i en värld där motsägelsefulla budskap och intryck, åsikter och infallsvinklar bombarderar oss varje sekund. Visst kan jag räkna med *tvärtom-principen*; att

om jag bara väntar tillräckligt länge kommer alla att tycka tvärtom. Men under tiden kan hårda ord och attityder göra lika allvarlig skada som slag och sparkar och brinnande kors.

L

I

V

S

V

Ä

R L

D

E

Ä

I

N

T

R

A

G

O

T

J

Ä M

N

T

F

L

Ö

D

E

A

S A

M

Johan Fornäs

Senmodern kulturpolitik

Centrala samhällsförändringar har ställt kulturpolitiken inför nya krav. Så sent som 1974 kunde den ännu formuleras utan större hänsyn till generationsskiftet och normförändringar, medier och populärkultur, nya rörelser och mångkulturella kulturblandningar. I dag kan man inte längre gå förbi sådana teman, som påverkar de klassiska problemen kring frihet, jämlikhet och gemenskap. Positioner har förskjutits, gamla myter och sanningar har fått sällskap av nya. Vårt moderna samhälle har flera hundra år på nacken. Det gled för några årtionden sedan in i en post- eller snarare senmodern fas, där viktiga tendenser tillspetsats och spridits ut till världens alla vinklar och in i livets alla vrår.

För det första har ständiga förändringar blivit ett normaltilstånd snarare än ett undantag, i en global *dynamisering* av moden, livsstilar, ideologier, normer och sociala förhållanden. Allt fler världsmedborgare har erfärut att allt som är fast kan förflyktigas. Omvandling har blivit en vana, och rörlighet i tid och rum är inte längre bara ett tillfälligt avbrott i vardagens trygga lunk.

För det andra har kommunikation och kultur blivit alltmer centrala nyckelord. I en ökande *medialisering* har massmedier trängt sig in överallt i människors vardag och självdefinitioner. Samtidigt har symboliska uttrycksformer (språk, texter, bilder, gester och musik) blivit mer centrala för hur människor skapar sin identitet. Eftersom man mer sällan kan ta för givet vad olika tecken betyder blir det allt viktigare och mer lockande att fundera över hur dessa kulturella uttryck egentligen fungerar. Detta har understött en växande reflexiv förmåga och lust att spegla sin identitet, och allt fler redskap erbjuds för att uttrycka vem man är eller vill vara.

För det tredje har människors olika livsval genom en omfattande *individualisering* lösgjorts från att automatiskt vara knutna till kollektiva grupptillhörigheter. Tillsammans med ökande kommunikationer och folkomflyttningar har detta ökat mångfalden av värdesystem och smakmässiga delkulturer.

En kulturpolitik för det senmoderna samhället måste kunna hantera dess särskilda krav på jämlikhet och rättvisa, frihet och mångfald, gemenskap och kommunikation. Men den förmågan bromsas av vissa seglivade föreställningar kring ungdom, medier och populärkultur. Sådana myter föds när människor möter något okänt som framkallar rädsla. Invandrare, ungdomar och i viss mån även forskare hör till dem som tidigt ger uttryck åt förändringar. Runt dem sprids vandringssägner som utbroderar ruskiga tolkningar av obekanta fenomen – tänk på rätten i pizzen, raggarnas orgier eller den galna forskaren. Dessa myter är försvarsreaktioner mot förändringar som hotar den invanda tryggheten. De kan innehålla korn av sanning och tillfälligt mildra människors ångest inför tidsskiftet, men döljer samtidigt viktiga sammanhang och nyanser.

Med avstamp i olika problematiska synsätt på förhållandet mellan kultur och politik, vardagsliv, stat och marknad samt ungdomar och medier ska jag skissera några hållpunkter i en kultursyn inför det nya seklet. Mina argument baseras på diskussioner inom nyare kulturforskning, ungdoms- och populärkultur, men jag ska inte tynga texten med referenser.¹

Kultur, kommunikation och offentlighet

Kultur handlar om hur människor i dialog med varandra skapar mening genom att använda sig av symboliska uttryck som består av tecken (ord, bilder,

klanger) som sammanförts i verk (texter) som ges betydelser. Detta sker i alla mänskliga verksamheter, och därför går det alltid att anlägga ett kulturperspektiv. Men i de sammanhang vi uppfattar som specifikt kulturella står meningsskapandets former i fokus. Särskilt gäller det förstås konstnärligt arbete i alla former, de "smala" såväl som de "populära".

Kultur har således med *kommunikation* att göra, närmare bestämt kommunikation genom symboler och språk där mening är det centrala. (Andra kommunikationsgrenar transporterar i stället i första hand pengar, gods eller människor.) Kommuniserande ger upphov till mötesplatser mellan människor; mening (med-)delas i *offentligheter* där dialoger äger rum. Det kan ske på avgränsade platser, men genom massmedier kan kommunikation också spridas över tid och rum. Medier såväl som samspel ansikte-mot-ansikte skapar gemenskaper där människor delar något (en symboliserande verksamhet och vissa korn av mening) men där de ändå inte blir lika utan uttrycker sina skillnader i åsikter, normer, livsstilar och behov. Det finns ett flertal offentligheter av skilda typer, från de som sköts av stora officiella institutioner eller multinationella bolag till de små och lokala, från de med rötter i gamla folkliga gemenskaper till de ultramoderna medieorienterade, och från de med starka ekonomiska och politiska maktintressen till alternativa eller oppositionella fora.

Kultur och kommunikation har sitt säte i *livsvärlden* – vardagslivets gemensamma horisont av antaganden, vanor och mönster. Där ingår olika individer med unika behov av bekräftelse och övervakning, hängivelse och kontroll. De är invädda i otaliga relationer till andra individer, i en dubbelt "intersubjektiv" mellanmänsklighet. Dels existerar

ingen människa utan sina samband med andra människor – livsvärlden är ingen ensam individs angelägenhet. Dels bygger dessa relationer på något tredje som förmedlar mellan människor: normer, grupper och symboler som alla utgör något yttre (mellan människorna) samtidigt som det är inre (inuti dem).

Kultur och kommunikation kan handla om kunskaper (vad som är sant eller falskt), normer (rätt eller fel), utlevelse (äka eller oäka) och estetik (välformat eller misslyckat). Det är viktigt att kunna hålla isär dessa dimensioner. Det sköna behöver inte vara sant, och omvänt är sanningen ofta ful. Den kommunikation som öppet utpekar sig som kulturell hjälper oss att hitta sanning, rättvisa och ärlighet, men bara indirekt, via de estetiska koderna. Kultur har moraliska implikationer, men ska inte förväxlas med juridik eller religion.

Livsvärlden är inte något jämnt flöde av samtal och möten. Där finns strukturer, som ofta är indränkta av maktrelationer. Mellan människor finns förtryck och dominans längs olika korsande ledder: ålder och generation, kön och sexualitet, ras och etnicitet, klass och status... Där finns även vissa inrättningar eller institutioner med mer eller mindre fast reglerade former för mänsklig samvaro, t.ex. kamratgrupper och familjer. Några sådana gemenskaper är små och nära, och bildar intimsfärens täta nät, med familjen i centrum. Andra är öppnare och vidare, och formar den serie av offentligheter som låter (o-)likar mötas. Där finns alltså å ena sidan privata och intima sammanhang i familjer och vänskretsar, å andra sidan offentliga träffpunkter på kaféer, i möteslokaler, konserthus, idrottshallar, tidningar, radioprogram eller datornätverk.

Samhället är mer än summan av människors

livsvärldar. Där finns även två stora *system* som utsöndrat sig ur livsvärlden och griper in i den utifrån. Det är *marknadens* ekonomiska system, med pengar och bytesvärde som styrmedel, och *statens* administrativa-politiska system, med makt och beslutsdelegering som styrmedel. Systemen finns inte enbart i särskilda hus långt borta, utan bildar nätverk som når oss överallt. De flesta institutioner (t.ex. skolan eller TV) är konfliktfyllda arenor där livsvärlds- och systemkrav konfronteras.

Det är viktigt att inse att samhället på så vis är uppdelat i minst fyra stora delområden. Där finns systemen, som är två, varav marknaden är mer privat och staten mer offentlig. Men där finns också livsvärlden, också den med två poler: den privata intimsfären och den offentliga sfären (som i sin tur har en politisk och en kulturell gren). Förvirring uppstår om dessa fyra inte hålls isär. Många som bara ställer staten mot det privata blandar t.ex. samman familjens intimsfär med de privata företagen, vilket för såväl familjen Wallenberg som deras anställda är en väldig skillnad. De glömmer dessutom bort att världen utanför de centrala institutionerna inte bara rymmer individer som är instängda i slutna familjer utan också offentliga mötesplatser, som i sin tur är något helt annat än statens "offentliga sektor".

Kulturpolitisk debatt diskuterar offentligt hur staten ska sköta kulturfrågor, i förhållande till marknaden, till staten själv, och till livsvärlden. Det är den diskussionen jag här blandar mig i.

Marknaden

Modern kultur har sin egen industri för massproduktion och distribution. Kulturindustrin skapar och sprider estetiska produkter i varuform att köpa

för pengar. Nästan all kulturverksamhet har i dag sådana former som tidigare reserverades för populärkulturen, den masskultur som starka intressen i samhället såg (och ser) ner på som lägre och enklare än "seriös finkultur".

Runt marknadens mediekultur spjuns en rad myter. Kritiker från höger och vänster har hävdad att all mediekultur är standardiserad, förkonstlad, fördomsfull, passiviserande och eskapistisk. En sådan elitistisk kritik träffar inte sitt mål. I tidiga faser av massproduktion måste utbudet göras mer homogent och likformigt, men kulturindustrins mer utvecklade former tillåter ett stort mått av variation och mångfald. Någon enkel överensstämmelse mellan kulturella uttryck och människors inre identiteter finns inte och har aldrig funnits: en nutida poplåt kan vara lika ärlig eller cärlig som en gammal folkvisa, och man kan aldrig vara säker på hur det som sägs i vad folk gillar att lyssna på förhåller sig till deras egna åsikter och livsstilar. Visst finns det stereotypa föreställningar, myter och ideologier i populärkulturen, men bara om de även finns i samhället i övrigt, och där finns dessutom också gott om kritik av sådana myter. Nyare medieforskning har också övertygande visat att publiken knappast blivit mer passiv av sitt ökande mediebruk, snarare tvärtom aktiverats till mer samvaro, eget skapande och intresse för "levande", icke-medierad kultur. Och visst inbjuder populärkulturen till verklighetsflykt, men inte bara som bedövningsmedel utan också som korn av kritik och utopi, eftersom det är i kontrasten mellan drömmarna och det verkliga livet som lusten vaknar att förändra. Mediekulturen är således full av ambivalenser: den leder till standardisering likaväl som uppsplittring, förkonstling men också

äktthetsbegär, både myter och kritik, passivitet och aktivitet, flykt och motstånd, frihet och begränsningar, likhet och ojämlikhet, gemenskap och ensamhet. Den som generellt fördömer den på någon av dessa punkter missar andra lika väsentliga sidor.

Myterna om kulturindustrins totala fördärv av ett gott och rent ursprung är alltså romantiska illusioner. Lika starka myter spinns från motsatt håll. Marknadens vapendragare upprepar ständigt att den ger frihet och tillfredsställer allas behov. För somliga tycks marknaden vara närmast identisk med hela det "civila" samhället, med oss alla, med livsvärlden: "marknaden, det är vi alla" – så lyder nyliberalernas credo. De glömmar att den aldrig har varit någon rättvis, jämlik och öppen struktur där alla har samma inflytande. Rikedom är ojämnt fördelad, och om allt kan köpas för pengar så kan man skaffa sig det man behöver bara om man har just pengar, vilket stora samhällsgrupper saknar. Marknaden tillfredsställer bara behoven hos dem som kan betala för sig. Ett andra problem är att den skarpt delar upp konsumenter, producenter och ägare från varandra, och lägger den direkta makten i de senares händer. Marknadens varor kan användas i gemensamma samtal, och dess globala nätverk kan öppna nya kommunikationskanaler, men själv är den i grunden oåtkomligt privat. Få har insyn i hur varor planeras och produceras, vare sig bland de producenter som gör jobbet eller bland de konsumenter som ska använda dem. De som arbetar har knappast särskilt stor frihet att välja bort sina företagsledare och den fattige har föga frihet att konsumera.

Kulturpolitikens ena sida är riktad mot denna marknad. Det har formulerats som en önskan att motverka kommersialismens negativa verkningar på

kulturområdet. Nya politiska vindar har antytt att detta blivit otidsenligt och pratar hellre om samarbete med näringslivet eller kultursponsring. Vindkantringen har förberetts av en längre tids samspel mellan statliga och kommersiella krafter, som ofta går sida vid sida, inte minst på ungdomsområdet.

På 1970-talet fanns det också en kritik mot den där parollen av rakt motsatta skäl. Man ville inte bara motverka kommersialismens negativa verkningar utan helt få bort den genom att ersätta varuproduktionen med t.ex. kooperativa sätt att framställa och fördela saker. Numera är det svårt att föreställa sig hur ett komplext samhälle skulle kunna klara sig helt utan marknadsmekanismer. Just därför måste den gamla uppgiften kvarstå. Marknadens sätt att ta hand om kulturen har olika brister, som i längden bara kan motverkas av en stark livsvärld, med rörelser och offentligheter som bygger på kommunikation mer än makt eller pengar. Men detta civila samhälle har stort behov av att spela ut stats- och marknadssystemen mot varandra för att hålla dem bäge på plats, och då vore det förödande om deras inbördes motsättningar försvann.

Kulturpolitiken bör alltså även framgent ha som en uppgift att ställa sig i livsvärldens tjänst för att bromsa den gränslösa marknadens övertramp, utan att för den skull fördomsfullt moralisera över populärkulturen. Kulturindustrin behövs, på gott och ont, och kulturpolitiken måste komplettera dess brister, hålla den borta från områden där den inte hör hemma samt tvinga den att respektera kraven på fri och jämlik kommunikation.

Detta är inte minst viktigt för att marknadssystemet historiskt har expanderat oerhört på kulturområdet. Det växande kommersiella kulturutbudet

har trängt in på alla tänkbara fält. Kommersialiseringen öppnar nya arbetsmarknader och konsumtionserbjudanden men ställer också till problem som inte får suddas bort i en allmän välvilja till dessa efterlängade slantar. Att t.ex. högstbjudande fått köpa upp tillgängliga radiokanaler må ha frigjort politiker från svåra beslutsvändor, men har samtidigt olyckligt inskränkt potentiella producenters och konsumenters valfrihet. Det är inte alltid den som har mest pengar som har mest att säga eller störst behov.

Staten

Kulturpolitikens andra sida är vänd mot statssystemet, dvs. den statliga och kommunala apparaten av myndigheter och förvaltningsorgan. Eftersom staten samtidigt är politikens redskap innefattar denna sida en viss självkritik. Kulturpolitiken ska vaksamt reglera hur statsapparaten tillåts påverka kulturlivet. Staten kan inte hålla ett vakande öga över allting i det komplicerat brokiga senmoderna samhället. En centralt utformad kulturpolitik kan inte reglera varje skrymsle av kulturlivet, utan endast uppräta vissa viktiga ramar. Kultur innefattar mer än vad statlig kulturpolitik kan handla om.

Eftersom kultur aspekter finns i allt mänskligt liv hänger kulturpolitiken å andra sidan ihop med alla andra områden. Att bara diskutera professionell konstnärlig verksamhet är helt otillräckligt, när amatörer och mediekultur genomsyrar alla människors vardag och när allt färre är överens om var gränserna går mellan högt och lågt, smalt och brett. Kulturformer existerar inte i ett vakuum, utan förutsätter en rad ekonomiska, politiska, sociala och psykologiska faktorer. Det är meningslöst att resonera om

vackra verk om man glömmer vad de kostar, vem som ska njuta av dem och i vilka sammanhang. Kulturpolitik omfattar sålunda mer än konstnärlig verksamhet.

Det finns en seglivad myt att "staten, det är vi alla" – samhället, det gemensamma, det allmänna bästa, den offentliga sektorn. Helt är detta inte en myt, eftersom den moderna staten handhar gemensamma ärenden. Men statsförvaltningen med dess maktdelegerande regler är ett särskilt och inte helt oproblematiskt system som ibland hamnar i motsättning till livsvärlden, vilket blir tydligt när sociala rörelser kolliderar med statsmaktens organ.

Kulturpolitiker och debattörer har en olycklig tendens att sudda ut nödvändiga distinktioner. Antingen identifierar de marknad och (civilt) samhälle (livsvärld) och identifierar sig helt med detta system gentemot det andra, statliga. Detta är tydligt hos de romantiska nyliberaler som sprider myterna om staten som bara en förtrycksapparat och marknaden som människans bästa vän. I själva verket har staten ovärderliga förmågor att upprätthålla välfärd och livskvalitet gentemot marknadens utarmande aspekter. Eller också identifierar de sig totalt med den omhändertagande staten som då uppfattas som ett med hela samhällsgemenskapen. Då ser de inte de orättvisor och ofriheter som även statsmaskineriet skapar, bl.a. genom skolväsendets våldokumenterade disciplinerings- och sorteringsinstrument.

Liksom marknaden är alltså även staten ambivalent. Den erbjuder resurser och garanterar medborgerliga rättigheter men utövar samtidigt en normerande kontroll. Den kan vara rättvisans verktyg men också tjäna maktintressen och upprätthålla klassklyftor. Marknadens populärkulturella produkter

används inte minst av unga människor inte sällan för att motverka statsinstitutionernas negativa verkningar, som när hårdrockare spyr galla över inkompetenta och auktoritära lärare och därigenom ingjuter nytt mod i elever som känner sig odugliga. Att motverka byråkratiseringens negativa verkningar är kanske inte i första hand den statliga kulturpolitikens uppgift, utan där har livsvärlden mer nytta av kulturindustrin. Men kulturpolitiken behöver inse det egna systemets begränsningar och inte alltid förutsätta att det som föds utanför etablerade institutioner är av ondo.

De senaste årtiondena har populär- och ungdomskulturella verksamheter institutionaliserats. Staten har gått in där kulturindustrin och kamratgängen förut var ensamma på planen. Skolor, socialprojekt och studieförbund stöder och organiserar många aktiviteter som de förr struntade i, från rockdans till medieverkstäder. Det har givit nya resurser men även medfört vissa risker. All kulturverksamhet mår inte bra av formella lärare, läroböcker och läroplaner, eller av att inordnas under aldrig så vällovliga nyttighetsmål som att hålla folk borta från våld och droger. Det är viktigt att respektera kulturens egenvärde och att vissa uttrycksformer behöver autonomi för att fungera.

Det är ingen bra lösning om lärare fortsätter att nonchalera den breda mediekultur som betyder mest för de flesta – tvärtom behövs en stor satsning på mediepedagogik. Men både rock- och mediepedagogik bör utgå från de berördas egna behov och intressen, och ta dem på största allvar. Den ska erbjuda sakkunskap och resurser för eget prövande. Samtidigt som den inbjuder till kritisk (själv-)reflektion kring mediekulturen måste den erkänna att all kultur

har egenvärde och att det är legitimt att njuta och ha roligt. Det krävs att pedagoger respekterar sina elever och öppnar dialoger där även vuxnas normer ifrågasätts. Att auktoritärt motindoktrina med färdiga moralpaket skapar bara omyndiga människor eller framprovocerar ett destruktivt motstånd.

Livsvärlden

Kulturpolitikens tredje sida vetter mot livsvärlden, mot alla medborgares vardagstillvaro, med dess intima och offentliga sfärer. Också livsvärlden är ambivalent. Den är sätet för den mellanmännsliga *kommunikation* runt fakta, ideal, relationer, känslor och smaker som är livets mening, men genomkorsas samtidigt av många former av *dominans*. Här har kulturpolitiken därför två sammanflätade huvuduppgifter.

Den första deluppgiften är att skydda livsvärldens dialoger, gemenskaper och njutningar mot de faror som hotar från bägge systemen, vilket pekar tillbaka mot de bägge nyssnämnda sidorna (att hålla såväl marknaden som staten på plats). Kulturpolitiken kan stödja föreningars, rörelser och gruppers försök att öka intensiteten i sina dialoger genom att tillhandahålla resurser för eget skapande och fritt meningsutbyte, samtidigt som kommersiella och byråkratiska kontrollintressen hålls på matan. Makt och pengar får inte tillåtas ta över det som kommunikation och kultur ska sköta om. Respekt för en mångfald av självständiga offentligheter är grunden. Man kan vara oense med många ståndpunkter inom enskilda sub- och motoffentligheter, men ändå stödja att de finns. En viktig uppgift är alltså att öppna offentligheter på olika nivåer, med maximal *kommunikation* som ledstjärna.

Kulturpolitikens andra deluppgift är att skydda livsvärldens kommunikativa frön mot dess negativa aspekter, i form av de inskränkningar av frihet och jämlikhet som våld och orättvisor leder till. Det kan ske genom att institutioner uppmärksammar samhällsliga dominansmönster och vidtar motåtgärder. Först om man erkänner att det finns orättvisor och förtryck mellan åldersgrupper, kön, etniska grupper och klasser kan man motverka dem genom offentliga regleringar. Kulturpolitiken måste motarbeta rasism, sexism och all annan ojämlikhet oavsett om den förs fram av spontana rörelser i samhället eller finns inbyggd i näringsliv eller förvaltning. Gentemot vardagslivets baksidor kan kulturpolitiken eftersträva en ökad *rättvisa* längs flera dimensioner.

Dessa två delaspekter – kommunikation och rättvisa – är i själva verket politikens yttersta existensberättigande: att stödja livsvärldens frigörande och behovsorienterade möjligheter och minimera inslagen av tvång och maktutövning. En väl fungerande marknad och stat har bara värde som medel för en blomstrande livsvärld där människor kan lära sig att hantera konflikter och leva ett gott liv.

Frihet, jämlikhet och kommunikation

Kulturpolitiken har alltså livsvärlden som bas och staten som redskap. Även på kulturområdet behåller de klassiska frågorna sin aktualitet samtidigt som senmoderna tendenser tillsätter nya ingredienser.

Jämlikhet förblir en central princip även i framtidens kulturliv. Den är relevant såväl på statens område som inom marknadens och livsvärldens olika sfärer. De senaste årtiondena har vissa klyftor växt mellan män och kvinnor, rika och fattiga, gamla och unga. Detta har ökat behovet av en rättvisediskussion

och givit bränsle åt diverse motrörelser i samhället. Jämlikhet är inte frihetens motsats: utan förutsätter tvärtom frihet. Där några utövar makt över andra finns varken frihet eller jämlikhet. En rättvis resursfördelning kräver att människor tilåts uttrycka sina behov och välja i enlighet med dem. Ett ofritt samhälles jämlikhet är en värdelös likhet. Senmodern kulturpolitik måste modigt motarbeta orättvisor genom att stötta marginaliserade samhällsgrupper på de välbeställdas bekostnad. Resurser måste erbjudas människor som inte förmår skaffa dem via marknaden, så att alla kan utnyttja sina medborgerliga rättigheter till ett värdigt och rikt liv.

Människor behöver både tillgång till kulturella utbud att använda sig av och makt över kulturella produktionsmedel för att skapa egna uttryck. En pågående teknologisk utveckling av medier och estetisk hårdvara (på musikområdet: syntar, datorer, sampling, karaoke etc.) ökar möjligheterna att interagera kreativt med massmedierade former. Man behöver inte längre bara ta emot vad andra erbjuder utan kan gå in och bearbeta mediernas utbud efter egna behov, vilket ger utrymme för eget skapande mitt i mediereceptionen. Detta grumlar de förr så skarpa gränserna mellan produktion och konsumtion, och här finns vissa chanser att sprida resurser som tidigare bara nådde en elit. En förutsättning är att en fortsatt ojämlik inkomstpolitik och nedmontering av den sociala välfärden inte sätter käppar i hjulet.

Nya kombinationer av datorer, etermedier och telekommunikationer rubbar gränserna mellan medier och uttrycksformer, vilket också påverkar de gamla hederliga konstarterna. Vad är musik, litteratur, konst, foto eller film när alla kan lagras och distribueras på samma CD-skiva? Vad är pop eller

konstmusik när deras ekonomiska villkor sammanfaller? Vad är privat och offentligt när man kan diskutera med all världens hörn från en terminal i det egna rummet? I stora databaser kan man inom kort hämta hem praktiskt taget all äldre litteratur till sin egen dataskärm. Med desktopprogram, scanner, skrivare och färgkopiator kan var och en bearbeta bilder till egna grafiska blad. Med plattor och samplingsstyrkan kan fragment från musikhistorien monteras samman till ett helt eget sound. Samtidigt som utvecklingen drivs fram av en transnationell kulturindustri föder den möjligheter till demokratiskt deltagande i kulturprocesserna. Ja, den hotar t.o.m. att undergräva den för kapitalistisk produktion fundamentala privata äganderätten, vilket kommer till synes i olika strider kring piratkopior och copyrightregler. Redan har stora grupper tillgång till de nya medieformer som inspirerat den s.k. cyberpunk-kulturen till fantastiska drömmar om konstgjorda verkligheter, utvidgade erfarenheter och rikare demokrati. En aktuell kulturpolitik måste ta kliv in i framtidens "cyberspace": det förgrenade kulturella medierum som griper djupt in i oss, glider undan central kontroll och samtidigt låter sig styras av många olika aktörer.

Även *frihet* är ett viktigt tema inom marknadens, statens och livsvärldens arenor. Individualiseringen har ökat människors frihetsanspråk, samtidigt som de kommersiella och byråkratiska metoderna för att inskränka denna frihet har förfinats. Frihet förutsätter jämlikhet. Bara om samhället fördelar resurser rimligt lika ges alla människor en rimlig frihet. Ett ojämnt samhälles frihet är flertalets ofrihet. Majoritetens utarmning tenderar dessutom att i längden även inskränka eliternas frihet, genom att

göda hat och våld som framtvingar en begränsande kontrollapparat. Senmodern kulturpolitik måste angripa alla ofriheter och erkänna en mångfald av livsstilar, med största respekt för olikheter och mångkulturella blandningar. Mot varje form av (kristen, islamsk eller profan) fundamentalism och renhetslängtan behöver vi inse att de rötter vi har och behöver är precis lika korsade och sammanflätade som vi själva är. Identitet kan vi inte låta bli att söka, men heller aldrig slutgiltigt finna. Normer kan vi inte leva utan men de är aldrig mer än gemensamt överenskomna levnadsregler som andra kan ifrågasätta och framtiden kan vidareutveckla.

För att utöva sina rättigheter och utveckla den allsidiga utveckling man som individ förtjänar behöver man tillgång till materiella, kunskapsmässiga, etiska, symboliska och psykiska resurser. Vissa resurser säljs på marknaden, andra tillhandahålls av statliga institutioner, åter andra odlas i människors ömsidiga och vardagliga samspel. Det vore fatalt att enbart förlita sig på en enda av dessa tre sidor. Kulturpolitiken behöver inse människors skilda erfarenheter, livsvillkor, intressen, behov och smaker, och den måste ta hänsyn till grupper med svaga röster, så att inte de starkares frihet går ut över dem.

Broderskap, systerskap och syskonskap är andra ord för gemenskap, som uppnås i dialogisk *kommunikation*. Här har senmoderniteten betytt allra mest, genom den med medier och migration ökande rörligheten i tid och rum. Traditioner har blivit mindre självklart naturliga, men därför kanske ännu mer eftersökta. Historiens olika tider tycks tillgängliga i samma nu, och jordens alla platser knyts samman av ögonblickliga nätverk som känner allt färre oöverstigliga gränser. Förändringsdynamiken har

gjort generationsskiften till något helt normalt. Elektroniska medier har erbjudit kraftfulla redskap för ömsesidiga utbyten, manipulatoriska förförelser och enskild självbespeglning. Nya gemenskaper över-skrider gamla gränser men skapar också nya skillnader, som när hiphopare eller Madonnafans kan få kontakt tvärsöver kontinenter men kanske samtidigt bryta med sina egna föräldrar. Gemenskapande förutsätter ett minimimått av såväl frihet som jämlikhet. Tvångsfria dialoger mellan självständiga och jämnstarka subjekt förblir kommunikationens idealmodell, till vilken våra kulturuttryck och samtal hela tiden återvänder som till en real utopi.

Medieutvecklingen gör att kulturens gränser i dag vidgats, när även nyhetsprogram, finansrapporter och riksdagsprotokoll kan betraktas som kulturella texter. Kulturpolitiken borde stimulera statliga institutioner att aktivt växelspela med ungdoms- och mediekulturen, inte bara för att motarbeta eller stödja, utan för att öppna nya perspektiv. Läroplanerna behöver långt mer ta hänsyn till de rika flödena mellan finkultur och populärkultur, mellan manligt och kvinnligt och mellan olika världsdelar.

Forskarens roll är att leverera kunskaper och föreslå tankemodeller, men mer för att ifrågasätta invanda halvsanningar än för att tala om exakt hur man ska göra. Det gäller också det jag har skrivit. Mina "bör", "ska" och "måste" formulerar jag som en människa bland andra – som forskare kan jag kritisera andras uppfattningar och peka på deras konsekvenser men knappast ge säkra besked om vad som blir bäst. Låt mig ändå till sist formulera några viktiga punkter som

inspirerats av de diskussioner forskare fört på ungdoms-, medie- och kulturområdena men som även borde inspirera den politiska dialogen.

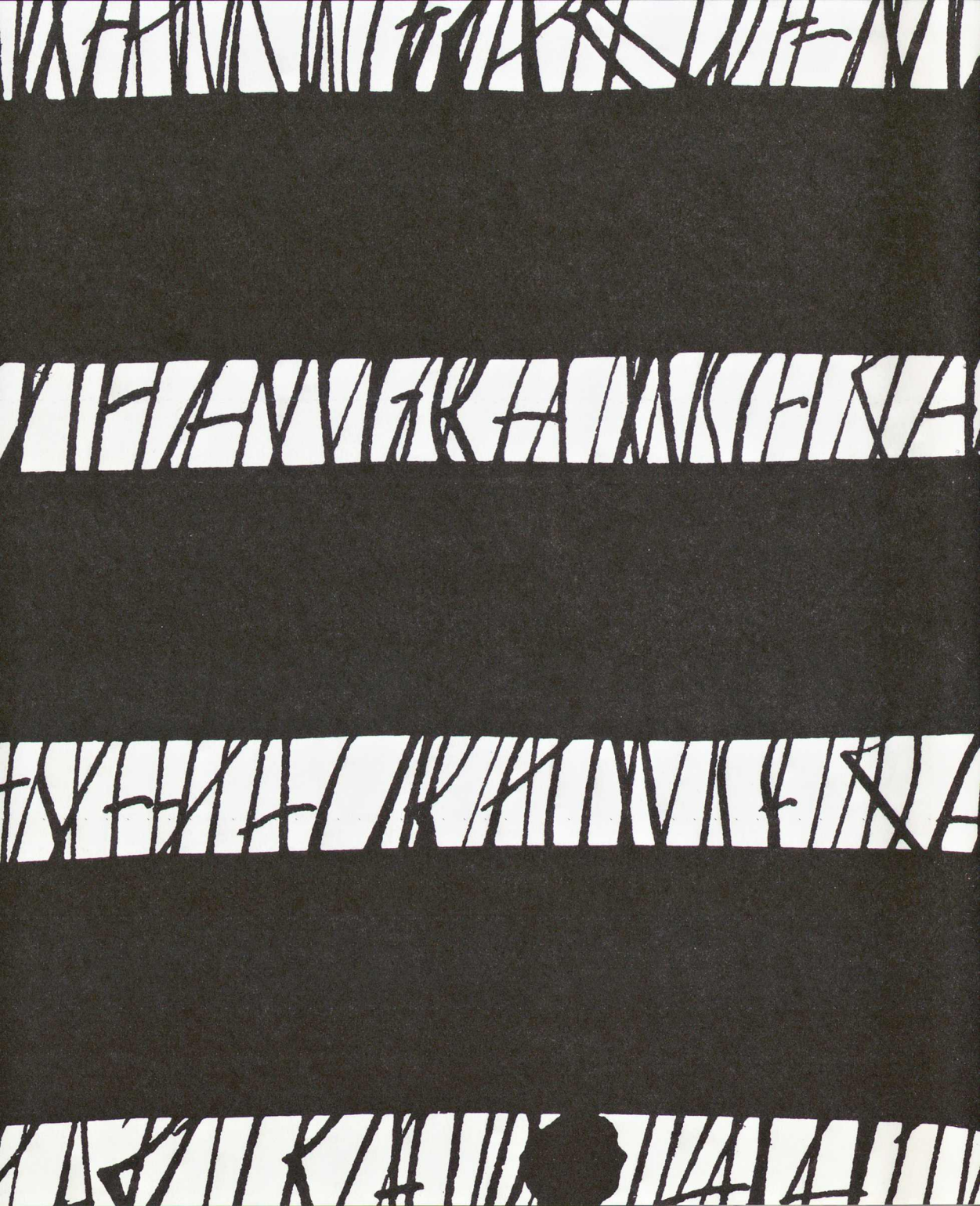
1. Inse nödvändiga *skillnader*. Kultur är mer än bara finkultur och konstnärligt arbete. Stat, marknad, intimsfär och offentlighet måste kunna hållas isär, och frihet, jämlikhet och gemenskap är inte entydigt kopplade till någon av dessa samhällssfärer.

2. Inse nödvändiga *ambivalenser*. Stat, marknad och livsvärld har såväl positiva som negativa sidor, och endast deras inbördes växelspel förmår motverka det onda och stödja det goda. Ungdomskultur, mediekulturen och hela moderniteten är likaledes där på gott och ont, fulla av såväl auktoritärt förtryckande som emancipatoriska potentialer, embryo till såväl makt som motstånd.

3. Inse nödvändiga *samspel*. Kultur samverkar med ekonomi och politik, liksom med vetenskap, etik och psykologi. Frihet, jämlikhet och kommunikation förutsätter varandra. Konstater, genrer, uttrycksformer och medietyper föder hittills oanade hybrider i 2000-talets kulturella "cyberspace" – det symboliska rum av identiteter, skillnader, makt och motstånd i vilket dagens ungdomliga populärkultur är vår ovärderliga spanare.

Not

¹ Den som så önskar finner desto rikligare lästips i de sex rapporter från forskningsprogrammet Ungdomskultur i Sverige (FUS) som bokförlaget Symposion utgivit i bokform.



Mats Gellerfelt

Kulturpolitik – understöd eller aktiv handling?

Kulturpolitik – är den i vid mening över huvud taget möjlig, eller ens önskvärd? Det kan synas vara en märklig fråga i ett samhälle, så genomorganiserat och genompolitiserat som det svenska. Ändå har den från olika håll ställts i svensk debatt under senare år, och naturligtvis har meningsmotsättningarna ofta varit starka. En av utgångspunkterna var en understreckare av Carl Rudbeck i Svenska Dagbladet, "Om Rambo och Rimbaud", där denne menade att just kulturpolitik – således varje form av statlig, kommunal eller skattefinansierad intervention i kulturen, fattad främst som de bildande konsterna – på inget sätt är önskvärd. Rudbeck framförde ett slags nattväktarstatens kultursyn, numera betecknad som "nyliberal", där staten endast har grundläggande funktioner men i övrigt lämnar medborgaren ifred att söka lycka eller olycka, om det senare behagas. Varför skall stålverksarbetaren i Luleå, som föredrar att hyra Stallones Rambofilmer på video (och för detta betalar ett marknadspris) ofrivilligt via skattsedeln betala den högt avlönade och fint bildade Stockholmsakademikerns litteraturstödsמענערade Rimbaudvolym dikter – eller hans Operabesök, Dramatendito? Om denne högt avlönade akademiker vill njuta sin kultur – varför skall andra vara med att betala; varför inte som i så många andra länder förlita sig på privata mecener? Frågan kan förvisso utsträckas till många av skattefinansieringens frågor: varför skall jag, som inte kör bil, vara med och finansiera bilismen? Varför skall pacifisten vara med och betala försvaret? Varför skall den barnlöse finansiera andra människors barnomsorg, när han eller hon kanske har valt att inte skaffa barn?

Vi skall självfallet akta oss för att tänja frågan in absurdum, även om man i en del nyliberala kretsar

onekligen gör det. De flesta, oavsett politisk övertygelse, torde vara eniga om, att det finns en grundläggande struktur, en infrastruktur av materiella rikedomar och allmänna tjänster, vilka alla måste delta i finansierandet av. Jag kan knappast hävda, att jag inte har skyldighet att vara med och betala polisväsendet, med motiveringen att jag aldrig har behövt att anlita polisens tjänster. Det som är det allmänna är ju också en beredskap inför det oförutsedda – och majoriteten av svenskar, än en gång oavsett politisk övertygelse, anser förmodligen att det måste finnas åtminstone minimum av t.ex. gemensambetald social, medicinsk och övrig trygghet, även om man själv är i stånd att finansiera sin egen.

Med kultur och kulturpolitik förhåller det dock sig något, eller ganska mycket, annorlunda. Vi kan nämligen, och det är väl bl.a. Rudbecks poäng, hänföra kulturen (litteratur, bildkonst, teater, opera, balett etc. etc.) till njutningarnas högst privata sfär. Den enes kick är alltså den andres sömnmedel. Att via skatten tvinga människor att subventionera en Wagneropera de inte skulle se ens om de finge gå gratis, är, enligt detta synsätt, att kränka människors frihet och integritet. Hit kan väl, om än motvilligt, den som icke delar uppfattningen, följa med. Längre fram i resonemanget blir det emellertid svårare: hur göra med slott, kyrkor, muséer, offentliga konstskatter av alla de slag, Hagaparken, allt det som "bildade människor" betraktar som ett omistligt kulturarv? Ej ens den ivrigaste anhängare av privat entreprenörskap inbillar sig väl att detta arv kan göras till föremål för en utförsäljning på marknaden? Nej, det förblir nog en av alla andra av detta sekels utopier.

Samtidigt är det lätt att iaktta en märklig överensstämmelse mellan en sjuttioalets vänsterlinje

och en åttiotalets högerdito – eller nyliberal, särskilt om vi tar med skolpolitiken i beräkningen. Det fanns en vänstersyn på kultur och skola som utgick från att det inte fanns något sätt att konstruera en canon för vad som var god kultur eller goda kunskaper – dvs. kvalitet. Allting var "in the eye of the beholder". Bland "progressiva pedagoger" (frid över deras minne) utvecklades en syn på kunskaper vilken innebar att dessa borde utgå från "elevernas erfarenhetshorisont" – man kunde med andra ord inte påstå att kunskaper om Vergilius, Dante eller Strindberg var värdefullare än kunskaper om actionfilmer eller obskyra seriemagasin, om jag nu hård-drar resonemanget något. Det var den inre upplevelsen som framställdes som väsentlig – och här tangerar ytterligheterna varandra, som de så ofta gör. Alltså: det finns ingen hierarki i kulturen, det går inte att fastställa vad som är bättre och sämre när vi väljer mellan två konstverk, eller mellan två alternativa sätt att avgöra vad som skall läras ut i skolan.

Mot detta reste jag tidigt ragg – och även här kan vi iakttä en märklig allians – den mellan en äldre tids folkbildarideal – oftast av socialdemokratiskt snitt, med inslag av kommunister och liberaler – och kulturkonservativa. Ty både dessa politiskt radikala och politiskt konservativa, ansåg, från var sin utkikspunkt, att det finns en möjlighet, om än provisorisk, att "hierarkisera" kulturen, att påstå att det finns kultur som är värdefullare än annan kultur. Det rör sig inte om några "fasta" hierarkier, något sådant är inte möjligt att etablera; ändå om en provisorisk metod för att kunna hävda att en film av Fellini eller av Bergman innehåller en etisk och estetisk form vars värde överstiger den aldrig så tekniskt skickligt tillverkade Rambofilms; att en roman av Sven Delblanc

har mer att säga om det mänskliga varat än en roman av Jackie Collins. Mot detta kan invändas (och det stämmer förmodligen) att få har blivit lyckligare, eller bättre människor, av att läsa Dostojevskij eller Faulkner eller av att ha sett filmer av Bergman. Den som lever i den "fina" kulturproduktionens värld, inbillar sig gärna att de som inte gör det, lever i en evig saknad efter den. Så lär inte vara fallet.

Detta är dock viktigt, eftersom "kulturpolitik" över huvud taget kan anses vara von Oben, som en kränkning av människors åsikter och njutningar. När jag arbetar som kritiker av litteratur, film eller teater, har jag en, om än inte förutbestämd, så ändå av min bildningsgång relativt utstakad syn på vad som i det övergripande sammanhanget är "kvalitet" – det är nämligen kvalitetsbedömningen som är det avgörande för all kulturpolitik. Den är så oändligt svår att göra, dock nödvändig.

Jag är uppväxt i en arbetarmiljö med starka folkbildarideal, där kultur aldrig var ett relativt begrepp; kultur var de stora namnen i konsten. När det gäller fotbollsplanen vet vi att IFK Göteborg är bättre än jumbolaget; det visar sig i den slutgiltiga tabellen. Men när det gäller konstnärligt skapande? Då blir det onekligen betydligt svårare att avgöra vem som är mästaren och vem som är fäsören. Mycket av det som för inte så länge sedan upphöjdes till "stor" litteratur är redan glömt och omvärderat. De absoluta begreppen existerar ej; ändå, om jag tillåtes att använda denna motsägelse, det absoluta relativa. TS Eliot, som, trots sin politiska konservatism, betytt så mycket för poeter och kritiker till höger och vänster, undrade en gång, i en berömd essä: vad är en klassiker?

Det var i en föreläsning hos det engelska

Vergiliussällskapet som Eliot ställde den frågan, under det världskrig som hotade att ödelägga alla de värden som man förknippade med den västerländska kulturen. Eliot, den lyriska modernismens Big Daddy, och som i likhet med så många andra modernister från konservativt håll anklagats för att ödelägga all anständig kultur (plus ca change, jämför hur Gunnar Ekelöf i dag kanoniserats i svensk litteratur efter att ha malträterats på samma vis), hävdade:

"En klassiker kan endast uppstå när en kultur är mogen, när ett språk och en litteratur är mogna, och ett klassiskt verk måste vara ett verk av en mogen anda."

Vad Eliot menade var, att den goda konsten skapas i en historisk linje, inom en tradition, när språk och historia i just den stunden befinner sig i ett slags harmoni. I den klassiska litteraturen möter vi allmängiltighet, harmoni, t.o.m. universalitet.

Jag vill inte påstå att detta djupt kulturkonservativa budskap är ickekontroversiellt, och nog sågade Eliot av grenen han själv satt på när han lät diktare som Vergilius och Dante och några till, och bara dem, finna nåd inför sina ögon. Här finns emellertid en intressant kärna. Den gäller den kritiska – eller, låt oss säga, den kulturpolitiska, bedömningen, av konstnärliga verk. Åsikten om vad som är god kultur må vara relativ, men den kan inte vara hur relativ som helst. Bedömningen är ack så svår, så svår, ändå måste den finnas där.

Här kommer vi nämligen till kulturens och kulturpolitikens "uppfostande" uppgift. Hur skall vi egentligen kunna tala om för dem som aldrig tagit del av den "goda" kulturen att denna är så mycket värdefullare än den de till vardags tar del av, i ett

demokratiskt samhälle? Vem har rätt att pådyvla andra den njutning man själv känner, men som andra fnysar åt?

Tyvärr blir nog resultatet att vi etablerar hierarkier som av dem som alltså skall vara ned och finansiera "finkulturens" njutningar vilka de är främmande inför, gör att de känner sig som betraktade som mindre vetande. Kulturen trycks ned på människor, och hur vi skall lösa det problemet, vet jag ej. Jag vill gärna tro – i linje med den folkbildande tradition i vilken jag är uppväxt – att med god skola, folkbildning och kultursatsningar så kommer många om än icke de flesta att uppskatta Dante och Vergilius; men är de "skyldiga" att göra det? Återstår så alltid problemet att avgöra vem som definierar "den goda kulturen".

Ett avgörande problem, som jag änge har sett det, med den svenska kulturpolitiken, är att den förvandlats till en del av ett generellt välfärdssystem. Att syssla med kultur har, på grund av att det med generös hand pytsas ut pengar hit och dit, när det fanns gott om sådana, mer eller mindre betraktats som en social rättighet. Varje författare skall ha rätt att stipendieras; den mest amatöristiska källarteater ha rätt till understöd. Kultur har från myndighets-håll ansetts som en sysselsättning vilken i varje skede bör subventioneras (detta är, än en gång, en tillspetsning av resonemanget). Att skriva, måla eller komponera fungerar emellertid inte så. Allt skapande mäts alltid mot annat skapande; i ett givet skede är ett verk, hur svårt det än må vara att göra bedömningen, mer framstående och mer "äkta" än ett annat. Jag anser därför att kulturpolitiken, icke minst på litteraturens område, haft en skadlig effekt genom sin frihandsåkande syn på subsidier och bidrag. Det

finns, vem kan förneka det, kultur vilken genom det provisoriska consensus som jag alltså trots allt, hur svårt det än vara månde, anser måste upprättas, bör stödjas genom allmänna medel. Ändå har statlig och kommunal kulturpolitik år ut och år in finansierat medioker kultur som inte gör en människa glad; när det finns pengar så ...

En följd av alla de existerande allmänfinansierade kulturstöden är att en mentalitet har uppstått, där "producenterna" av kultur, oavsett deras kvaliteter, sett det som självklart att verksamheten skall betalas av någon annan än den "kulturkonsumerande" marknaden. När jag satt i styrelsen för Sveriges Författarfond märkte jag ofta att de biblioteksutlånebaserade stipendierna ej sällan gick till mediokra och därtill olästa författare som "det är synd om"; författare som av ett generöst subsidiesystem lockats in på en bana de knappast var lämpade för. Att bli författare hade utvecklats till att bli ett sätt att "förverkliga sig själv", ett ytterligare fenomen som utvecklats i Sverige, inte minst genom Komvux. Förlagen tappade kontrollen över sin verksamhet; släppte ofärdiga och ställvis direkt usla manus till tryckning. Både förlag och författare lärde sig att den "råa marknaden" var något man såväl kunde som borde förakta. I en tid när litteraturen marginaliserades allt mer, kunde man vända marknaden, dvs. läsarna ryggen. I synnerhet lyriken marginaliserades i hög grad; cirkulerade mellan poeter, förlag och kritiker i ett allt snävare kretslopp. Läsarna brydde sig icke.

Detta är ingen plädering för att avveckla kulturpolitiken och subsidierna i stort: om vi med Eliot enas om att det finns kulturvärden som är värda att få fortsätta sin existens i en samhällelig kontext, och

som därtill har ett högre värde än andra är det av nöden att vårt land bedriver en aktiv kulturpolitik. Hur skall den då se ut? Det är den svåraste frågan av alla att ens försöka besvara. Vad skall prioriteras? En av utgångspunkterna för detta resonemang är Kulturutredningsfrågan, "Vilken roll har kulturen i början av det nya seklet i ett av humanistiska värden präglat samhälle och vilka krav ställer detta på kulturpolitiken?". Ja, vilka? Jag undrar om frågan egentligen avser "humana" eller "humanistiska" (i klassisk mening) värderingar? Det finns humanistiska värderingar som inte alltid är särdeles humana och det torde vara ännu omöjligare att fastställa vad som är – enligt formuleringen i Kulturutredningens memorandum – "kulturpolitiken, som instrument för en allmän samhällssyn". Vilken då "allmän samhällssyn"? När det inte finns en allmän samhällssyn, hur kan det då finnas en allmän kultursyn?

1974 års kulturpolitiska mål uppnåddes aldrig; man var populistisk i tidens anda och nivellerade kulturen och kultursynen på ett ofta rent av bisart sätt. Allt var lika bra och alla borde kunna ta till sig det mesta utan synbar ansträngning. Det kallades jämlikhet på kulturområdet. Dock finns inom kulturen ingen jämlikhet. Alla människor har rätt till frihet och till strävan efter lycka, det gäller som en övergripande tes om samhället i stort. När det gäller kulturen gäller dessutom att vissa är mer begåvade än andra och att det kanske och förmodligen förhåller sig så, att allt inte kan uppskattas eller förstås av alla. Den enda och möjliga vägen när det gäller kulturpolitik, och där inkluderar jag skolan, är att kulturen är ett sätt att ställa krav; alla människor är lika värda; all kultur är inte lika värd. Vi bör lära oss av allt det skräp som t.ex. i skolorna kolporterats till

elverna under beteckningen "progressivt".

Många högstämda fraser flyger kring i kulturdebatten – jag är själv en av dem som alltid hopas att kulturens såväl humana som humanistiska värden ädla känslor föder. Fast inte heller detta är något enkelt påstående. Celine var en lysande romanförfattare; skrev dock vidriga antisemitiska pamfletter. Neruda blev en det chilenska folkets författare; skrev groteska hyllningar till Stalin. Den godhjärtade Pound, det litterära modernistiska projektets beskyddare framför andra, blev fascistisk propagandist.

Ändå är jag optimist nog, och naiv nog, måhända, att tro att kulturen trots allt kan ha ett värde för att göra samhället humanare – och gärna mer humanistiskt – även om många av de store visat sig vara knölar utan like. Kanske finns det i en dikt av Goethe (den furstlige makthavaren) eller i en symfoni av Mozart, klanger som "humaniserar" oss?

Kulturpolitik har alltid funnits, från Maecenas via kejsar Augustus och Italiens renässansfurstar och den franska revolutionsregimens beställningskabinett till Goebbels och dagens svenska samhälles parlamentariskt beslutade. På gott och ont, med ständigt lika skiftande resultat och innebörder. Kanske är det väsentliga, som det heter i Kulturutredningens memorandum till oss som skriver detta, att kulturpolitiken står "i centrum för diskussionen". Jag tror nämligen att det väsentliga med en kulturpolitik är, att den främst utgör ett diskussionsinlägg, en grund för en fortlöpande dialog. Förmodligen kan inte den "smala" kulturen i dagens krassa ekonomiska värld – med få bemärkta undantag – överleva utan kulturpolitik och subsidier. Men

kulturen kan ej heller i längden vara mecenatens, furstens eller statens tjänare utan att förlora en annan mäktig potential: att gå på tvärs mot det rådande, att vara och förbli den andra rösten, den som i sin språkliga form, i sin kolorit, i sin tonalitet, i sin klang och rytm och inte minst, i sin kvalitet, visar på något annat än de politiska, byråkratiska och mediala språkens utarmade mönster.

En svensk kulturpolitik måste av nöden vara elitistisk, vara aktsammare när det gäller kvalitet och fördjupning än den varit tidigare. Hur detta skall förankras i det politiska spelet har jag ingen aning om. I "åtstramningstider" är det nog inte det lättaste att framföra ett sådant budskap.

Jag kan ändå inte låta bli att erinra mig att det en gång i tiden fanns en arbetarrörelse som betonade att "kunskap är makt", att kulturen var en trappa – Artur Lundkvist använde gärna den bilden – uppför vilken man kunde klättra. Eyvind Johnson arbetade på sågverk på dagarna och läste om nätterna; han blev vår störste romanförfattare. Kulturen innehåller alltså möjligheter för alla, även den kultur som i förstone kan uppfattas som "svår" (en av de bärande tankarna i Peter Weiss "Motståndets estetik"). Kulturpolitiken kan därför inte, annat än i detaljer, vara en kompromissernas politik, som den blev 1974.

Kanske har kulturen en inre och undre sprängkraft, som vi inte så lätt upptäcker? Möjligen var det därför den nazistiske dramatikern Hans Johst i sitt drama "Schlageter" lät sin huvudperson utropa, "när jag hör ordet kultur osäkrar jag min revolver"? Tänk om kulturen har den makten, att vara både ordet som sköld och källan som från djupet när jorden!

[illegible]

Janerik Gidlund

Konstens och vetenskapens
institutionella villkor

Det finns stora likheter mellan konsten och vetenskapen. I båda fallen handlar det om skapande verksamheter med likartade och stora behov av frihet och integritet. Konstnärlig verksamhet bygger, i likhet med vetenskapen, på att människor med talang och idéer får stort svängrum. De går också in i varandra; en framgångsrik forskningsprocess innehåller i regel en "konstnärlig" fas, där nya idéer utvecklas på ett osystematiskt sätt; en nydanande kulturinsats utvecklas delvis under systematiska, "vetenskapliga" former. De är också beroende av varandra; kreativa miljöer innehåller rikliga tillfällen till slumpmässiga möten mellan forskare och konstnärer. Sekelskiftets Wien är ett lysande exempel på dynamiken i ett sådant samspel. Normalt har både forskaren och konstnären en lång utbildning och skolning till professionen, låt vara att det finns en hel del exempel på naturbegåvningar vilka skapat uppfinningar och konstverk till synes mot alla odds. I vid mening sysslar både konsten och vetenskapen med samhällelig problemlösning. Utvecklingen av konsten och vetenskapen är därför avgörande för den kulturella och ekonomiska förnyelsen av samhället. Forskarnas och konstnärernas krav på frihet är ett kraftfullt stöd för det öppna samhället.

Det finns naturligtvis också viktiga skillnader. Den vetenskapliga utvecklingen sker i hög grad genom att forskarna kommunicerar med varandra. Den konstnärliga utvecklingen äger i hög grad rum i mötet mellan konstnären och publiken. Det skulle knappast vara möjligt att på bred front bedriva symfonisk verksamhet i form av exklusiva seminarier där man löser musikaliska problem.

Det går inte att kommendera fram konstnärliga mästerverk eller nydanande forskningsresultat. Men

det är möjligt att åstadkomma gynnsamma institutionella betingelser för konstnärlig framgång och vetenskaplig utveckling. Samtidigt som det kan konstateras förekomsten av betydande skillnader i praktiken mellan konstens och vetenskapens villkor, väcker detta frågor om hur dessa skillnader uppkommit – men också synpunkter på hur de borde revideras!

Syftet med uppsatsen är att studera konstens och vetenskapens villkor utifrån ett institutionellt perspektiv. Jag begränsar jämförelsen till områden som jag är mest förtrogen med, nämligen i ena sidan musiken och teatern och å andra sidan samhällsvetenskapen. Jag uppmärksammar särskilt sådant som kan tolkas som hierarkiska relationer och frågor om institutionell självständighet för konstnärliga och vetenskapliga institutioner.

I Institutionell självständighet

Vetenskapen är organiserad i universitet och högskolor med hög administrativ självständighet och liten politisk inblandning i den löpande verksamheten. Den utövande konsten är organiserad i kulturinstitutioner med varierande grad av självständighet och politisk inblandning.

I Sverige är universiteten helstatliga institutioner. Styrelserna för universiteten består av företrädare för såväl allmänna intressen som verksamhetsintressen. Regeringen utser allmänföreträdare (ofta 6 ledamöter av totalt 11) vilka enligt högskolelagen ska ha en bakgrund i sådan verksamhet som är av betydelse för högskolans utbildnings- och forskningsuppdrag. Politikerna utgör därför ofta en minoritet i styrelserna. Dessutom är universiteten organiserade i fakulteter och institutioner där verksamhetsföreträdarna

fullständigt dominerar.

Teatern och musiken har en mångskiftande organisering och varierande huvudmän. I vissa fall förekommer aktiebolag, särskilt används statliga aktiebolag som form för nationalscenerna. I andra fall gäller stiftelseformen eller traditionell kommunal förvaltning. Det finns i regel en strikt partipolitiserings i sammansättningen av kulturstiftelsernas styrelser och de kommunala kulturnämnderna.

Den nya kulturpolitiken från 1970-talet dominerades av en rättvis- och distributionsidé – delaktigheten i kulturen skulle vidgas regionalt och socialt. Frågan om det konstnärliga skapandets villkor var inte i högsätet och något kvalitetsmål formulerades inte. När de många kulturstiftelserna byggdes upp för musik och teater ute i landet fokuserades uppenbarligen uppmärksamheten av de nya huvudmännen – landsting och kommuner – i första hand på problem rörande ekonomiska resurser, lokallösningar och administrativa relationer mellan huvudmännen.

1990-talets kalla ekonomiska vindar har haft olika konsekvenser för universiteten och kulturstiftelserna. Under senare år har det förts en livlig debatt om behov att utveckla den akademiska friheten ytterligare. Den borgerliga regeringen har i år initierat en utveckling av vissa högskolor till fristående stiftelser med ett eget fonderat kapital från de nedlagda löntagarfonderna.

I konstens värld har utvecklingen gått i båda riktningarna. För nationalscenerna har tendensen varit att ge dem större konstnärlig och administrativ frihet. Men mönstret domineras ändå av en tendens till en minskning av den institutionella självständigheten för konsten. Inom både kommuner och landsting pågår genomgripande organisationsförändringar

vilka ibland uppfattas som någon sorts administrativa universalverkstyg. Bristerna i verktygen framträder klarast då de genomförs på kulturområdet, där de utgör tydliga hot mot den konstnärliga friheten och integriteten. På sina håll har kulturstiftelser lagts ned och dess verksamheter infogats i kommunala förvaltningar för att kommunerna ska kunna lyfta av momsen i kulturektorn. Enligt en aktuell lagrådsremiss om stiftelser kommer de nuvarande kulturstiftelserna knappast att kunna behållas i framtiden, eftersom kravet ställs på att det ska finnas "en viljeförklaring från stiftelsebildarens sida att han för ett visst ändamål vill skapa en varaktigt bestående och självständig förmögenhet av egendom som han tillskjuter själv".¹ Risker är betydande att denna reform innebär en allmän metamorfos från kulturstiftelser till en kommunal förvaltningsmodell. Som en jämförelse kan påpekas att inom det statliga området vore det otänkbart att en högskola skulle inordnas som en administrativ enhet inom länsstyrelsen – alldeles oavsett eventuella momsfordelar!

I vissa miljöer har den konstnärliga verksamheten av ekonomiska effektivitetsskäl lagts samman med kulturfrämmande verksamheter av typen energibolag. På andra håll har beställare – utförarmodellen använts för att "marknadsorientera" den konstnärliga verksamheten.²

Hur ska dessa skilda utvecklingslinjer förstås? Min tolkning är att forskningen och den högre utbildningen har lyckats etablera ett tydligare samband med produktionssfären än vad som gäller för konsten. Diskussionen om att vi är på väg mot ett "kunskapssamhälle", att "kunskapsintensiva" företag har framtiden för sig, att det högteknologiska näringslivet står och faller med sina forsknings- och

utvecklingsinsatser, att Sverige har för få vetenskapligt utbildade personer för att långsiktigt kunna hävda sig mot de viktigaste konkurrentländerna etc. har i många avseenden starkt universitetens ställning.

Styrkan för nationalscenerna har varit den klassiska ekonomiska nyttan av att befinna sig geografiskt och mentalt nära maktens centrum. För kulturstiftelserna ute i landet har diskussionen snarare gällt "solidaritetsprincipen"; om kommuner och landsting ska dra ned på välfärdssystemen har det på sina håll uppfattats vara rättvist att nedskärningarna också drabbar kulturverksamheten.

Samtidigt håller en ny inställning på att göra sig gällande i kommuner och landsting. Upprinnelsen är medvetandet om att kulturlivet har en långsiktig betydelse för den regionala ekonomin. I det nya Europa ökar konkurrensen mellan företagen, vilket direkt avspeglar sig på det regionala planet. Det blir allt viktigare för regioner och kommuner att upplevas som attraktiva miljöer för näringslivet och olika investerare. I och med att tjänstesektorn får en dominerande ställning på arbetsmarknaderna blir personalrekryteringen en strategisk regionalpolitisk dimension. Den estetiska kulturen har därför under senare år fått en vidgad roll i det regionalpolitiska tänkandet. Det är troligt att kulturen spelar en viktigare roll för regioners attraktivitet genom att påverka möjligheten att rekrytera och behålla personal än den gjort i tidigare industripolitiska sammanhang. I en sådan attraktivitetsbild spelar den regionala kulturmiljön en intressant roll. En utvecklad estetisk kulturmiljö ger också möjligheter för kreativa kopplingar med det innovativa näringslivet.³ På olika håll börjar man räkna på kulturens ekonomiska betydelse och roll som "infrastruktur".⁴ Ett räkneexempel i Umeå kommun visar att för

varje investerad krona i kultursektorn är avkastningen för kommunen hela tre kronor. Kulturen är i sig därtill en viktig och växande sektor på arbetsmarknaden – bara i Umeå omsätter kultursektorn utanför universitetet ungefär en kvarts miljard kronor årligen. I "Regionernas Europa" ökar sannolikt resurserna till kultursektorn!

Ökade resurser till de regionala kulturinstitutionerna innebär inte självklart en ökad konstnärlig kreativitet. Om kulturinstitutionerna infogas på ett kraftfullt sätt i den näringspolitiska arsenalen, är det möjligt, ja rentav troligt att utvecklingen snarare går i riktning mot kommersialisering och kulturell utarmning. Den konstnärligt viktiga, men "smala" produktionen och det kritiska ifrågasättandet av det existerande samhället kan upplevas som politiska förlägenheter vid marknadsföringen av kommunen. I ett sådant sammanhang blir det av särskild vikt att det finns en skyddande självständighet för de konstnärliga verksamheterna.

Reformbehoven

Enligt min mening måste det konstnärliga skapandets institutionella villkor ägnas en särskild uppmärksamhet i de regionala och lokala sammanhangen, med hänsyn till dagens kulturpolitiska situation. Teatrar med strikt partipolitiskt sammansatta styrelser är en anomali. Förebilden bör skiftas från styrningsmodeller för simhallar, barnstugor och kliniker till styrningsidéer knutna till kunskapsverksamhet, t.ex. högsolan. Nya organisationsformer med mindre politisk styrning än i dagens kulturstiftelser och förvaltningar bör utvecklas. Styrelserna bör ha en bred representation av verksamhetsintressena och olika samhällsintressen.

2 Institutionell hierarki

Ett typiskt drag i det svenska forskarsamhället är att universiteten är statligt finansierade och institutionellt jämlika. Det finns inget universitet som är mer "nationellt" än något annat. Det hindrar inte att man kan hysa olika uppfattningar om vilka lärosäten som är "finast" eller "sämst", men sådana rangordningar är uteslutande en fråga för den akademiska självbilden. Mellan universiteten och de mindre högskolorna finns emellertid en klar skillnad beträffande tillgången på fasta forskningsresurser. En betydande del av forskningen vid universiteten finansieras via olika statliga forskningsfonder, där enskilda forskare eller grupper av forskare kan söka projektanslag i vetenskaplig konkurrens med andra sökande. Det finns också möjlighet att söka forskningsanslag från statliga myndigheter, kommunförbundet, näringslivet, privata fonder etc. Ofta bekostas hälften av forskningsinsatserna vid universiteten av externa anslagsgivare.

Inom konstens värld är förhållandet radikalt annorlunda. Där finns ett par nationalscener (Operan, Dramaten) och dessutom ett stort antal teatrar och orkestrar. De nationella scenerna har en statlig finansiering, medan de regionala institutionerna har en blandad finansiering med en lejonpart för landsting och kommuner. I Sverige har emellertid begreppet "nationalteater" inte sin bakgrund i kampen för nationell frigörelse, i motsats till situationen i Norge och Finland. Här handlade det i stället om teaterns anknytning till staten och om att nationalteatern skall fungera som rangteater, som nationens förnämsta scen; drömmen om en nationalscen med en för hela det svenska teaterlivet stil-

och normbildande funktion.⁵

Det går visserligen att finna storhetstider för nationalscenerna när de i hög grad levt upp till denna dröm, många kanske tänker på Karl Ragnar Gierows tid på Dramaten. De senaste decennierna har drömmen emellertid känts avlägsen. Teaterpyramiderna har i praktiken rivits och det finns inget nationellt monopol för konstnärlig förnyelse på Stockholmsscenerna. Den kulturpolitiska diskussion som följt i kölvattnet på den europeiska integrationen har accentuerat behovet av att värna kulturarvet och den nationella identiteten. Här har nationalscenerna blivit de stora vinnarna. De statliga anslagen till huvudstadsscenerna har ökat kraftigt, samtidigt som knapphetens kalla stjärna lyst över de 26 läns- och stadsteatrar.

I Operans senaste anslagsframställning görs ett oblygt försök att slå mynt av de nationella stämningarna:

*"Nationalscenens främsta uppgifter är att på sitt område vårda det nationella kulturarvet och den svenska nationella identiteten. Kungl. Teatern bör ha möjlighet att genom beställningar och på annat sätt stimulera tonsättare, författare och koreografer att skapa nya verk på operans och balettens område för att på det sättet stärka och förnya det svenska nationella kulturarvet. Kungl. Teatern bör vara den scen i Sverige som genom sin föreställningsverksamhet håller detta kulturarv levande ... Som nationalscen bör Kungl. Teatern stå för högsta konstnärliga kvalitet på sitt område ... Nationalscenen bör ... av naturliga skäl vara lokaliserad till huvudstaden."*⁶

Liknande argument framförs i Dramatens anslagsframställning. Kärnan i argumentationen är den traditionella nationalistiska retoriken, snarare än de

egna konstnärliga framgångarna. Kulturlivet uppfattas som en symbolisk gestaltning av nationell identitet, nationellt medvetande och nationella traditioner. I små motto är analysen rimlig. Vad som är problematiskt är den starka låsningen till nationalstaten och huvudstaden. Formuleringen om att nationalscenen av "naturliga skäl" bör vara lokaliserad till huvudstaden är som hämtad ur en nationalromantisk pamflett från tiden före förra sekelskiftet. Det som är typiskt för dagens internationaliserade verklighet är just huvudstadens minskade betydelse ur politisk, ekonomisk och även kulturell synpunkt. Den klassiska rollen för huvudstaden och dess institutioner att fungera som nationens företrädare och mäklare utåt håller på att avklinga. Det finns inga "naturliga skäl" för en lokalisering till huvudstaden, bara en gustaviansk nostalgi utöver det stora publikunderlaget. I ett mer regionaliserat Sverige blir det en viktigare utmaning att hålla samman riket genom den nationella kulturpolitiken. Man skulle kunna ställa frågan om den konstnärliga kreativiteten håller på att ersättas av den nationella myten i huvudstaden, men detta är inte betydelsefullt i sammanhanget. Det viktiga är att det fortfarande är politiskt möjligt att upprätthålla en institutionell hierarki inom konsten i Sverige år 1993! Och hur kan det komma sig att det inte fins nationaluniversitet och regionuniversitet?

Det skulle sannolikt vara omöjligt att skapa en vetenskaplig rangordning bland de svenska universiteterna av åtminstone ett par skäl. Ett viktigt skäl är att det finns framstående forskare vid alla lärosäten och att det är tämligen primitivt att tänka sig att det spontant skulle uppkomma en koncentration av begåvningar till ett enda ställe. Att genom ett politiskt

beslut starta en våldsam omflyttning av forskare skulle knappast vara en framkomlig väg. Ett "riksuniversitet" skulle bli högst kontroversiellt i hela forskarkåren. Ett annat skäl är att en hierarkisk universitetsstruktur förmodligen skulle vara ett hot mot den vetenskapliga kreativiteten, eftersom den skulle underminera pluralismen och den vetenskapliga konkurrensen i forskarsamhället. Systemet med forskningsfonder och resultatrelaterade anslag tenderar snarare att betona värdet av den vetenskapliga konkurrensen än institutionstänkandet.

När det gäller konsten kan faktiskt samma skäl också anföras, dock *mot* den nuvarande ordningen. Att som Kungliga Teatern hävda att man står för "den högsta konstnärliga kvalitén på sitt område" är med förlov sagt illa underbyggt. Sverige har numera en kulturell rikedom inom operakonsten, och den högsta konstnärliga kvalitén kan sölas än här, än där, i denna helhet. Den europeiska expertgrupp som för några år sedan utvärderade den svenska kulturpolitiken uttryckte förvåning över att lejonparten av de statliga kulturanslagen hamnade i kulturlivet i Stockholm och en av deras viktigaste slutsatser var att denna koncentration måste brytas och flera kulturella centra skapas i landet:

*"Vi har vid mer än ett tillfälle pekat på behovet av att gynna institutioner utanför huvudstaden med ett gott anseende i hela landet, både som ett sätt att möta en bredare internationell utmaning och uppnå en effektiv konstnärlig decentralisering"*⁷

Frågan om hur den konstnärliga hierarkin har påverkat den konstnärliga kvaliteten innebär en kontrastrik jämförelse och är naturligtvis mycket svår

att bevara. Personligen är jag övertygad om att koncentrationen av resurser till nationalscenerna inte har befrämjat den konstnärliga kreativiteten, snarare kulturens marginalisering.

Reformbehoven

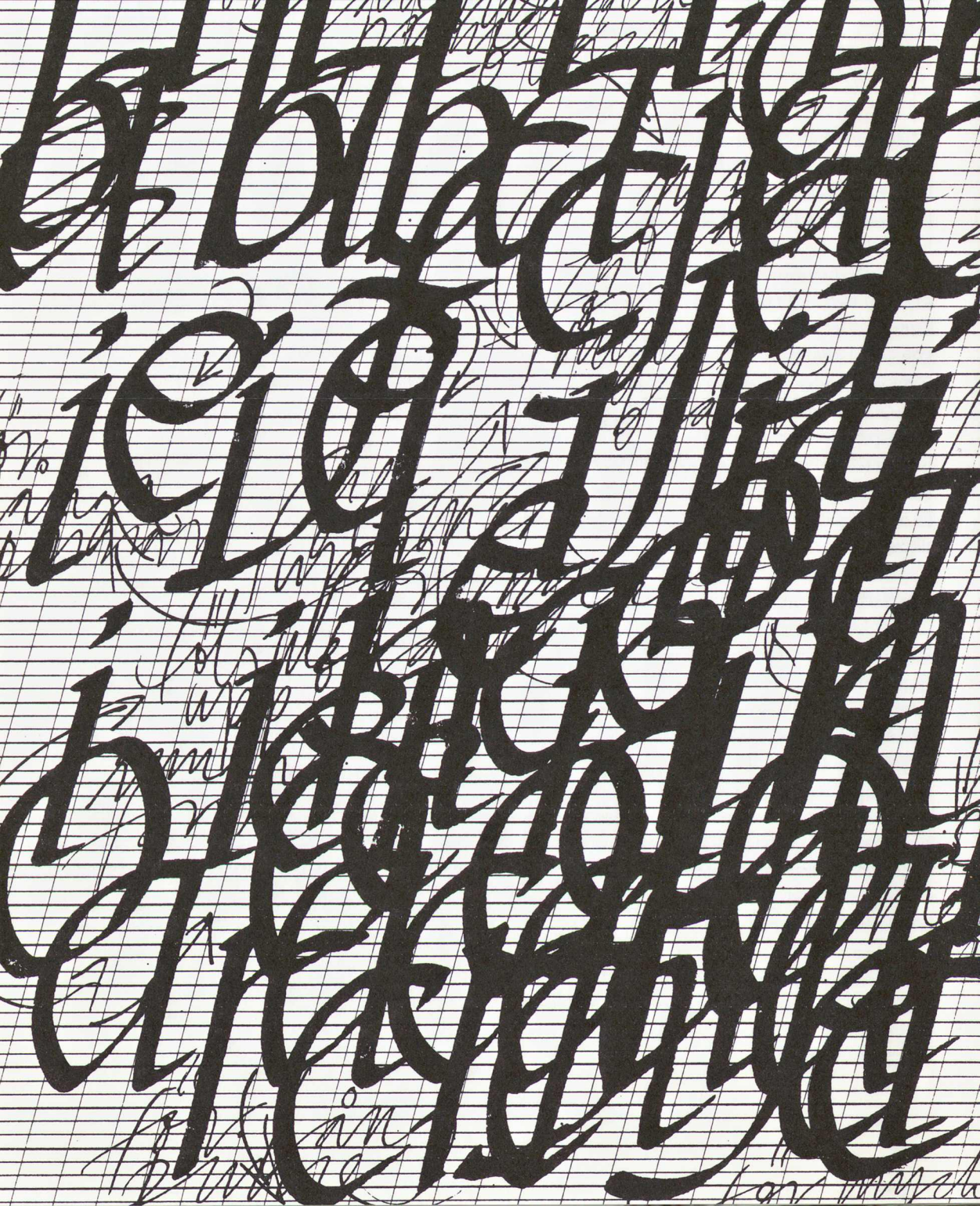
Man kan tänka sig två utvecklingslinjer för nationalscenstanken. Antingen utmönstras begreppet ur kulturpolitiken och de kulturella institutionerna blir, i likhet med universiteten, jämlika ur institutionell synpunkt. Alternativet är att radikalt utveckla begreppet och öppna denna kategori för ett antal huvudsakligt statligt finansierade större scener i vårt land. I båda fallen öppnas den nuvarande hierarkiska strukturen för kulturinstitutionerna i pluralistisk riktning.

De stora kulturinstitutionerna är vana vid att ha fasta produktionsresurser på anslagsväg och att inte behöva konkurrera om medlen. Varför skulle konkurrens just inom kulturområdet inte användas för att stimulera förnyelsen och bevarandet av kulturarvet? Vad som skulle behövas vore ett system för resursfördelning som tänkte bort nationalistiska slagord och i högre utsträckning riktades till det konstnärliga innehållet oavsett var i landet nydanandet kan ske. Kanske skulle en motsvarighet till forskningsfonder kunna introduceras på kulturområdet i vårt land? Jag menar att en sådan *Svensk kulturfond* skulle kunna finansiera hela produktioner och stödja turnéverksamheten förutsatt att den konstnärliga kvaliteten var hög. Kulturinstitutionerna skulle således vara fria att ansöka om pengar från denna fond. Det är möjligt att fonden skulle kunna efterträda

det gamla systemet med Rikskonserter och Riksteatern och med det regionaliserade kulturlivet som bas utveckla svensk musik- och teaterkonst. En sannolik effekt av ett sådant system är att kulturinstitutionerna skulle reducera antalet fast anställd personal och i högre utsträckning använda produktionsanställningar. En sådan förändring tycks emellertid ändå vara på gång av konstnärliga skäl i många kulturinstitutioner och det är möjligt att nettoeffekten av en kulturfond därför skulle bli begränsad i detta avseende.

Noter:

- 1 Justitiedepartementet, 1993. Lagrådsremiss om stiftelser, s. 7.
- 2 Jfr Statens kulturråd, 1991. Barnet och badvattnet. Kulturs plats i den kommunala omstöpningen. Rapport 1991:5.
- 3 Jfr t.ex. Gidlund, Janerik & Sörlin, Sverker, 1993. Det europeiska kalejdoskopet. Regionen, nationen och den europeiska identiteten. Stockholm: SNS.
- 4 Jfr t.ex. Lindeborg, Lisbeth, 1993. Kultur som lokaliseringsfaktor. Industridepartementet, Ds 1991:22.
- 5 Jfr Rosenqvist, Claes, 1988. "Nationalteatern söker sin identitet", i Rosenqvist, Claes. Den svenska nationalscenen. Traditioner och reformer på Dramaten under 200 år. Stockholm: Wiken. s. 262-3.
- 6 Citatet är hämtat från Sjögren, Henrik, 1993. "Nationalteatrar eller nationellt ansvar?", Teatertidskriften Entré, nr. 3:40.
- 7 Utbildningsdepartementet, 1990. Statlig kulturpolitik i Sverige. Rapport från en europeisk expertgrupp. Stockholm: Allmänna förlaget.



Jörgen Hammarin och Linda Nygren-Eklöf

Det kom ett brev...

Maktlösa, i kulturmörkret november 1993

Kära kulturtyckare!

*Jag sitter här ensam och mår så dåligt.
Jag vet inte längre om jag har alla lemmar i behåll.
Igår firade jag min etthundratrettioförsta arbetslöshets-
dag. Från arbetsförmedlingen fick jag en present, en kal-
lelse till en kurs i "Tro på dig själv och dina möjligheter,
18 veckor".
Är jag lycklig nu?*

"Tomas tvivlaren"

Bäste Tomas! vi blev ärligt talat glada över ditt brev. Det gav oss chansen att tycka till om kulturens möjligheter. För oss hänger nämligen lycka och kulturpolitik ihop. (Men vi vet inte om den nya statliga kulturutredningen begriper det.) För oss är faktiskt ...

Kulturen – det omöjligas livmoder!

**Och kulturpolitik är vårt gemensamma verk-
tyg för skapandet av framtid, hopp och liv!!**

Sagan om människans tillvaro

Definitionerna av begreppet kultur är många, mångtydiga och föränderliga. Tur är väl det! För om det är något som aldrig får stå stilla så är det sättet att filosofera om, debattera eller utöva kultur. För oss är kulturen sagan om människans tillvaro berättad av, för och tillsammans med människan själv. En saga utan slut.

Uttrycken och formerna för att berätta denna saga är många; teater, film, musik, bild, dans, drama, folkbildning, det vardagliga samtalet där människor

kommer varandra nära och kan delge varandra sina erfarenheter och upplevelser.

Gränsöverskridande

Gemensamt för de olika uttrycksformerna är att de alla förutsätter och föder kreativitet och fantasi. Fantasin är naturligtvis inte något absolut begrepp, men man kan väl i alla fall se den som något gränsöverskridande, en fristad ifrån realitetshets och nuets tyranni. Det möjligas sfär.

Fantasin kan lyfta tankar och känslor en bit ovan det allmänt vedertagna. Hjälpa oss att se verkligheten med andra ögon en stund. Fantasin går hand i hand med kreativiteten, den tänjer på gränser, utforskar gränsöverskridande idéer och är på det viset en livsviktig ledsagare när det gäller utveckling i alla dess former

Utveckling kräver nya idéer. Dessa föds ur fantasi och kultur. Skaparkraften behövs särskilt mycket i tider av massarbetslöshet och när både industrisamhället och lönearbetet som princip ifrågasätts.

Kulturen är de nya idéernas, det omöjligas livmoder!!

En själ, en bro, en demokrati!

Syftet med kulturen är ytterst lycka, ett lyckligt och rikt liv för alla. Lyckan förutsätter en levande demokrati, ett humanistiskt samhälle där människan är målet och inte ett medel för några fås intressen. Kulturen frigör själen på så sätt att människan får möjlighet att använda alla de olika former av språk hon ifrån början utrustats med. Tankar, känslor och själsliga funderingar får friare utlopp. I en bredare användning av sig själv stärks identiteten och självkänslan.

Denna inre kraft hos individen är av avgörande betydelse för hennes möjligheter att möta andra individer och skiftande kulturer med respekt, inlevelseförmåga och nyfikenhet. Modiga människor ser varandra i ögonen, och med den inre styrkan byggs det broar emellan människor.

Utan dessa broar kan en demokrati inte hållas levande. Livskraften är beroende av kommunikation mellan människor på alla nivåer, emellan alla nivåer – uppåt, nedåt och i sidled.

Den levande demokratin är bara levande om strävan är att alla ska ha möjlighet att uttrycka sina drömmar, tankar, känslor och värderingar. Demokratin är bara levande om människor själva tar sig denna rätt. Med det självförverkligande som det innebär att använda hela sig själv, sina inre resurser, så blir detta inte bara möjligt utan också nödvändigt för individen. Man måste helt enkelt lägga sig i, ta del av beslut och låta de egna tankarna och känslorna få påverka andra.

Vindrutetorkare

Vi lever i en hård värld. Vi konfronteras alla med bilder av krig, elände och till synes olösliga konflikter. Kulturen, både som upplevelse och då den utövas, tydliggör motsättningar, samhälleliga mönster och de värderingar som ligger till grund för olika beteenden och företeelser. En pjäs, en film eller en bild nöjer sig inte med att torrt redogöra för tillgängliga fakta. Den kryper bakom, innanför och ovanför, den nästlar sig in i människan, in i den djupare innebörden. Kulturen är som den vindrutetorkare vi knappast klarar oss utan i denna värld av snömoddiga vägar!

Frälsarkrans

Att kulturen räddar liv låter kanske förmåtet men vi vill ändå hävda det. Det som händer runtomkring oss i form av missbruk, våld, passivitet och hysterisk konsumtion leder om än inte alltid till direkt död så i alla fall till några färre, några kortare och några sämre liv. Motkraften skulle kunna vara den integreering i samhället som kulturen kan åstadkomma. Att vara en del i ett skapande arbete, att få utlopp för sina känslor och tankar, att få tillfälle att känna igen sina egna problem hos andra, att få vara betydelsefull – det är att få tag i frälsarkransen, det är att vara delaktig, det är integreering.

Det är att se människan som en helhet –

- * Vi arbetar *och* bor.
- * Vi producerar *och* konsumerar.
- * Vi vill ha lugn *och* omväxling.
- * Vi behöver stunder av ensamhet, men vill *samtidigt* vara del av en gemenskap.

Maktlösa, en dimmig novemberkväll 1993

Kära kulturtryckare!

*Tack för ert brev. En del ord var lite krångliga,
men jag tror att jag ändå fattade poängen.
Varför är det inte så då?*

*Bland videobanden i bokhyllan har jag en bibel, som jag
tog fram för att få lite av den där kulturen ni pratar om.
Kolla in Matteus 13:12 ...*

*"Ty den som har, åt honom skall varda givet,
så att han får över nog men den som icke har,
från honom skall tagas också det han har."*

Varför?

"Tomas tänkaren"

Ja du Tomas, nu satte du oss på det hala. Vi kulturtryckare vill ju lita på det goda i människan. Men ibland så blir det nödvändigt att analysera verkligheten, dvs. kolla läget. Tack för att du frågar just oss, nu gav du oss chansen att påminna världen om det godas fiender. Varsågod och sköjlj...

Kulturmörkrets furstar

Vad är det då som står i vägen för ett samhälle präglat av humanism, människovärde och demokrati? Vi menar att det finns både verkliga och inbillade hinder.

Klassamhället

Klassklyftor betyder i klartext att många människor får sämre möjligheter att leva ett rikt och långt liv.

Bostadssegregationen växer på bekostnad av enskilda människors villkor, och demokratins och kulturens möjligheter.

* I hyreshusområden avstår i genomsnitt mer än var tredje väljare från att använda sin rösträtt. I samma områden är ...

* inkomsterna lägre och arbetslösheten högre,
* utbildningen kortare och människor sjukare,
* förtidspensioneringar fler och medellivslängden kortare - om man jämför med genomsnittet bland villor och bostadsrätter.

En växande skara står helt utanför den politiska debatten. Det är bl.a. pinsamt ont om hyresgäster bland samhällets beslutsfattare.

Utsikt från ett f.d. folkparksdass

Vi råkar bo i samma bostadsområde i Ludvika, i ett hyreshus på samma plats där den gamla folkparkens dass låg i gamla tider. Allt fler av våra grannar är arbetslösa. Värre än den ekonomiska otryggheten är deras påtvingade sysslolöshet, framtagna yrkesstolthet och borttappade framtidstro.

Det är inte så att meningsfulla arbetsuppgifter saknas i t.ex. bostadsområdet. Men administrativa spärrar (läs: omyndigförklarade hyresgäster) sätter käppar i hjulet.

I semestertider är det många som blir kvar i området. Inte bara för det trivsamma gårdslivet, utan mer för att det blir för dyrt att åka på semester.

Statistik visar att en fjärdedel av LO-medlemmarna varken har tillgång till fritidshus eller gjort en semesterresa under det senaste året. I massarbetslöshetens Sverige har läget tyvärr men säkert blivit ännu sämre.

Sabotage! Båten läcker

I folkhögskolan, där vi har vår dagliga gärning, möter vi allt fler deltagare som drabbas hårt av såväl redan

genomförda som aviserade försämringar av vuxenstudiestödet. Till detta kommer en allmän nedrustning av vuxnas möjligheter att studera.

Studieledighetslagen tycker vi är en av landets stora frihets- och kulturreformer. Förslagen om att ändra lagen så att rätten till ledighet ska utgå från arbetsgivarens bedömning av vad som är bra för det enskilda företaget, ser vi som ett hårt slag mot individens frihet. Dessutom avslöjar det ett extremt kortiktigt tänkande, som även skadar näringslivets egen långsiktiga utvecklingsmöjlighet.

Den växande arbetslösheten ställer gamla och nya kunskapsklyftor på sin spets. I första hand drabbas människor som har en bristfällig skolunderbyggnad. För många kan det bli väldigt svårt att komma tillbaka till den vanliga arbetsmarknaden.

Svensk vuxenutbildning ("den andra chansen") har varit en av den svenska modellens fina flaggskepp. Men nu har båten börjar ta in vatten.

Sömnpill

För många som (trots allt) har arbete är situationen många gånger direkt nedbrytande. Den gammalmodiga, hierarkiska arbetsorganisation som fortfarande härskar inom stora delar av arbetslivet leder till en ensidigt riktad ovanifrån kommen monolog. (I stället för den kreativa och öppna *dialog* som alla hade tjänat på!). Om man då befinner sig långt ner i denna hierarki är det nog svårt att motstå verkningarna av det "sömnpill" som passivitet och brist på inflytande utgör.

Självklart följer negativa verkningar av ett "andefattigt" arbetsliv med hem och påverkar såväl orken som förmågan till en rik fritid fylld av kulturella upplevelser.

Myter och halvsanningar

Sedan finns det också myter och halvsanningar som saboterar möjligheterna till en god kulturpolitik. Låt oss ta några exempel:

"Det mesta är en informationsfråga"

Det vimlar av informationsmytologer som gör det mesta till informationsfrågor, när det egentligen handlar om makt och demokrati. Den här sortens mytologer utgår från att de själva vet vilka frågor som är viktiga, och även svaren. Informationshysterin står i direkt strid med vår människo- och demokratisyn, där rätten till eget skapande och bestämmande är själva grundbulten.

Det är en myt att tro att mängden information som öses över oss är en demokratisk utveckling. För det första är vi utlämnade till medias version av vad det är som händer i världen. För det andra är det ganska omöjligt för oss (läsare, tittare, lyssnare) att påverka hur dessa andrahandsupplevelser ska förmedlas. Vi får helt enkelt snällt ta emot förmedlarnas urval och tolkningar.

"Marknaden är alltid effektiv"

Många ekonomer har en blind fläck. Dom tycks inte förstå att rättvisa och samarbete är en av samhällets viktigaste utvecklingskrafter. Först och främst är det viktigt att skilja på varor och människor. Konkurrens mellan människor skapar klyftor och motsättningar, och hindrar människor i växten. Resultatet blir en både mänsklig och samhällsekonomisk förlust.

Ett av många exempel på detta är den växande bostadssegregationen. Bostadssegregation stämplar

områden som bra eller dåliga. Ändå *vet* vi att en riktigt utvecklande miljö kännetecknas av blandning och kulturmöten. Ensidighet hotar kreativitet och försämrar barns och ungdomars uppväxtvillkor.

Marknadsprofeterna blandar ofta ihop sina privata åsikter om konkurrensens förträfflighet med påstådd vetenskap. Inom kulturpolitiken vill vi nog snarare påstå att konkurrens mestadels är av ondo. En framgångsrik kulturpolitik leder enligt vårt synsätt fram till samverkan och samarbete. Dit kommer man inte med medel som motverkar målet.

1974 års stora kulturbeslut tog ställning för de eftersatta grupperna, och förklarade krig mot kommersialismens negativa verkningar inom kulturområdet. Man kan lugnt, och utan att darra på rösten, påstå att de eftersatta grupperna inte är mindre eftersatta i dag. Och att kommersialismens verkningar är mer negativa än någonsin. Det är inte mycket som har hänt på 20 år!

"Kultur är dyrt"

– Varde prioritering, säger makterna, och så går rödpennan över biblioteksfilialer, arbetsplatsutlåning, musikterapi inom psykisk omsorgsverksamhet, skapande skolaktiviteter, barnteater, anslag till studieförbund och vuxenutbildning. Ändå är det rätt lätt att peka på både företags- och samhällsekonomiska vinster av att så många som möjligt får chans att utveckla sin skapande förmåga.

Kulturen skapar arbetstillfällen med tillhörande skatteintäkter. Kulturen behöver och beställer papper, färg, tyg, lokaler, städning, transporter, frimärken, resor, datorer, lampor, kameror, betong, telefoner, högtalare, golv, byggnader samt skor. (Var det något vi glömde?!)

Till detta kommer indirekta vinster. Ungdomar på glid kan finna en annan väg, kreativitet i arbetslivet kan skapa nya produkter och bostadsföretagens kostnader för skadegörelse kan minska. Folkhögskolor och studieförbund gör insatser som förbereder människor för ett arbetsliv i förändring.

"Resursfattiga bostadsområden"

60- och 70-talens bostadsområden (miljonprogrammet) stämplas ofta och elitistiskt som "problemområden". Etablerade tyckare och okritiska journalister förenklar och nedvärderar.

Men för att det bor många förtidspensionerade, korttidsutbildade, arbetslösa eller invandrare i ett område så betyder det *inte* att området är fattigt på resurser. Utslagning från arbetsmarknaden är självklart oanständig. Men samtidigt visar det på en stor men dåligt tillvaratagen mänsklig resurs. Så är det bla. i vårt område. Debatten om miljonprogrammet misar ofta allt det goda arbete som pågår, på många håll finns ett spännande föreningsliv, lokala kulturtraditioner, små egna Folkets Hus, aktiva eldsjälar m.m.

"Klasstänkandet är förlegat"

I efterdyningarna av högerens "Satsa-på-dig-själv"-kampanj under slutet av 70-talet har många förletts att tro att vi alla har samma chans, att det bara beror på eget misslyckande om det går åt pipan. Vi menar att klass-samhället trots allt består. Därmed inte sagt att det räcker att tala om arbetare och kapitalister. Nej, i dag skulle man dessutom kunna tala om ...

* en givande

* en förmedlande

* en passivt mottagande klass.

Och vad är då hårdvalutan i detta klass-samhälle? Jo, kunskap. Tillgång till utbildning och information ger både social ställning och ett övertag i samhällsdebatten. Därmed är detta också den nya stora fördelningsfrågan, åtminstone för dem av oss som menar allvar med talet om ett lika människovärde. Till dem hör vi!

Sex råd för mänsklig frigörelse

1. Öppna institutionerna!

Bibliotek, teatrar, muséer har allt att vinna på ett nära samarbete med läsare/publik, folkrörelser och studieförbund. Professionella och amatörer kan samspela. Folkteatern i Göteborg och deras nära publikkontakter kan tjäna som ett bra exempel. Nya grupper har upptäckt en teater som angår och berör dem.

2. Utveckla skolan!

I diskussionen om ny läroplan försökte regeringen att tona ner skolans kulturuppdrag genom att skära ner antalet timmar till slöjd, bild och musik. Nu lär det visst bli någon sorts kompromiss. Men vad som egentligen behövs är en kraftig uppvärdering av skapande arbetsformer, såväl inom s.k. teoretiska ämnesblock som i självständiga delar. Pedagoger världen över är ju faktiskt rörande överens om nödvändigheten av handens och hjärnans samspel. I Danmark har man sedan länge haft drama på schemat.

3. Välj folkbildningsvägen!

Socialdemokrater och vanliga liberaler har genom åren samarbetat till stöd för folkbildningstanken. Samhällsstöd till människors fria och frivilliga bildningsarbete, t.ex. genom studieförbund och folkhögskolor, har stöd i både socialliberal och socialistisk

ideologi.

Till er som bestämmer säger vi – beröva inte folkbildningen dess ekonomiska förutsättningar. Och sluta tafsa på vuxna människors möjligheter (studiestöd och rätt till ledighet) att söka nya kunskaper.

Med vår uppmaning att välja folkbildningsvägen vänder vi oss både till kulturpolitiker och folkrörelserna själva. Demokratin måste ständigt återerövas, både i samhälls- och föreningslivet. Folkbildningsvägen står för en demokratisk samtalskultur, ett nerifrånperspektiv när det gäller både kunskap och makt. Den andra vägen känner vi alltför väl, den som förväxlar informationshysteri med kunskap, den som reducerar demokratin till formella val och starka ledare.

Våra folkrörelser började som proteströrelser mot missförhållanden, för människors frihet. I det framtida föreningsarbetet är det lika viktigt som förr att låta idéerna vägleda arbetet. Aktiva medlemmar blir idébärare, istället för att missbrukas som budbärare för andra. Föreningar blir vägröjare för människors möjligheter att styra sina egna liv. Inte regelbärare som envisas med att försöka kanalisera eldsjälur in i beprövade och välanpassade arbetsformer.

4. Befria arbetslivet!

Arbetet har en mycket stor betydelse för de flesta människor, inte bara för pengarnas skull. Arbetet och arbetets kultur ger människan identitet, formar hennes självuppfattning, påverkar hela livet. Att göra arbetet mera innehållsrikt och demokratiskt organiserat har därför en avgörande betydelse för människors frigörelse och för kulturpolitiken.

Vi behöver en ny företagskultur där alla medarbetare värderas. Kreativitet hänger nära samman

med hur själva arbetet organiseras. I dag finns "en himla massa" bra resurser som samhället struntar i; utvecklingsbara idéer, ledig kapacitet, arbetslösa arbetare och tjänstemän. "Kreativitetshuset i Skövde" är ett spännande exempel, där man har skapat en "tankarnas trädgård" för nyskapande och nytänkande. En länk mellan uppfinnare, arbetslösa, näringsliv och folkbildning, en hel process från idé till färdig produkt.

Resor över Sundet kan inspirera på många sätt. I Danmark har även arbetsgivarna mer och mer börjat uppskatta "mjuka kunskaper" som samarbetsförmåga, att kunna diskutera och lösa problem, nytänkande och kreativitet.

Släng dig i väggen: Frederick Winslow Taylor. Din tid är snart ute.

Arbetsplatsen är också en möjlig mötesplats för teater, film, bildkonst, böcker och deras publik eller läsare. Det finns många exempel på eget skapande, där de anställdas egna bilder av verkligheten tar plats på scen. Här har både framsynta arbetsgivare och fackliga organisationer ett stort ansvar.

5. Skapa mötesplatser i vardagen!

Mötesplatser är inte bara lokaler, utan i första hand vardagliga situationer och spännande verksamheter. Våra bostadsområden saknar ofta bra mötesplatser för idéutbyte, praktiskt skapande, möten mellan generationer och olika kulturer. "Humanistiska hällsocentraler" i den lokala vardagen, för att låna ett begrepp av folkbildarveteranen Gösta Vestlund.

Bostadsförnyelse har för det mesta handlat om kortsiktiga projekt, formulerade och styrda snett

uppifrån med en ensidig fysisk och teknisk inriktning. Vi menar att vad som behövs är ett tålmodigt bostadssocialt- och bildningsarbete, som utgår från att varje människa är en resurs, som stärker och samspelar med lokala eldsjälar, som ser människan som både mål och medel!

En offensiv satsning för folkbildning i det moderna bostadsområdet kan handla om studiecirklar, lokala folkhögskolekurser, fritidsaktiviteter, bokhörnor, skrivareverkstäder, amatörteater och annat kulturarbete i en skön blandning.

För att överbrygga kulturgränser och kulturkrockar räcker det inte långt med information. Vad som krävs är mänskliga möten. Att lära av varandra genom att umgås, arbeta och studera tillsammans.

6. Riv klassamhället!

Om vi vill ha ett samhälle i utveckling mot vitalitet och nytänkande är det nu hög tid att skapa bästa möjliga jordmån för *allas* engagemang. Vi hävdar att det finns ett hårdnande klassförtryck som utgör ett förödande hinder för detta engagemang. Många människor utnyttjas som redskap för andras intressen.

Dessutom är det ju fortfarande så att det är de välbeställda som utnyttjar och besöker våra kulturinstitutioner. Om vi verkligen vill komma till rätta med det, och locka "eftersatta grupper" till konserthusen, vad vore då listigare än att se till att de inte längre är eftersatta. *Här står sig kulturpolitiken tämligen slätt utan stöd ifrån all annan politik*, inte minst den som handlar om ekonomisk fördelning. Vår medicin är gammal och traditionell, men ack så verksam; Riv klass-samhället!

Maktlösa, en kristallklar november natt 1993

Värderade inspiratörer!

Jag har med stor behållning tagit del av Edra synpunkter rörande kulturens roll i början av det nya seklet i ett av humanistiska värden präglat samhälle och vilka krav detta ställer på kulturpolitiken (pust...). Inspirerad av Er positiva människosyn och inspirerande framställning har jag för min del erövrat funktionen som biträdande huvudsekreterare i den av regeringen tillsatta kulturutredningen. I denna min egenskap vill jag härmed meddela att vi beslutat att arbeta helt i enlighet med de "sex råd" Ni så träffande formulerat.

Med utmärkt högaktning
"Tomas tyckare"

*P.S. Inte bara kulturen är en livsmoder.
Jag har fått kontakt med en till.
Lisa hälsar. Till sommaren blir vi tre! D.S.*



Inge Jonsson

Kultur skall handla om delaktighet

"Hedrad med uppdraget att...". Så brukade sakkunnigutlåtanden och liknande inlagor till fakulteter och konsistorier inledas förr i tiden, och någon gång kan den sirliga frasen alltjämt avnjutas, trots att även de akademiska språkvanorna rationaliserats. Den kunde – och kan – läsas som ett entydigt meddelande: den som skriver har faktiskt uppfattat det som en heder att anförtros ett viktigt uppdrag. Men oftare förmedlade den nog ett mer sammansatt budskap – det må vara hedersamt, att kollegerna tror mig om att kunna lösa denna uppgift, men egentligen är min sakkännedom klen, och alltså borde jag ha haft vett att avböja, eftersom mödan har varit avsevärd och åtskilligt obehag kan förutses framöver.

Hedrad med uppdraget att ge några synpunkter på kulturens framtida roll och därav följande konsekvenser för kulturpolitiken under kommande år är nu en introduktion, som i huvudsak skall läsas enligt det senare alternativet. Eftersom mitt perspektiv begränsas av min hemvist i huvudstaden och universitetet, har jag haft svårt att utifrån egna erfarenheter bedöma resultaten av hittillsvarande kulturpolitik annat än i några få avseenden, till vilka jag återkommer. Samtidigt uppfattar jag kulturfrågor i vid mening som de väsentligaste att avhandla inför framtiden. Enligt ovanligt samstämmiga bedömare kommer kulturen och vårdområdet att bli de enda expansiva sektorerna i ett framtida samhälle, där produktionen av varor kräver allt mindre av mänsklig tid och energi. När tillgången på fritid ökar drastiskt, planerat eller ofrivilligt, blir människor hänvisade till kulturområdet i sitt sökande efter meningsfull verksamhet. Majoriteten av befolkningen i välfärdsländerna kommer att kunna fylla sin tid på ungefär samma vis som en liten arbetsbefriad

aristokrati en gång gjorde, i varje fall de magnater som inte var upptagna med att slå ihjäl varandra. Själva sökandet efter mening i tillvaron definierar ju begreppet kultur ganska väl, när det skall handla om kulturpolitik i ett samhälle präglad av humanistiska värden.

Det är givetvis inte säkert, att den som söker också finner något, men väl att hon eller han befinner sig i ett tillstånd av förändring. Just föränderligheten hör också till det, som nästan alltid förutsägs om framtidens samhälle. Att förbereda människor på ständiga förändringar i yrkesrollen kommer med stor sannolikhet att bli en huvuduppgift för utbildningsväsendet, och borde egentligen vara det redan i dag, men det krävs mer än så. I grunden rör det sig om en mentalitetsförvandling, ett uppbrott från den trygghetsfixering som så länge skärmat av verkligheten för oss svenskar.

Nu kan så omfattande och vagt konturerade frågor inte diskuteras inträngande på några få sidor. Ändå tänker jag vidga ramen ytterligare fast i motsatt riktning genom att anknyta till inledningsfrasen. Utöver sin alibistiska funktion syftar den till att påminna om att ordet "kultur" täcker många olika aspekter på verkligheten och kan väcka känslor, som ofta är högst ambivalenta. "Hedrad med uppdraget att ..." exemplifierar en akademisk kultur, bestämd av månghundraåriga traditioner med allt vad det innebär av identitetsskapande rotfästen men också behov av revolt och distansmarkörer – därav förkärleken för ironi och flertydighet.

Dessvärre uppfattar nog många människor de akademiska uttrycksformerna mindre som självvinniska än som högmodigt utskiljande från andra

grupper i samhället, ett elitistiskt fåtals menande blinkningar till varandra. Långt ifrån alltid men oftast handlar det i så fall om en vantolkning, som så mycket annat när vi rör oss på områden där vi är särskilt benägna att hastigt döma. Dit hör åtminstone tidvis i hög grad det kulturella livet, med alla latent konflikter mellan "finkultur" och "folkkultur". I ett Adolf Hitler tillägnat skådespel från 1933 finns ursprunget till ett yttrande, som flera nazistkoryföer gärna braverade med: "när jag hör ordet kultur, osäkrar jag min revolver". Till formen är uttrycket bundet vid sin barbariska tid, men jag fruktar, att budskapets fientliga misstro mot kulturskapandet har överlevt. Eftersom de herostratiskt ryktbara orden först uttalades på en teaterscen, ger de ju i sig legitimitet åt misstänksamhet. Dessutom illustrerar de, hur kulturinstitutioner kan utnyttjas av skrupelfria propagandister genom en målmedveten kulturpolitik, och så stänker misstrons gift även över mycket modesta statliga åtgärder på kulturområdet.

Självfallet är situationen i vårt demokratiska samhälle en helt annan. Det är min fasta övertygelse, att vi har lyckan att leva i en av historiens högst utvecklade demokratier, och associationerna till 1930-talets Tyskland kan med fog anses mer än långsökta. Å andra sidan borde vi nu ha lärt oss, att det som då hände i diktarnas och tänkarnas land inte var någon unik katastrof. Det finns dessvärre inte några garantier för demokratins bestånd eller frihetens fortlevnad någonstans, alltså ej heller hos oss. Det enda man kan göra är att i tid försöka identifiera hoten och rusta sig till försvar. Då räcker det inte med att snabbt och kraftfullt reagera mot ondskans enklaste uppenbarelser, som rasistiska tendenser och flyktigfientliga demonstrationer, hur viktigt det än

är. De allvarligaste farorna har vi svårt att upptäcka i det dagliga bruset av information. Men det kan gå att blottlägga dem med historiens hjälp, även om den som bekant aldrig upprepar sig utan måste tolkas med varsamhet och besinning.

En grundläggande förutsättning för hittillsvarande kulturpolitik består i vårt moderna samhälles komplexitet och den därav följande uppdelningen i ansvarsområden, visserligen ofrånkomlig men fatal. I realiteten berör kulturfrågorna praktiskt taget alla samhällssektorer, eftersom de bestämmer hela vår livsform. Låt oss se på två tydliga exempel. Miljöproblemen först: de har ju till största delen skapats av vår industribaserade civilisation, och de måste sannolikt lösas genom en kombination av intensifierad forskning och genomgripande politiska åtgärder med direkta konsekvenser även för kulturområdet i specifik politisk mening. I längden blir dagens mass-turism knappast möjlig att vidmakthålla, hur gärna man än skulle vilja bereda människor tillfälle att besöka kulturens vallfartsorter världen över. Såväl behovet av att skydda minnesmärken och museer mot alltför hårt slitage som hänsyn till nedsmutsningen av den fysiska miljön tvingar troligen fram begränsningar av resandet. Men detta hör till miljöministerns fögderi och behöver inte bekymra kulturpolitikerna.

Utbildningsområdet ger andra lika tydliga be-lägg. Kommittédirektiven konstaterar på ett ställe, att "skolan är vår kanske viktigaste kulturinstitution", men därav utlöses ingen tankeverksamhet om behovet av insatser, t.ex. inom lärarutbildningen. Skälet är uppenbart: utbildningsfrågor handläggs av ett annat statsråd än kulturministern. Vetenskap

och teknik nämns inte alls, trots att forskning måste sägas vara kulturell verksamhet i eminent grad – som humanist skyndar jag mig att tillskriva den naturvetenskapliga grundforskningen samma hedersnamn – och anledningen är givetvis densamma. Inte ens upplysning om vad forskarna ägnar sig åt och vilka resultat de har att redovisa räknas till kultur i detta sammanhang. Från rent formell synpunkt kan denna ytterligt betydelsefulla kulturaktivitet negligeras av de för kulturpolitiken ansvariga, eftersom forskningsinformationen står inskriven i gällande högskolelag som universitetens tredje huvuduppgift vid sidan av utbildning och forskning.

Men formen får inte förväxlas med saken, den politiska sektorsindelningen inte heller undanskymma verkligheten. Liksom varje lärare har ålagt att utveckla sina elevers språk och miljömedvetande, måste alla som verkar inom utbildningsväsendet bära ansvar för de kulturella värdenas skydd och växt. Detta skall inte tolkas som någon nedvärdering av kulturskapandet eller den institutionaliserade kulturförmedlingen. Men jag vill bestämt hävda, att vi behöver öka känslan av delaktighet, framför allt i betydelsen gemensamt ansvar, på kulturområdet. Det passiva överlämnandet av kulturfrågorna till ett fåtal mer eller mindre självutnämnda experter med medial utstrålning ser jag som ett allvarligt hot, som därtill riskerar att skärpas i takt med TV:s utbredning.

De hittillsvarande kulturpolitiska målen präglas också av ambitionen att skapa förutsättningar för människor att bli delaktiga i kulturlivet, och min tes är följaktligen inte originell. Ändå tror jag inte, att den alldeles saknar relevans, därför att det är tveksamt, om

målen verkligen har uppnåtts. Sedan de formulerades för tjugio år sedan och utpekade färdriktningen mot den framtid, som nu ligger bakom oss, har både den tekniska och den sociala utvecklingen rusat fram längs egna vägar. Framför allt har utbudet av elektroniskt förmedlade budskap ökat ofantligt, i varje fall i tätorterna. Om följderna av detta råder mig veterligt ingen enighet bland vare sig forskare eller politiker, men konkurrensen om tid måste rimligen ha skärpts, och redan det innebär ett hot mot andra aktiviteter än tittandet och lyssnandet.

Märkligt nog tycks varken bibliotekens utlåning eller allmänhetens bokinköp ha minskat drastiskt trots den mångfald av annan fiction, som bokstavligen hela dygnet står till buds för hushåll anslutna till olika kabelnät för TV-distribution. Men TV-kanalernas egen inbördes tävlan om potentiella tittares tid har fått andra effekter, som jag befarar ha motverkat samhällets välmenande ambitioner att göra människor delaktiga av värdefull kultur. Som föga attraherad av TV borde jag egentligen inte utveckla detta tema, men det jag inte kunnat undgå att se har gjort mig gravt bekymrad. Den ökade valfrihet, som utlovades när Sveriges Radio berövades sitt monopol, förefaller ha blivit en fråga om förpackning snarare än om verkliga alternativ. När jag någon gång söker bland tjugotalet kanaler, möter jag litet varstans gamla bekanta, även om de ibland har bytt språk.

Deras modersmål är emellertid normalt amerikansk engelska i den globala byns alla hörn, och tematiken i den dominerande dramatiken ter sig bedövande enhetlig. Dess värld befolkas av rymmare och fasttagare enligt ett lika uråldrigt som infantilt mönster, även om förmågan att skapa verklighetsillusion

utvecklats enormt i takt med att snart sagt alla tabun brutits. Den främsta ambitionen tycks vara att uppfinna nya varianter av action och hålla högsta möjliga tempo, tills den tittarpsykologiskt optimala tidsramen fyllts ut och polisen löser problemen genom en final storslakt. Det är ofta tekniskt makalöst skickligt – och mänskligt på neanderthalsstadiet. Är det sannolikt, att eventuella betraktare av detta elände någonstans i rymden skulle uppfatta det som produkter av "ett av humanistiska värden präglat samhälle"?

Mot denna beskrivning kan anföras – förutom att det är en ignorants orättvisa kverulans – att tittarna inte tar skada av något, som de mycket väl vet är lögn och förbannad dikt. Esaias Tegnér var en ivrig läsare av rövarromaner, och Dostojevskijs *"Brott och straff"* är på ytplanet en gräslig mordhistoria. Det som skrämmer mig mest med dagens TV är inte heller den fiction som tillhandahålls, hur stereotyp och enfaldigt utbudet i grunden än är trots sitt skenbara raffinemang. Vida värre syns det mig, att även nyhetsförmedlingen och andra program med anspråk på att skildra verkligheten präglas av samma actionsinriktade och emotionella estetik som de ständigt återkommande kriminal- och agentproduktionerna.

På senare tid tycks också här de flesta tabun ha övervunnits, för att inte tala om normal hövlighet och anständighet. Flimret av vanställda lik, blodpölar och svältdöende barn kväljer mig snart sagt varje gång jag sätter på ett nyhetsprogram, och jag upplever närbilderna av förtvivlade ansikten som en pina och en skam – inte i första hand för vad de innehåller utan för sättet att presentera dem, det estetiska spelet på känslor. Det spelar knappast

någon roll, om man väljer en kommersiell eller licensfinansierad kanal: tekniken är densamma, estetikén likaså, och effekten blir samma erosion av verkligheten – den lidande världen förvandlad till en scen, där skräckdramer avlöser varandra i allt kortare och följaktligen allt rårare utsnitt. Tills programtiden avslutas med samma mysiga ritual, oavsett vilka hemskheter man visat: det småtrevliga pratet om vädret. Så lugnas eventuellt upprörda känslor, om några sådana överhuvudtaget längre väcks av ett medium, som hotar att göra oss alla till voyeurer. Eller som Kjell Espmark med oförliknelig pregnans uttryckt det i sin nya roman *Lojaliteten*: "På något sätt får man in bilder utifrån men det stannar vid fragment: lik, skottsallor och politikernunor utan sammanhang. Proffsen på teve kan verkligen konstnären att desarmera. Vi får bevittna upprörande skenden utan att behöva uppröras. Vad teve sänder är tystnad." (s 114).

Naturligtvis skulle det inte behöva vara så här illa – och är det till all lycka inte heller genomgående. Även om TV passar mycket bättre till att väcka och förmedla känslor än att intellektuellt analysera och klargöra komplicerade sammanhang, kan de flesta säkert erinra sig utomordentligt informativa program. Bengt Lagerkvists konstupresentationer kommer sannolikt högt på mångas favoritlistor. Ett av mina bidrag återfinns i samma sfär: ett halvtimmesprogram om Leonardos berömda fresk *Nattvarden*, i Milano, i vilket de enda aktörerna var konstverkets figurer och en konsthistoriker med lysande utförs-gåvor som pedagog. Programmet var producerat av den norska televisionen och ingick i ett kulturvetenskapligt storprojekt för några år sedan. Det kan

svårigen ha kostat mycket mer att framställa än transporten av ett lag tekniker och en eminent kunig person, som fick tala till punkt och aldrig behövd lämna rum åt några histrioniska action-moment eller bli avbruten av reklamens marknadsutropare.

All sannolikhet pekar mot en tilltagande dominans för TV i framtiden, också vad gäller kulturområdet i mer specialiserad mening. Det innebär, att kulturpolitiken måste ägna större uppmärksamhet åt vad som bjuds i de tekniskt alltmer perfekta rutorna. Här om någonstans kan okontrollerade marknads-krafter åstadkomma effekter, som inte ens den mest principfasta anhängare av en fri ekonomi förmår försvara. Ett bevis för det senare lämnar det EG-projekt, som under namnet Media 95 startade 1990 med målet att bl.a. stimulera europeisk film- och TV-industri och skapa en balanserande motvikt till marknadens fria spel. Under programmets femåriga löptid disponeras närmare 2 miljarder kronor (200 miljoner ecu) för att förverkliga dessa intentioner.

Lika litet som EG-kommissionen pläderar jag för censur eller andra former av förbud men väl för reella alternativ inom public service-utbudet i stället för den hittillsvarande konkurrensen med de kommersiella kanalerna, som mest tycks bestå av lätt varierade doser av deras egen mixtur. Hur dessa tulpanarosor skall se ut är inte ens lätt att säga, men om jag försöker föreställa mig ett idealtillstånd, ser jag någon av de havererade planerna på en samnordisk kulturkanal realiserad. De skulle kunna få ny livskraft genom ett studium av det norska KULT-programmet med dess ambitioner att koppla samman kulturvetenskaplig forskning och en allmänt tillgänglig presentation av resultaten i TV, när så lämpade sig. Det kunde leda till ett inflöde av extern

sakkunskap i en organisation, som rimligen borde må lika väl av nya impulser och kritiska ögon som andra lättstelnande system. På samma gång skulle forskarvärldens självförståelse utsättas för en hälsosam omprövning. Kanske borde man också från början introducera den kombination av piska och morot, som har initierat en kvalitetsdiskussion vid universiteten utan motstycke det senaste året. Anslagen görs till kännbar del beroende av hur en utvärdering av kvaliteten utfaller, och det skall inte löna sig att ropa efter mer pengar, om det som verkligen saknas är idéer och hängivna människor.

Möjligen får en nordisk kulturkanal begränsa sina sändningar till landet Utopia länge än, men i ett regionernas Europa kan villkoren hastigt nog komma att ändras. Även om kostnaderna inte är jämförbara, borde musikkrafs märklga förmåga att överleva tjäna som en påminnelse om att ekonomin inte är allenarådande. Trots att den seriösa musikkraften aldrig har kunnat skryta med höga lyssnarsiffror, har en skara beundransvärt kompetenta och uppslagsrika producenter fått fortsätta sitt trägna bildningsarbete. Utan tvekan är det till stor del deras förtjänst, att vi kan vara stolta över svensk musikkultur. Om den politiska viljan vore tillräckligt stark och kulturlivets talesmän verkligt engagerade, skulle säkert resurser kunna tas fram även för nordisk kulturdistribution via TV. Tiden borde snart vara inne för att låta våra språkliga och kulturella olikheter i Norden transformeras från barriärer till attraktionskrafter. I realiteten är de ju mycket lättare att övervinna än i andra delar av Europa, där integrationssträvandena har väckt känslor av regional samhörighet till liv i subsidiaritetens tecken. Omvänt kan hävdas att de nordiska länderna och

språken vart och ett är för litet för att utgöra en regional motvikt, men tillsammans kan de bli en signifikant balansfaktor på den europeiska stormarknaden.

I kulturellt hänseende är det inte obefogat att fråga sig, om ens ett integrerat Europa är stort nog för att bevara sin egenart. Den anglo-amerikanska hegemonin inom framför allt film- och TV-produktion har nyligen utlöst häftiga reaktioner bland europeiska kulturpolitiker och intellektuella. Tydligast artikulerade har de varit i Frankrike, naturligt nog eftersom man där sedan Ludvig XIV:s dagar levat i trygg förvisning om att representera höjden av all kultur och vara normerande för resten av världen. I vårt land är sannolikt USA-inflytandet mycket starkare, men i en tid, då det är internationalisering som gäller, tycks denna kulturimport inte väcka någon större oro. Inte heller i vår EG-debatt har kulturfrågorna hittills spelat någon egentlig roll. Detta borde nog uppfattas som verkligt bekymmersamt, åtminstone av dem som i likhet med mig betraktar det gemensamma europeiska kulturarvets vård och växt som det främsta skälet för en anslutning till den gemensamma marknaden. Betyder den relativa tystnaden, att vi är i grunden likgiltiga för vår egen kultur eller tvärtom att vi är förvissade om att den kommer att bestå? Eller föredrar vi rentav en internationell kulturgemenskap framför ljudet av vår andes stämma i världen?

Jag har givetvis inga säkra svar på sådana frågor. Det kan bara bli subjektiva tolkningar av en mängd disparata fenomen: vad betyder t.ex. det aktuella publikintresset för historia, som skiljer sig så markant från närmast föregående decenniernas likgiltighet?

Däremot är jag övertygad om att Europas främsta tillgång består i den kulturella mångfalden, de olika språken och regionernas historiskt utmejslade särart. Eftersom Europa varken politiskt eller kulturellt sammanfaller med EG, bör vi redan i dag känna ett ansvar för att bidra till den kulturella diversiteten. Det ställer krav på oss att vårda våra inhemska traditioner, hålla vårt språk vid hälsa och ge kulturlivet goda växtbetingelser. Den som inte har något autentiskt bidrag att erbjuda blir ointressant som samtalspartner: där råder samma villkor för nationer som individer.

Av det följer att kulturpolitiken även i framtiden måste innefatta åtgärder till stöd för utgivning av svensk litteratur och för kvalificerade insatser på alla andra kulturområden. Enligt vad man kan utläsa av en färsk officiell rapport behöver en svensk anpassning till EG:s regelsystem inte få några effekter alls, åtminstone inte i negativ riktning. Det finns tekniska skillnader, t.ex. vad gäller bokpriser och beskattning, men även i de flesta medlemsländerna utgår statligt stöd till en mängd kulturaktiviteter.

Däremot har litteraturstödet sina inhemska vedersakare. Det anses skapa en drivhusatmosfär, i vilken en hopar medioker dikt odlas upp, som ingen utom möjligen författarna har någon glädje av. Det som folk inte vill köpa på en öppen bokmarknad förtjänar inte att tryckas, basta. Egendomligt nog hör man sällan samma argument anföras mot prestödet, trots att det torde vara omkring trettio gånger dyrare för både skattebetalarna och skogsbeståndet. Troligen behöver principerna för båda stödformerna ses över och kvalitetskraven skärpas, men om utgivningen av svensk litteratur skulle ske helt på marknadens villkor, vore det i realiteten slut med en rad förtjänta

författarskap. Därmed skulle en av de rikast flödande källorna till språkets förnyelse sina. Som försäkringspremie är litteraturstödet mycket modest: förra budgetåret utgick 31 miljoner kronor som stöd till utgivning av enskilda boktitlar. Det är en liten summa i relation till dess nytta. Om man till den språkliga utvecklingspotentialen lägger betydelsen av att samtalet om de djupa livsfrågorna hålls levande, blir kostnaden försumbar.

Denna dialog har den underbara egenskapen att kunna föras över alla gränser i tid och rum, om bara de klassiska texterna ur det förgångna – de som så här långt segrat i den nyliberala kampen för tillvaron – hålls tillgängliga. Med enstaka lysande undantag, t.ex. inom barn- och ungdomslitteraturen, hyser emellertid marknaden ett synnerligen svalt intresse för klassikerutgivning. Bekymrade debattörer brukar framhålla detta belägg för vår svenska okultur. I den mån de inte avhört på någon tid, står förklaringen i allt väsentligt att finna i det offentliga stödet. Utgivningen av Strindbergs samlade verk är ju det stora exemplet, förebildligt genom sina höga kvalitetsambitioner. För att projektet skall kunna genomföras har krävts samfinansiering med kulturanlag och forskningsmedel, vilket betyder att revirgränser någon gång kan överskridas. Nationalupplagan borde få tjäna som förebild även i detta hänseende, men trots att flera svenska klassiker med Almqvist i täten står i kö för utgivning, kommer den troligen att för lång tid förbli lika unik som Strindberg själv.

På ett lägre ambitionsplan finns det dock andra bevis för nyttan av statliga subsidier. Ett av de främsta är den omfattande och alltjämt växande serien

Alla Tiders Klassiker, som är exklusivt riktad till skolan. Den förre kulturministern Bengt Göransson skall ha stor heder av sitt initiativ att bereda varje elev tillträde till den stora litteraturen, och efter någon diskussion av urvalet vid starten tycks serien nu ha blivit högt skattad även av lärarna. Slutligen bör nämnas de blygsamma men katalytiska bidrag, som i förmedling av en bedömningsgrupp inom statens kulturråd ha gett bökköparna tillgång till en icke obetydlig mängd klassiska verk i svensk översättning. Här har stödet ofta utgått till små förlag med många goda idéer men ringa chanser att förverkliga dem av egen kraft. Därigenom har litteraturstödet också i någon mån kunnat motverka uniformeringen av den svenska bokutgivningen. En specialdestinerad post (ca. 9 miljoner kronor förra budgetåret) är till sist avsedd att förstärka bokhandelns kapacitet att hålla den goda litteraturen fysiskt tillgänglig trots stigande hanteringskostnader.

Allt detta förefaller mig utmärkt och väl värt att prioriteras även inom en reformerad kulturpolitik framöver. Egentligen har jag svårt att upptäcka något behov av radikala omläggningar, om inte ekonomin skulle försämrats dramatiskt, vilket dessvärre mycket väl kan tänkas. Hittills har det för statens del inte funnits något fog för den seglivade schablonen, att det första han drar in på i magra tider är anslagen till kulturen. Tvärtom har forskning, utbildning och kultur varit de nästan enda områden inom den offentliga sektorn, som inte bara skyddats från besparingar utan fått avsevärda förstärkningar.

Problemen är däremot svåra i många kommuner, där bibliotek och skolor, teatrar och musikgrupper utsatts för hårda sparkrav. Det är nog främst ur erfarenheter av kommunal praxis, som schablonen

hämtar sin slagkraft. Decentraliseringen ger staten små möjligheter att tala kulturpolitiskt maktspråk med kommunerna, och det är knappast heller lämpligt just här. Men kanske behöver man se över regelsystemet, så att det blir lättare att lokalt reducera effekterna av samhällets sektorisering. Skolor finns överallt och representerar "vår kanske viktigaste kulturinstitution" och högskolor på ganska många platser: vilka reella möjligheter har lärarna att göra insatser för ortens kulturliv, om de så kan och önskar? finns det fackliga inskränkningar i deras handlingsfrihet? vilket utrymme ger vårt genomorganiserade samhälle åt eldsjälers initiativ?

Många frågor, få svar: faktiskt inte bara ett sätt att smita undan utan också en beskrivning av vad kultur innebär. Det handlar långt mer om att ställa stora och svåra frågor än om att finna precisa svar, om öppenhet och tolerans, om vilja att lära och försök att förstå. Men humanistisk kultur måste också innefatta klara ställningstaganden mot allt som hotar människans värdighet. Det sätter gränser för förståelsen: att förstå allt är inte detsamma som att förlåta allt. Ett påbud att mörda Salmon Rushdie förblir lika avskräckande och omöjligt att acceptera, hur det än må förhålla sig med dess teologiska förankring. Usl affärsmoral skall fördömas, även om den är juridiskt svårbekämpad och i framgångsberusningens tid märkligt sällan granskades av media – tvärtom ägnade man

spaltmeter åt vulgär idolkult. Fusk och illusionsmakeri skall kallas vid sina rätta namn, de må sedan drapera sig i vilken astrologisk eller annan pseudovetenskaplig utstyrsel som helst.

Inte heller i framtiden kommer kulturpolitiken isolerad att kunna förbättra samhällsklimatet radikalt. Det skulle vara mycket nog, om de sedan tjugo år gällande målen kunde uppnås. Men i ljuset av erfarenheter från senare tid skulle jag vilja föreslå, att ett nionde kulturpolitiskt mål formulerades så: "medverka till att etiska och moraliska hänsyn genomsyrar samhällslivet". Detta är väl att klampa in på både skolans och kyrkans revir, men det ligger i linje med kravet på helhetssyn, eftersom jag anser religionen ha lika självklar hemhörighet på kulturområdet som konstskapande, kritik, utbildning och forskning. Samtiden utmärks av en förvirrande förening av ideologiska tomrum och öppna religionskrig, och mycket litet tyder på någon förändring i en nära framtid. I en så svårtolkad situation vore det oklokt att avstå från kyrkans tvåtusenåriga erfarenhet. Att utsträcka tidsperspektivet så långt mot ett fjärran förflutet är inte avsett som någon utmanande paradox men väl som en slutlig erinran om att kulturen till allt annat är ett kollektivt minne. Det förblir en huvuduppgift för framtidens kulturpolitik, som jag hedrats med uppdraget att reflektera kring, att skydda samhället mot den glömska, vars namn är kaos och förvirring.



Theodor Kallifatides

I väntan på barbarerna

Det tycks råda en allmänt accepterad uppfattning att någon form av kulturpolitik behövs. Orsaken därtill torde vara den lika allmänt accepterade uppfattningen att en viss typ av kulturella aktiviteter inte skulle kunna överleva utan stöd, vilket i princip leder till att kulturpolitiken definieras som statliga åtgärder för att stödja just dessa aktiviteter.

Detta i sin tur leder till den paradoxala situation att staten inte kan föra någon kulturpolitik eftersom dess roll huvudsakligen består i att stödja de redan existerande och hotade aktiviteterna. Kulturpolitiken blir inget annat än en kravlös sponsor som dessutom spenderar andras pengar och på det sättet kan man jämföra kulturpolitiken med något slags social välfärdspolitik, vilket tycks vara de fackliga konstnärorganisationernas huvudidé.

Det säger sig självt att man knappast kan tala om kulturpolitik om statens roll begränsas i utdelningen av vissa medel.

En smula förenklat kan man dock säga att just så ser det ut och vi känner till följderna. Hur mycket skall Operan få? Och hur mycket Dramaten? Och så vidare, i en serie tråkiga resonemang där olika kulturyttringar och institutioner tävlar med varandra om statens hjälpande hand.

Men är detta att föra en kulturpolitik?

Knappast!

Detta är ingenting annat än kulingarnas kamp om suggans spenar, fast ingen kan hindra suggan från att ha en hög uppfattning om sig själv.

II

De första frågor man sålunda bör ställa sig är följande:

1. Behövs det en kulturpolitik?

2. Vad innebär att ha och att föra en kulturpolitik?

Låt oss se närmare på den första frågan. Vi kan vara överens om att den idealiska situationen skulle vara om man inte behövde en stödpolitik, om kulturen och konsterna blomstrade av sig själva, om befolkningen sprang benen av sig för att bevittna den senaste experimentella filmen eller pjäsen, om debatten i tidningarnas kultursidor handlade om mer än om kulturdebattörerna själva, om varje svensk kunde citera Bellman och Strindberg, om TV-kanalerna inte tävlade i idiotiska lekar och lotterier, om biblioteken inte var nedläggningshotade, om litteraturtidskrifterna hade tredubbla upplagor och om varje svensk bok sålde slut inom loppet av en vecka.

Men så är det inte.

Det är precis tvärtom, vilket torde innebära att en stödpolitik behövs.

2. Låt oss då se närmare på vad det att ha och att föra en kulturpolitik borde innebära. Av det tidigare sagda framgår att det i första hand gäller att ändra och att påverka hela kulturlivet, inte bara delar av det. Det gäller att föra en politik som primärt syftar till att höja hela samhällets nivå eftersom man bara på det sättet kan tillförsäkra sig om ett kulturliv som inte existerar på undantag eller som en angelägenhet för de få.

Det första målet för en kulturpolitik borde alltså vara bekämpandet av barbariet i alla dess former. Vår mycket upplysta tid har visat en oroväckande förmåga att främja massrörelser av alla slag, såväl harmlösa som sådana med destruktiva förtecken med en klar övervikt för de senare. Det massmediala

samhället med den hypersnabba elektroniska informationsöverföringen tycks tills vidare snarare främja intoleransen än upplysningen, vilket statistiskt sett inte torde förvåna någon.

Det har aldrig tidigare funnits sådana gigantiska möjligheter för global distribution av skräp och det har inte heller funnits en sådan vilja att ta emot det. Något slags fundamentalt motstånd tycks ha försvunnit. Barbariet, dvs. icke-reflekterande massrörelser, tycks vinna terräng för varje dag som går. Alltifrån bråk på fotbollsläktarna till Tolkien-fantasterna, alltifrån Michael Jacksons fans till nynazisterna.

Individen, vårt samhälles grundpelare, framstår som en anomali, ett öde som också drabbar den individorienterade kulturen, dvs. den del av kulturen som uppfattas som "elitisk" eller "fin" eller "borgerlig".

Vi står här inför en motsägelsefull process. Å ena sidan ser vi hur de kollektiva styrelsesystemen rasar samman, å andra sidan ser vi hur spontana massrörelser bildas snabbare än svampar och på vilken grund som helst. Med andra ord bevittnar vi en process vilken kan beskrivas som att massorna blir fria för att bli massor på nytt.

Det är på den punkten jag ser den viktigaste uppgiften för en kulturpolitik. Bekämpandet av barbariets spridning, en aktiv medverkan till ett kulturklimat i vilket de individuella värdena är sådana att barbariska massrörelser inte kan få fäste, även om de aldrig helt kan elimineras.

III

Hur konkretiserar man en sådan politik? Vilka är de åtgärder som står till buds?

Den viktigaste institutionen i varje samhälle

torde vara skolan. Här skall jag inte gå in på detaljer om undervisningen, linjer eller liknande. Det enda som jag vill påpeka är att man i Sverige olyckligtvis har skilt skolan från kulturpolitiken.

Man behöver inte föra några ingående resonemang därom, det räcker med att erinra sig enstaka ministrar som har anförtrotts ansvaret för skolan. Man har betraktat skolan i första hand som ett organisatoriskt problem, inte som ett kulturpolitiskt sådant. Kulmen på detta är naturligtvis att staten lät kommunerna överta ansvaret för skolan, en åtgärd vars konsekvenser vi ännu inte har sett och som dessutom strider mot samhällskontraktets anda, som innebär att möjligheten att utbilda sig bör vara lika för alla. Att överlåta ansvaret för skolan till kommunerna är lika tokigt som att överlåta ansvaret för försvaret till dem. Rinkeby får försvara sig med slangbellor medan Danderyd får köpa robotar.

Men skolans främsta uppgift borde vara just dess civiliserande verkan, dess förmåga att stimulera och att leda eleverna till självständigt och kritiskt tänkande för att därigenom främja individualiseringsprocessen, vilket är den enda garanti vi har mot barbariet.

I vår skola utbildar vi eleverna, om än bristfälligt, men vi *bildar* dem inte. Det är just det senare som behövs i ännu högre grad än det förra, om inte annat av det enkla skälet att bildningen måste inhämtas tidigt medan utbildningen kan och bör inhämtas under hela livet.

En kulturpolitik värd namnet låter inte skolan hamna i periferin av regeringens åtaganden, utan ställer den i centrum. Det övergripande ansvaret för skolan skall inte innehas av ett särskilt ministerium med låg status, utan av ett kulturministerium alldeles

intill statsministerns kansli. Detta kulturministerium, som jag förklarheten skulle vilja kalla för civilisationsministerium, borde ha som uppgift inte bara att forma en adekvat skolpolitik, utan också att värdera all annan politik utifrån civilisationsaspekter. Ty alla politiska åtgärder på ett eller annat sätt har återverkningar på samhällets civilisationsnivå. Arbetslöshet, bostadssegregation, familjepolitiken: allt detta påverkar samhällets kulturliv och allt detta måste tas i beaktande.

I en situation då sextonåriga pojkar *förmår* sig hoppa jämfota på en liggande mans huvud – se rättgången i Trollhättan om den misshandlade somaliern – är inte problemet huruvida filmen eller operan skall få lite mer eller lite mindre pengar!

Jag medger att exemplet är drastiskt men vi befinner oss i ett mycket kritiskt läge och det gäller att vakna i tid. Vår civilisation hotas såväl inifrån som utifrån. De senare hoten är inte kulturpolitikens angelägenhet, men de förra borde vara det.

IV

Det massmediala samhället är ett faktum, vars innebörd ännu inte är helt klar för oss. Vi rör oss med gissningar och önsketänkande, men vissa förhållanden borde man redan nu kunna slå fast, som t.ex. det att massmedierna på ett visst sätt aktivt bidrar till att brutalisera verkligheten, avtrubba mottagarnas sensibilitet, men framför allt skapar de en känsla av vanmakt, ty det stående meddelandet är detsamma: du kan inte göra något åt detta.

Det finns ett slags framgångsrik journalistik som går ut på att föreställa världen och dess gång som obegriplig och opåverkbar. Jag kan inte veta huruvida detta är resultat av en genomtänkt analys eller

om det bara har råkat bli så, men det är så. Massmedierna är så angelägna om att stå på samma nivå som sina konsumenter att de sviker sitt ansvar, vilket skulle vara den optimistiska tolkningen. Ty den mer pessimistiska tolkningen skulle vara att massmedierna inte upplever något ansvar annat än gentemot sina aktieägare.

I Sverige finns det dock vissa goda förutsättningar, det finns Sveriges Radio och Sveriges Television. Båda dessa företag borde användas uteslutande i kampen mot barbariet och inte låta sig dras med i konkurrensen om publiksiffror. På den punkten borde staten vara kategorisk. Så är dock inte fallet.

Skolan och Sveriges Radio samt Sveriges Television är de områden som kulturpolitiken i första hand bör sysselsätta sig med. De är de områden som har den största genomslagskraften och som på sikt kan avgöra kampen mot barbariet.

V

Jag skulle vilja avsluta med några principiella resonemang om kulturstöd och bidrag.

Detta kan jag inte diskutera utan hänsyn till min grundinställning till det konstnärliga arbetet. Jag betraktar det nämligen som vilket annat arbete som helst och på det sättet underkastat arbetsmarknadens värderingar och mekanismer. Lika lite som staten kan garantera varenda bilmontör ett visst antal kunder, lika lite kan den garantera en konstnär framgång. I den mån som staten bidrar till andra verksamheter skall den dock också bidra till den konstnärliga. Inte mer, inte heller mindre.

Kulturstödet uppfattas emellertid inte på det sättet av allmänheten, i synnerhet inte av den del som inte konsumerar dess produkter, utan snarare

som stöd till enstaka institutioner eller individer för att pyssla med sin hobby.

Onekligen bidrar de olika formerna av stöd och stipendier till att kulturlivet ytterligare polariseras mellan en marknadsorienterad del och en som snarare arbetar ur evighetens synvinkel. I verkligheten förhåller det sig dock så att Guillou drömmer om att få det Stora romanpriset, som jag har fått, och jag drömmer om att få Guillous läsarskaror.

Vad innebär nu detta?

Det innebär att man måste finna stödformer som inte främjar denna polarisering mellan en "fin", dvs. subventionerad, och en mindre "fin", dvs. icke subventionerad, kultur.

Ett problem är att finna pengar för att spela Hamlet, ett annat problem är att få Kalle att gå dit. Det senare är ett problem för kulturpolitiken, medan det förra är teaterledningens problem.

Kalle åter årligen godis för flera miljarder och spelar spel och dobbel för ytterligare några miljarder men han vill inte betala tvåhundra femtio kronor för att se Hamlet, varpå man drar slutsatsen att Kalle inte har dessa tvåhundra femtio kronor, varpå man subventionerar teatern för att Kalle skall gå dit, men Kalle går alltså inte dit, utan dit går de som gärna skulle ha betalat tvåhundra femtio kronor för att se Hamlet medan Kalle fortsätter att äta godis och att spela spel och dobbel och blir sur för att han med sina skatter subventionerar de besuttnas konstupplevelser.

Den mängd människor som i ett land som Sverige inte skulle ha råd att gå på teater eller på bio, även om det kostade fem gånger mer, är statistiskt sett insignifikant. Det skulle räcka med att spela lite mindre och om man fick några fler som Kalle på teatern skulle

man inte behöva subventionera den.

Varför går då inte Kalle för att se Hamlet? Helt enkelt därför att Kalle tror att Hamlet inte är en angelägenhet för honom och denna känsla förstärks om Kalle tar sig besväret att läsa recensionerna där kritikerna snarare tävlar mot varandra än bekymrar sig om sin publik; därför att Sveriges Radio och Sveriges Television inte puffar på, utan i den mån som något kulturevenemang skall uppmärksammas blir det då Kalle har gått och lagt sig eller när man i den andra kanalen visar fotbollslandskamp.

En kulturpolitik måste syfta till att få Kalle kompetent att gå på teater, att läsa böcker, lyssna på musik. Inte till att konstnärerna skall få mer pengar, för då bibringas de uppfattningen att de inte behöver Kalle. Men utan Kalle har vi inte och kommer inte att få ett kulturliv, utan endast små isolerade öar av självförhårligande.

Kulturpolitiken måste syfta till att ge Kalle den bildning han gick miste om och i detta sammanhang är folkbiblioteken den ovärderliga instansen och den nuvarande sparivern på den fronten är tämligen oreflekterad. Däremot bör man ge mycket tydliga direktiv om hur biblioteken skall fungera, eftersom man på skilda håll har sett en rad exempel på att biblioteken missförstår sitt uppdrag. Det borde t.ex. vara klart att biblioteken inte är något slags alternativt daghem eller konditori. Men jag skall inte gå in på detaljer.

Statens ekonomiska bidrag till kulturlivet är en förhållandevis mycket oansenlig del av budgeten. Så det kan inte bli fråga om att skära ner, utan snarare om att öka, dock under förutsättningen att man har funnit lämpliga stödformer, inte sådana som ger intrycket att Dramaten är till för sina anställda eller

att författarna skriver för stipendienämnderna.

Jag tycker rent av att Staten borde överlåta ansvaret för själva *fördelningen* av stödet till andra instanser, gärna kommunala sådana och/eller fackliga. Där finns det ofta större kunskap och djupare insikter än centrala instanser.

Käbblat kommer säkert inte att minska, men Staten behöver inte ta del i det.

VI

För att sammanfatta:

1. Kulturpolitiken måste bli civilisationspolitik och ta upp kampen mot barbariet, dvs. oreflekterade massrörelser, i synnerhet sådana med destruktiva förtecken.

2. Skolan, Sveriges Radio, Sveriges Television och biblioteken bör användas i denna kamp och bör underställas ett och samma ministerium.

3. Kulturstödet skall förankras socialt och fördelningen skall hanteras av kommunala och/eller fackliga instanser.

Och allra sist en dikt av den store greken Konstantin Kavafis, som i mångt och mycket sammanfattar problemet.

I väntan på barbarerna

– *Vad väntar vi samlade på torget?*

Det är i dag barbarerna skall komma.

– *Varför en sådan överksamhet i Senaten?
Varför sitter inte senatorerna och stiftar lagar?*

*Därför att barbarerna skall komma i dag.
Vad för slags lagar skall senatorerna nu stifta?
Barbarerna skall stifta lagar, så fort de kommer.*

– *Varför har vår kejsare gått upp så tidigt,
och sitter på tronen vid stadens största port,
högtidlig bärande sin krona?*

*Därför att barbarerna skall komma i dag.
Och kejsaren väntar på att välkomna
deras ledare. Dessutom gjorde han i ordning
ett pergament för att gå bort. Där tillskrev han
honom
många titlar och namn.*

– *Varför har våra två regenter och pretorer kommit
ut i dag med de röda, de broderade togorna;
Varför tog de på sig armband med så många ametister,
och ringar med glänsande glittrande smaragder;
varför håller de i dag värdefulla käppar
med silver och mässing ypperligt smidade?*

*Därför att barbarerna skall komma i dag
och barbarerna bländas av sådant.*

– *Varför kommer inte som vanligt de skickliga retorerna*

för att hålla tal, för att säga sitt?

*Därför att barbarerna skall komma i dag
och ordkonster och offentliga tal tråkar ut dem.*

*– Varför började plötsligt denna oro
och oordning (Så allvarliga ansiktena blev.)
Varför töms snabbt gator och torg
och alla återvänder mycket tankfulla hem?*

*Därför att det har blivit kväll och barbarerna inte
kommit.
Och några anlande från gränstrakterna,
och så att det inte längre finns barbarer.*

*Vad skall det bli nu av oss, utan barbarer.
De där människorna var på något sätt en lösning*

Not

Den här dikten skrevs för nittiofyra år sedan. Kavafis' ironiska slutrad beror på att han inte hann se barbariet komma. Men det har vi gjort. Och vi vet att det på intet sätt är en lösning, fast vi håller på att glömma det.

Hilda Lind

Tyda tidens tecken

Tavlorna på det lilla galleriet tilltalade mig. Den strama formen, de sparsmakade färgerna. Plötsligt upptäckte jag den stiliserade konturen av en fisk. Och den återkom på tavla efter tavla. Det tvingade mig att medvetet söka efter fisken. Ibland fick jag ställa mig vid sidan av tavlan för att liksom i sidled upptäcka vad som fanns nästan dolt under ytskiktet. Och fisken visade sig.

Vad var detta? Vad menade konstnären? "Variationer kring en hemlighet" kallade han sin utställning. En märklig känsla av närhet till de första århundradenas kristna drabbade mig. De hade fisken som sin logotyp. Under förföljelsetider var den snabbt klottrade fisken på husväggarna och nere i katakomberna deras hemliga igenkänningstecken. Fisken var tecknet och symbolen för Jesus Kristus, som både då och nu innebär upprättelse och befrielse för människor.¹

I den medeltida katedralen drar sig blicken upp i valven och följer kanske en bladslinga. Månghundraårigt konstnärsskap i arkitektur och måleri hjälper den rastlösa nutidsmänniskan till inre samling och reflektion. Och den moderne diktarens ord erbjuder en tolkning.

*"Skäms inte för att du är människa, var stolt!
Inne i dig öppnar sig valv bakom valv oändligt.
Du blir aldrig färdig och det är som det skall"*²

Konst och kultur hör alla människor till. I alla tider och på alla platser har människor använt färg och form, ord och ton, rörelse och gestaltning för att uttrycka sig, för att tolka, för att behärska och kontrollera men också för att påverka samtid och omgivning. Att dansa, sjunga, måla, dikta är kännemärken och

redskap för människan. Ordboken beskriver kultur som "gestaltning av mänsklig verksamhet inom ett folk eller en grupp, särskilt med tanke på vetenskap, konst, litteratur och religion".³

Utifrån ett kristet perspektiv är kultur i denna mening given i skapelsen. Varje människa är utrustad med förmåga att vara kreativ och med outtömliga möjligheter till gestaltning. Alla människor deltar därför i kultur och bedriver kultur, vare sig de vill eller inte. Det tillhör det mänskliga beteendet, är allmänmänskligt. Att kraftigt begränsa människors möjlighet till kulturella aktiviteter eller införa förbud är ett direkt ingrepp i de mänskliga rättigheterna.

Det finns en berättelse i Nya testamentet, som kan tolkas som en stark utmaning att leva med alla sinnen öppna för att förstå vad som är i svang i tiden och för att kunna tolka nuet. I Matteusevangeliet berättas om några företrädare för två olika religiösa partier som kommer till Jesus och begär tydliga extraordinära tecken. De vill sätta honom på prov. Men de fick bara till svar ett konstaterande om att de var duktiga på att tolka väderkartan, andra tecken förstod de sig inte på. "Himlens utseende kan ni tyda men inte tecknen för tiderna."⁴

Kristen syn innebär inte bara en positiv grundhållning till kultur utan också en direkt uppmaning: *Tyd tidens tecken!*

Kristna kyrkor och samfund har alltid haft en kulturbärande roll i samhället. Kyrkorna har funnits och finns alltså bland de stora kulturbeställarna och kulturarrangörerna. Fortfarande byggs kyrkor i skilda byggnadsstilar. Ofta är det en arkitekts dröm att få rita en kyrka. Mycket musik har kommit till på direkt uppdrag från kyrkan. Så var det på Johann Sebastian Bachs tid och så är det i dag, antingen det

gäller ett stort körverk till ett större jubileum eller ett enkelt visarrangemang för ett vardagsprogram. Att få medverka till konstnärlig utsmyckning av kyrkor och församlingshem har inspirerat och utmanat många bildkonstnärer och hantverkare. Predikan och bönen är i sig ett stycke kultur. Och vid läsning av lördagens annonser om helgens och kommande veckas kulturbegivenheter är det påfallande hur mycket som sker med kyrkorna som arrangörer, inte minst när det gäller musik.

Kyrkan är inte bara en kulturarrangör av stora mått. Hon har till uppgift att vara kultur i sig, att tyda tidens tecken och ge uttryck för värderingar. *Kyrkans program är befrielse och upprättelse.* Detta gäller varje enskild människa utan undantag, men det gäller också samhälle och miljö. Allt som kränker och förnedrar bör brännmärkas. Då är det angeläget att kyrkans kulturutövning och kulturutövare inte inskränks eller begränsas genom ideologiska skrank och försnävningar.

Av och till blossar debatten upp om vad som är "kyrkligt värdig" konst. Ena gången handlar det om musiken vid begravningsgudstjänster. En annan debatt berör dans och koreografi. Vem ställer villkor för vem? Det enda som kan vara giltigt argument i samtalet om "kyrkligt värdig" musik och konst är om något talar emot uppgiften att befria och upprätta och därmed står i direkt strid med kyrkans budskap. I övrigt handlar bedömningarna mer om vad som är god eller dålig konst. Och det är något annat. Här finns inte några andra regler än de gängse att ta hänsyn till när det gäller kvalitetsbedömning och estetik.

Konstens och kulturens uppgift är att ge redskap för att tolka och påverka. Det handlar om att hjälpa

människan att hålla samman tillvaron när allt hotar att falla sönder, att förbli hel, inte splittrad, när omvärlden fragmentiseras. De sköna konsterna kan hjälpa oss att få motbilder att sätta upp mot det som tycks omöjligt att förändra och förhindra.

I tider präglade av svårigheter vet vi alldeles tydligt att kulturen får ökad betydelse och slagkraft. I Sarajevo mitt under brinnande inbördeskrig genomfördes en filmfestival med all världens nyaste filmer. Under ockupation och förtryck uttrycker sånger och dikter människors vrede och sorg men också en obändig vilja och ett hopp som aldrig tycks släckas. Kulturen får ofta vara bärare av längtan efter frihet och mänsklig värdighet. "Folk som har sånger kan inte dö."⁵

I dag är det rädslan för nedskärningar och utslagning av både människor och välfärd som präglar stora grupper i vårt samhälle. Visst finns det anledning att dra in på slöseri och godtyckliga privilegier för redan gynnade grupper i samhället. Och utan tvekan finns det skäl att outhärdligt utveckla arbetsmetoder för att underlätta och effektivisera både på arbetsmarknaden och för enskilda människors liv och leverne. Men om ett stramt ekonomiskt tänkande och handlande blir helt präglat av kortsiktig lönsamhet som hotar människors möjlighet att växa och mogna just som människor då hotas också själva grunden för ett mänskligt liv. Vi vet alltför väl vad som kan bli följden av att människor omyndigförklaras och passiviseras. När vi fråntas redskapen för vår självklara rätt att fritt utvecklas då ökar rädslan och därmed också grogrunden och svängrummet för auktoritära och fascistiska tendenser.

I nedskärningstider borde vi därför satsa särskilt mycket på kultur, inte skära ner. Det är just i en

sådan tid ett positivt beslut skulle tas om ett musikens hus i kommunen. Det är då biblioteken skulle få ökade resurser för att kunna vidga sin verksamhet, inte skära ner på det som redan finns genom att stänga filialer ute i bostadsområdena. Det är då konsten behövs för konstens egen skull. För att redskapen ska kunna förfinas så att vi alla kan hjälpas åt att tyda tidens tecken. *Kulturen har ett värde i sig*.

I sådana tider är det särskilt viktigt att sätta sökarljuset på dem som hamnar nederst och underst, de som marginaliseras och till och med ramlar utanför, minoriteter utan röst. Människor i dessa grupper är det allra viktigast att stödja och räcka redskap för tolkning och påverkan.

I dag gäller det kanske framför allt arbetslösa, invandrare och flyktingar. Knappast något är så själsdödande och förnedrande som att inte behövas. Det är inte bara att faktiskt vara utanför, inte tillhörig, utan också att vara en börda för andra, för samhället. När man berövats allt och hamnat i beroende av andras välvilja är det lätt att också förlora sitt människovärde både i andras och egna ögon. Den som då har tillgång till ord och ton, färg och form eller konstnärlig gestaltning av annat slag har möjlighet att uttrycka sin situation men förfogar också över verktyg för påverkan och förändring. Är det kanske så att njughet gentemot dessa grupper inte enbart handlar om bristande solidaritet utan om medveten ovilja att låta deras erfarenhet och röst prägla debatt och beslut? Privilegierna skulle ju kunna förskjutas.

Barn och ungdomar riskerar alltid att komma på mellanhand när pengar skall sparas, när kulturanslagen dras ner. Erbjudandet om skolteaterföreställningen åker direkt i papperskorgen och musikgruppen kommer inte ens i närheten av den

öppna förskolan. Motbilderna till torftiga våldsvideofilmer blir allt mer sällsynta och svårfångade för många barn och ungdomar. Vetenskapliga undersökningar är ännu inte entydiga i sin analys av vad resultatet blir. Men för varje dag som går ökar oron att barn och ungdomar växer upp med en syn som säger att tillvaron kan behärska och påverkas främst med hugg och slag. Undermålig kost under uppväxtåren kan ge kroniska bristsjukdomar. Undermålig eller bristfällig kultur för barn och ungdomar kan ge livslång förkrympning.

Kultur handlar om att fånga skeenden i människors nu och omvärld för att tolka och tyda och ta ställning. Då iakttar vi också att människors situation och villkor både ser olika ut och upplevs olika. De senaste decennierna har vi tydligare uppmärksammat att kvinnor och män inte självklart har lika livsbetingelser. Kvinnors och mäns olika erfarenheter har naturligtvis biologisk grund. Men hur avgörande är det? Hur stor betydelse har samhälle och kultur? Debatten böljar fram och tillbaka om var tyngdpunkten ligger, i likhet eller särart könen emellan. De sköna konsterna – kulturen – har en tydligt uppgift i att uttrycka både kvinnors och mäns erfarenheter. Där debatten och diskussionen riskerar att befästa fördomar och leverera slagträn i stället för lyssnande samtal kan teater och bildkonst eller litteratur vidga perspektiven genom att använda nya språk och bilder.

Klass, ras, ålder och kön är betydelsefulla kategorier i ett samhälle. Kulturens olika språk kan hjälpa oss att tolka och tyda så att vi förvävar insikt och förmåga att använda dessa kategorier på ett positivt sätt till mänsklighetens och samhällets bästa. Konstens och kulturens språk kan ge oss redskap för

att förhindra att det som skiljer används till destruktiv maktbekämpning.

I detta perspektiv blir det alldeles klart och tydligt att det finns ett nära samband mellan kultur och folkbildning. I Sverige har vi en unik och lång tradition för folkbildning. Folkrörelserna och folkhögskolorna som är starkt knutna till dessa är en bärande linje i detta. Bildning som är tillgänglig för alla, inte minst för de lågutbildade, kan inte tänkas utan markerade inslag av kultur. Bildning och folkbildning är i sin genuina form till för att människor skall kunna växa och mogna, inte främst för att göra det lättare att klättra på karriärstegen. Växt och mognad handlar om helhetssyn och överblick, ansvar och myndighet. Att ta ansvar för sig själv och det egna sammanhanget i familj, samhälle och en allt mer vidgad värld uttrycker en mogen och ansvarig människa. Kultur i folkbildningen i dag innebär i hög utsträckning att ha tillgång till bibliotek, konsthall, museum, musik- och teatersalong, och detta i sin närmiljö. Kulturen är viktig för att frigöra kreativitet, stimulera idérikedom och kommunikation människor emellan.

Konst och kultur har sin uppgift i nuet och står därmed tydligt i skärningspunkten mellan dåtid och framtid. Vi har ett kulturarv att förvalta. Ibland tynger detta och kan kännas förkvävande. Det är likt en tung säck, som alltid hänger där på ryggen och hindrar spänsten i stegen framåt. Men det gör det bara så länge det får ligga där obearbetat och obrukat.

Vårt kulturarv utgörs i långa stycken av vårt *kollektiva minne*. Det är ett minne som måste föras vidare till generation efter generation. Förnedring och förtryck som har drabbat mänskligheten får inte

glömmas för att vi ska kunna undvika att det upprepas. Förödmjukelse och förintelse är faktisk verklighet i mänsklighetens historia. Vi får aldrig säga att det visste vi ingenting om. Försoning och samförstånd människor emellan och mellan nationer och folkgrupper hör också till våra ärvda erfarenheter.

Tidigare generationers kultur bär med sig tolkning och tydning av mänskliga villkor så som de då gestaltade sig. Gamla tiders konst, musik och litteratur förmedlar bilder av det förgångna, erfarenheter från dåtid. Konst och kultur berättar alltid om människors försök att komma tillrätta med sina existentiella frågor, sina livsfrågor. Mänsklighetens grundläggande frågor tycks påfallande lika oavsett tid och rum, men tolkning och tydning är i hög grad bunden till just tid och rum, samtidigt som gamla tiders erfarenheter påverkar nuet och har en riktning mot framtiden.

Verk från dåtid som framförs i dag tolkas alltid av dagens språk och ton. Det gäller alla konstarter. Vi kan aldrig exakt kopiera ett originalframförande eller en ursprunglig uppfattning av ett konstverk. Nutiden för alltid in sin tolkning och sina erfarenheter. Något annat är omöjligt. Inte något kulturellt uttryck skulle bli begripligt eller betyda något om vi inte tolkar in det i dagens situation och därmed också med spets in i framtiden.

Eftersom vi aldrig exakt kan återge dåtidens klang eller tonfall, färg eller uppfattning, borde det innebära en stor frimodighet i tolkningen av äldre konst, musik och drama. Shakespeares skådespel i oväntad regi kan ge nutidsmänniskan mycket i hennes försök att komma tillrätta med sitt eget liv. När organisten registrerade oortodox i ett Bachpreludium inträffade kanske samma sak som när

bibeltextern blev nyöversatt: åhöraren hörde plötsligt vad det handlade om.

Kulturen har alltid en bindning till nuet. Men det är också alltid grundad i det förgångna och bär en spets och utmaning mot framtiden.

Kulturen är nödvändig för att förstå samtiden och därmed våga möta det nya, det okända. Den tolkning och de värderingar av nuet vi ger uttryck för präglar också i stor utsträckning vår syn på framtiden. Därmed bestämmer vi i hög grad vår egen framtid.

Konst och kultur har ett värde i sig. Så fort konstens och kulturens frihet inskränks så är det människans frihet som inskränks. Men finns det då inte inskränkningar som är befogade? Finns det inte tillfällen då kulturyttringar ställs i destruktionens tjänst och är dehumaniserande?

Spåren från Hitlers övergrepp och inskränkningar förskräcker. Hitler beordrade bokbål på litteratur godtyckligt utpekad som misshaglig. Lika godtyckligt sattes beteckningen "Entartete Kunst", urartad konst, på sådan konst som ansågs stå i strid med nazismens utveckling och mot den människosyn som nazismen stod för. På olika sätt inskränks kulturens frihet där konst i alla former tvingas att tjäna propaganda för skilda syften. Men även om spåren förskräcker finns ändå frågan där. Finns det skäl att inskränka kulturens frihet? Finns det kultur som är dehumaniserande och bör förhindras?

Upprättelse och befrielse, växt och mognad har vi använt som huvudord. De kan få tjäna som riktmärke i ett försök till bedömning. Det är i och för sig

intressant hur kultur använd och bedöms i etablerade kultursammanhang, bland dem som har förmåga och möjlighet att ta för sig. Men det riktigt avgörande för kulturens berättigande är inte kultursidornas recensioner eller debattartiklar. Det är i vad mån den erbjuder människor längst nr i samhället en möjlighet att tolka och tyda tiens tecken från deras utsiktspunkt, från deras erfarenheter. Främjar och erbjuder kulturen – konst, dns, musik, drama, litteratur – upprättelse och befrielse för de människor som finns på samhällets bak sida? Kan kulturen räcka verktyg för förändring och lelaktighet i nutid och framtid? Eller understryker den och bidrar till en skiktning i samhället där densom slås ut obönhörligt hamnar utanför och det fruktade två-tredjedelssamhället blir en realitet?

Var kulturen befinner sig och vad den används till, vilka värderingar den speglar, är en värdemätare. Det är med all sannolikhet en mätare för samhället i sin helhet. Våldsförhållingar och barnpornografi är förnedrande och kränkar i alla avseenden och bidrar till att samhället dehumaniseras. Här passerar vi en gräns. Kultur, som låna sig till detta bidrar inte till att upprätta och befria människor. Ett samhälle som inte kraftfullt ingriper mot sådana företeelser bidrar till en utveckling som går emot sin egen undergång.

Kultur hör till de mänskliga rättigheterna. Inget samhälle överlever utan konst och kultur som får verka i frihet. Först när de grundläggande värderingar som ett samhälle bygger på hotas finns det anledning att ingripa och begränsa kulturens uttryck.

Noter

1 Fisk heter på grekiska ichty's. Ordet är bildat av begynnelsebokstäverna till de grekiska orden I(esous) Ch(ristos) Th(eou) (H)y(ios) S(oter), Jesus Kristus Guds Son Frälsare.

2 Ur dikten Romanska bågar ur För levande och döda av Tomas Tranströmer.

3 Ur SAOL 1986.

4 Matt 16:1-4.

5 Ur sången Natten är svart, insjungen på skivan Folk som har sånger kan inte dö. Produktion ABF/Brevskolan. YTF-503000.



Pernilla Månsson och Mikael Sterner

En bild kan förändra världen

Sverige förändras

Tänk på Sverige och du ser Carl Larsson, Midsommarstänger, röda stugor och gula rapsfält. I den bilden finns det inte plats för någon neger eller kroat. Trots det står dom där redan, båda två. I det vi så starkt förknippar med oss, svenskar. Är det undra på att vi oroas?

Sverige står inför en utmaning

Vi ser samhällsutvecklingen gå mot ökade motsättningar mellan grupper. Nya svenskar ställs mot gamla. Vinnarna i vårt informationssamhälle ställs mot förlorarna. Menar vi allvar med tanken om ett jämlikt samhälle måste vi bryta den utvecklingen.

Kulturen blir en maktfaktor

Vi anser att kulturens viktigaste uppgift är, och kommer att vara, att påverka samhället i en annan riktning. Att skapa gemensamma värderingar och en ny identitet för folket i Sverige och att stå för människors lika värde. Kulturen måste verka för det jämlika samhället, och det måste genomsyra alla kulturansträngningar. Kulturen kommer i början av 2000-talet att få en ännu större betydelse i att visa på positiva bilder av ett mångkulturellt och jämlikt samhälle.

Hur når vi dit?

Det finns ingen lätt och rak väg. Men en väg är genom TV.

Generationen som växer upp i dag är uppvuxen med och fascinerad av bilder. I framtiden kommer vi att få ännu fler och mer utbyggda bildmedier. Filmen kommer att utvecklas, vi får fler TV-kanaler, mer information via bildskärm, data/TV-spel och

andra digitala medier vi kanske inte ser i dag. Kampen om det jämlika samhället kommer till en del att stå inom bildmediet. Med genomslagskraften och lättillgängligheten kan TV bli en positiv kraft i skapandet av nya ideal och värderingar.

Men, igen, hur?

Börja med att erkänna TV-mediets kraft och dess *positiva* möjligheter. TV har stor betydelse i dag och kommer ha än större i framtiden. Generationen som i dag växer upp kommer fortfarande i början av det nya seklet hämta stor del av sin information och sina värderingar från TV. Att människan styrs och handlar utifrån sina värderingar är välkänt.

Världens största jeansstillverkare, Levi's, arbetar stenhårt för att skapa en positiv image kring sina produkter. De marknadsför en livsstil. Ingen betalar väl 600 kronor för ett par jeans, men vi betalar för livsstilen. Levi's säljer genom attitydpåverkan – inte via böcker, men via TV. Vi måste inse att det i en ny tid behövs nya idéer. Att skapa nya värderingar hos ett folk, att hitta en ny sorts identitet när den gamla bilden inte längre stämmer, då handlar det till största delen om att ändra attityder hos människorna. Främlingsfientligheten eller främlingsrädslan är inte ett informationsproblem. Statistik och siffror hjälper inte. Vi måste bearbeta attityder och oro. Det handlar om känslor, dem kan man inte informera bort, och TV är suveränt att meddela känslor. Varför inte erkänna TVs positiva möjligheter – och använda dem! Om vi avstår från TV-mediet när den nya folkidentiteten ska skapas i tider av motsättningar, då avstår vi från den mest effektiva kanalen vi kan tillgå!

Till TVs absoluta fördelar hör att det är billigt att konsumera. Det är heller inte lika språkberoende

som litteratur. När vi svenskar förlorar mer och mer av vårt språk, när elever kommer ut från gymnasiet i dag utan att kunna läsa, talar det för ett ökat beroende av TV. Och det är de svaga grupperna, lågutbildade, låginkomsttagare och invandrare, som påverkas mest. Dessa grupper kommer alltid att vara mest beroende av TV för sina värderingar. Och här kommer också motsättningarna mot andra grupper att märkas tydligast. Kulturen måste nå ut till dessa människor för att ge nya positiva bilder av den kulturella och mänskliga mångfalden. Det är oerhört viktigt att inte lämna dessa grupper till de rent kommersiella krafterna. I de kommersiella kanalernas strävan efter optimal vinst finns det inte plats för några djupare ideologier. Men det hindrar inte att den kommersiella televisionen också kommer att påverka människors synsätt och attityder. Det är av vitalt intresse både för kulturen och för svensken, att ett bättre alternativ kan erbjudas.

Därför tror vi på public service-televisionens framtid och nödvändighet. Public service-television genomsyras i dag av tanken på de demokratiska värdena och tron på människors lika värde. Denna inställning kommer naturligtvis att bli ännu viktigare i ett samhälle där motsättningar mellan grupper blir stora. För att TV ska kunna bli en kraft i skapandet av gemensamma värderingar måste ekonomiska förutsättningar ges för den oberoende public service-televisionen att konkurrera om den breda publiken. En public service-kanal som inte är bred är ointressant. Vågra acceptera en public service-kanal som fungerar som ett intellektuellt reservat, utan reell påverkan, som nöjer sig med att göra program för minoriteter! Public service-televisionen måste i framtiden vara så bred att den kan tilltala alla, och

dessutom erbjuda bättre program än dess kommersiella konkurrenter. En riktig utmaning att anta!

Detta innebär också i sin förlängning att om TV ska kunna bli den positiva kraft som kommer att krävas i början av nästa sekel, då måste mediet få ett erkännande av kulturutövarna. Använd TV! Utnyttja dess unika möjligheter att nå ut! Operan är inte lika viktig i opinionssyfte.

Vad spelar det för roll vad som spelas på Operan, vad som sägs på Stadsscenerna, eller vilka livsstilsmodeller som visas på Folkteatrarna om publiken i framtiden består av en kulturell elit med begränsade möjligheter att föra budskapen vidare? Kulturen måste breddas och nå ut! TV!

Vad ska då denna nya positiva kraft i samhällets identitetssträvan, dvs. public service-televisionen, fyllas med för frälsande program för folket? Det är en vidare diskussion. Vi menar att man ska satsa på breda underhållande program (gärna med ett visst mått av gammal hederlig folkbildningstanke bakom), men också naturligtvis på samhällsprogram. Vad som är viktigt är att komma ihåg, att om inte kanalen görs attraktiv för alla grupper av människor kommer den enbart påverka marginellt. Vi-känslan måste omfattas av alla i samhället. Fyll inte kanalen med smala program, eller nyhets- och debattprogram, attitydförändring är som redan sagts inte ett informationsproblem, attitydförändring sker genom modeller och livsstilsreklam. En bild kan förändra världen. Låt kulturen stå för denna nya bild och förmedla den genom public service-televisionen!

Vi tror att den dagen vi ger upp tanken på en bred public service-kanal som tilltalar alla, då har vi gett upp hoppet om ett jämlikt och gemensamt samhälle.

Så det så!

inte ha gränser att öve
r, mynnar att raser, att
r att förlorat i ett l
ns land. Varje mystkap
för det vad han menar
mot. I ett framtida
lle baserat på humanist
deningar måste kultur
en uti i sin att allt

Sune Nordgren

Fri, men förankrad

När man betänker utsikterna om framtiden, frågar man sig om en livsform, som handskas med naturen på det sätt vi gör, är biologiskt lämplig för människan.

Georg Henrik von Wright

Ett samhälle präglat av humanistiska värden i framtiden är, liksom idag, ett samhälle som prioriterar kulturen. Ett samhälle, som värderar kulturen som den motor den är – en drivkraft parallell med den ekonomiska och den tekniska. Men som dessutom inser att kulturens individuellt betingade kreativitet samtidigt är en balanserande "motkraft", den enda som med fantasifull skaparlust och human forskning kan förutse framtida livsbetingelser och ge råvaru- och resursanvändningen "männsliga proportioner".

Inför en omvärld med ökad rotlöshet och allt våldsammare motsättningar är det lätt att gripas av samma pessimism som filosofen von Wright ger uttryck för ovan. Men hans pessimism är av det provokativa slaget och därmed i sig ändå handlingskraftig. Hans ifrågasättande av "utvecklingen" handlar absolut inte om någon romantisk längtan att återgå till något tidigare, så kallat naturligare stadium. Tvärtom är det en utmaning: att kunna använda det tekniska kunnande vi ackumulerat till att avvärja den hotande katastrof som missbruket av dessa landvinningar framkallat.

Endast ett aktivt kulturliv kan mildra motsättningarna, överbygga och förena. Avväpna den aggression som växer med misstänksamhet och främlingshat; skapa trygghet genom att påvisa likheter och överensstämmelser; fylla begreppet Identitet

med ett trovärdigt innehåll; identifiera det gemensamma förflutna likaväl som den gemensamma samtiden. Men detta förutsätter ett kulturliv där varje aktör och varje åskådare, varje enskild deltagare är fri – men förankrad. Fri att tänka och skapa utan diktat, men förankrad i ett kultur- och samhällsliv som svarar mot de konstnärliga uttrycken på ett konstruktivt sätt. Inte med liknöjd tolerans, utan hellre med entusiasm eller avståndstagande.

Det senaste decenniet har Friheten betonats: friheten från etablerade auktoriteter och vedertagna normer. Detta är en både nödvändig och nödvändigtvis återkommande uppgörelse med traditionella gränsdragningar. Men en frihet in absurdum är lika förlamande på kulturlivet som någon styrning. Regellösheten utan förväntan är ett tidsfixerat gissel och allmänt accepterande utan gensvar leder bara till ett konstnärligt vakuum.

Experiment och avantgarde måste ha gränser att överträda, murar att rasera, annars går allt förlorat i ett Ingenmansland. Varje nyskapande revoltör vet vad han revolterar mot. I ett framtida samhälle baserat på humanistiska värderingar måste kulturpolitiken utgå från att allt med tiden blir institution, oavsett vilket "trendbrott" eller "paradigmskifte" som föranlett upproret eller brytningen. Det går heller inte att i reaktionen bevara gamla gränser eller att återupprätta förlegade, om än beprövade, regelsystem – allt institutionaliserat måste ifrågasättas på nytt och på nytt igen. Samtidigt som man, i vetskapen om att mycket tenderar att cykiskt upprepa sig, håller öppet till historien.

Det gemensamma förflutna blir allt mer angeläget. Allt tal om identitet och rötter måste få en reell

betydelse genom att kunskapen om det förflutna kan göras åtkomlig för alla. I kulturpolitiken måste man medvetet satsa på museer, bibliotek och olika typer av arkiv för detta kollektiva minne. Här lagras den kunskap som ger trygghet, säkerhet och motståndskraft. Men det räcker inte bara med att lägga på hög: lagren måste också hållas öppna och tillgängliga. Kulturlivet är en balans mellan underhållning – en inte alls oviktig förströelse och njutning för stunden – och ett hårdande underhåll.

Språket är kulturbärande. Det finns ingenting som förenar människor så som språket: det uttalade språket, men också bildspråket, det musikaliska språket osv. En större eller mindre teckensamling som av uppfostran, inläring, erfarenhet och överenskomelser förenar människor och som inbjuder andra till samtal.

Bakåt söker vi det specifika, inte så sällan det kuriösa, det som på ett levande och begripligt sätt kan berätta om det förflutna. Men i nuet och framåt söker vi identifiera det allmänna, den minsta gemensamma nämnaren. Detta är massmedias roll i kulturlivet: att presentera de spektakulära evenemangen som berör många människor samtidigt. Men massmedias val kan inte få bli det allenarådande. En mångfaldens kulturpolitik måste också uppmuntra det specifika i nuet.

Den gemensamma samtiden blir skenbart gemensam för allt fler. Med masskulturen kan allt fler identifiera sig med allt grövre schabloner. Kulturutbudet blir allt större rent kvantitativt, men urvalet snävare. Allt fler människor söker allt färre upplevelser. Bestsellers, blockbusters... valmöjligheternas rikedom är plötsligt bara ett sken, det socio-kulturella deltagandet enbart

en förväntan att bekräfta, att uppfylla som en plikt. Upplevelsen har monopoliserats av marknadsförare och tekniker.

Vi ställs i framtiden inför en mängd nyanslösa val. Det gäller att lära sig att sortera. En kulturpolitik värd namnet i detta samhälle vågar styra. Den lämnar inte bara över till marknadskrafterna, utan arbetar aktivt för kulturens alternativ och underströmmar, rännilar som alltid tar sig fram bredvid de strida strömmarna. Den tar råd från professionella konsulter som vilken annan ekonomisk eller teknisk verksamhet för att kunna bevara mångfalden mitt i kaos. Allt för att öka kvaliteten på det urval som ständigt och oupphörligen måste göras. Men också för att vässa t.ex. de statliga stödformerna och öka deras rörlighet. Kunna stödja initiativ så fort de visar sig bära, ge projekt luft under vingarna innan de störtat till marken, förlorat sin pionjäranda eller absorberats av någon institution och redan går mot sin upplösning.

Kulturpolitikerna måste våga styra. Inte slentrianmässigt fördela till det redan etablerade. Givetvis finns det vissa nationalscener och riksangelägna institutioner som har ett långsiktigt ansvar, men i ett rörligt kulturliv skiftar initiativen och nyskapandet mellan städer och regioner. Flera positiva faktorer kan samverka till att en landsända, en "udda" företeelse, en tidigare slumrande organisation eller rentav en enskild individ kan alstra en sådan energi, utmana till en sådan fokusering, att det blir ledarskifte på ett visst område. Under en längre eller kortare tid, för att senare övertas av någon annan. Här måste den statliga kulturpolitiken också vara rörlig, ha en beredskap för det enda på förhand givna: den permanenta förändringen.

Det mest demokratiska, det mest humana är ändå att alla har samma tillgång till det som är bra att ha tillgång till. Att därför våga styra mot kvalitet och öka tillgängligheten på det kvalitativa låter svårt i en kulturpolitisk tradition som av rättvis- och jämlikhetskrav med stor

möda skapat kvantitativa lösningar och kanaler för maximal spridning. Kanske rentav omöjligt. Men en provokativ pessimism är ändå mera utmanade än den vanmaktens optimism, som bara sätter sig ner och tror att allt ska ordna sig ändå.



Jill Onsér-Franzén

Offentlig kulturpolitik – för vem och varför...?

Kultur är politik – därför fungerar inte kulturpolitiken i Sverige! Redan kulturutredningens frågeställning – "Vilken roll har kulturen i början av det nya seklet i ett av humanistiska värden präglat samhälle och vilka krav ställer detta på kulturpolitiken?" – visar detta. I formuleringen anas minst två politiskt bärande idé- eller tanke-system. Och de står mot varandra. Vidare kan man anta att ordet kultur uttrycker en slags "standard"-uppfattning, också från officiellt håll identifierat som det "normala" eller "nationella" kulturarvet.

På det sätt som frågan ställts är den svår att besvara. Den citerade meningen ger således huvudbry, åtminstone för en forskare inom det etnologiska facket. Det är inte självklart att kultur betyder "kultur", om nu citat-kultur är liktydigt med konstnärliga uttrycksformer, framförda av professionella artister i institutionsmiljö.¹ Kultur behöver inte vara någonting man tittar på eller lyssnar till, utan kultur kan lika gärna stå för en människas totala livssituation, innefattande hennes tankemönster eller en social kulturyttring etc. Den här markeringen är viktig att göra och får bli min röda tråd.

Hur ska frågan begripas?

Varje uttalande eller inlägg i en debatt är selektivt; på samma gång en idé görs synlig, görs andra osynliga. Så är det också med de utredningsansvarigas fråga. Meningen består av två skiljaktiga premisser och en slutsats – eller kanske en framtidsvision. Följaktligen måste frågan analyseras för att kunna begripas, och det av två skäl: dels önskar jag visa att statens "för givet-tagna" kulturdefinition inte nödvändigtvis kan eller ska accepteras av alla, dels

önskar jag visa hur och varför människor hyser misstro mot offentlig kulturverksamhet.

För en etnolog är det angeläget att problematisera kulturbegreppet och att lyfta fram ett resonemang om skiftande kultursyner, liksom att förstå syftet med den statliga kulturpolitiska utvärderingen. Granskningen av de kulturpolitiska aktörernas förhållningssätt till ordet och företeelsen kultur blir således ett led i den processen. När jag nu yttrar mig om den kulturpolitiska situationen i dag och i framtiden sker det mot bakgrund av ett mångårigt kulturadministrativt arbete, teoretisk forskningsverksamhet och min syn på det kulturpolitiska dilemma.

Utgångspunkten är att den statliga och kommunala kulturpolitiken i teorin representerar något gott för människan. Svensk välfärdspolitik och dess krav om "kulturell jämlikhet" är – om man bortser från en överdimensionell kulturadministration med alla onda cirklar – utan tvekan ett resultat av en politisk ambition att förbättra människors livsbetingelser och demokratiska rättigheter.

Kulturpolitik i historien

I alla tider har det funnits en slags kulturpolitik – för såväl ett fåtaligt överskikt som för flertalet människor i samhället. Den har bara ändrat karaktär; i det geografiska och sociala rummet, liksom över tid. Jag ska här fokusera två motstridiga kulturtraditioner, framväxta under antiken. De levde kvar under hela medeltiden, med förnyad aktualitet under den italienska renässansen och med uppdriven kraft under fransk upplysningstid. För att botten i Sverige och under 1900-talet upphöjas till svensk nationalkultur.

Det antika samhället

"Kultur", dvs. konstarter av skilda slag (sång, musik, dans, målning; av den egna kroppen, av bruksföremål, byggnader och bilder respektive poesi, mim och teaterspel) och kulturen med stort K (idealiserad "kultur") har alltid varit ett självklart inslag, i skilda samhällsformationer. Konstarterna, och människors bruk av dem, ansågs förr vara ett kännetecken för mänskligt liv. Det sågs som ett konstnärligt arbete, men också som en naturlig beståndsdel i deras vardag, eftersom föremålen, aktiviteten eller den memorerade berättelsen etc. fyllde viktiga funktioner: emotiva och kognitiva, liksom moraliska och instrumentella.² De var allas tillgång. Men denna "kultur" hade också bindningar till ett mer ritualiserat och stilerat beteende, vanligen framförd vid stora och påkostade fester. De båda gudasagorna Apollon och Dionysos kan belysa detta.

I det grekiska samhället (ca 500 f.Kr.) var "kulturen" betydelsefull. De politiska och kulturella makt-havarna (prästerskapet och rika feodaltherrar) åberopade ständigt guden Apollon och betydade denne sin vördnad. Det var viktigt att den i staden fria medborgaren skulle bejaka konstens skönhet och sinnesnjutning. Apollon betraktades som solens och ljusets, diktens och musikens, men också obarmhärtighetens gud. Hans stränga lära innebar självbehärskning och återhållsamhet i konsten, liksom för det strikta i arkitekturen.³ Typiska särdrag var det rationella förnuftet och det konstfulla i avbildning och uttryck.

Precis som i nutida svenskt kulturliv fanns i antiken en motpol till det stränga och stilbildande kulturgeidealet. I guden Dionysos fann folket en frände. Men av prästerskapet ansedd som upphovsman till

samhälleliga irrationella tendenser. Han var växtlighetens och fruktbarhetens gud och kallades även Backus. Där backatågen drog fram med dansande kvinnor, sägs mjölk, honung och vin ha strömmat ur marken. De var en symbol för den sinnliga lyckan. Och det hade den andliga överheten svårt att tåla. Ur de ceremoniella riterna kring Dionysos och dyrkan av honom spirade den grekiska teaterformen.

Hela den antika epoken igenom löpte dessa två livs- eller kulturtraditioner parallellt med varandra. De var en typ av förmänskligade gudasagor, som i mytens form försökte styra människors liv, liksom samhället i stort. Den ena traditionen ville uppnå rationalism, klarhet och upplysthet, via musik, poesi, skulptur och talekonst för att nämna några konstnärliga uttryck (snävt kulturbegrepp). Den andra traditionen ville erbjuda människor spontana och genuina känslouttryck via teaterspelet, där professionella artister skaldade, musicerade och sjöng om vardagslivets trivialiteter (brett kulturbegrepp). Med tiden kom denna folkliga Dionysos-kult att införlivas i Apollons helgedom i Delfi. På så sätt tog man udden av det okontrollbara och farliga.

En sådan uppifrån-kommande kultur har – så vitt man vet – medvetet och i varierande omfattning alltid ingått som en slags vapenarsenal inom varje stat. Det var en kultur som fick en normerande kraft i antiken. Kultur handlade i det avseendet om idéer, värderingar och normer – och i den konkreta verkligheten kom den att fungera som symbolisk makt. Den motspänstiga människan ville inte alla gånger hörsamma denna åkallan. Prästerskapet ansåg därför att det fanns skäl att "lugna folk" eller "döva dem" med en ceremoniell spektakelkultur. Makt-havarna försökte med olika medel, genom "bröd och

skådespel" till folket manipulera dem och hänvisa till mod, plikt känsla och fosterlandskärlek.⁴

1700-talet och upplysningstiden

Den nya tidens makthavare på 1700-talet tillhörde samma andas barn. De gestaltade bara sina idéer och ideal på ett annorlunda sätt. Å ena sidan hänvisade man till det antika kulturarvet – det togs tillvara inom aristokratin, i en s.k. litterär och musikalisk salongskultur (idag samhällsstödd kulturverksamhet). Å den andra sidan framhölls förnuftstro, nytta och jämlikhetsidéer. Karakteristiskt för tiden var att den äldre s.k. auktoritära kulturpolitiken förlorade i styrka. Samtidigt med feodalismens fall förstärkte en annan samhällsklass – borgerskapet: köpmän, storgodsägare och "de lärde" – sin ställning. De kom som ytterligare en samhällelig minoritetsgrupp, att på nytt skapa barriärer gentemot folket. Emellertid medförde tidens tänkesätt och politiska ideal att stat och samhälle påverkades i en mänskligare (folkvänlig) riktning.

Upplysningens hemland var England, men franska författare populariserade deras tankar om det politiska systemet: lagstiftning och maktfördelning. Paradoxalt nog kom kulturlivet under denna tid att präglas av franskt levnadssätt och deras smakdispositioner. Generellt sett vände det kapitalstarka borgerskapet i Europa sina blickar mot Frankrike. För de bildade kretsarna framstod detta som en självklarhet. Paris var ett "kulturens" centrum för skickliga målare, bildhuggare, formgivare och möbelsnickare etc. Historiska källor visar att där flödade lyxkonsumtionen, och en kultur av "högtstående värde". Den franska överklassens språk, dess beteendemönster och dess sällskapsinstitutioner kom att bli

många länders förebilder och imiterades flitigt. I dessa institutioner framfördes för första gången, litterära och musikaliska alster. De var där konstnärer, författare, musiker och veterankapmän fick sitt genombrott.

Men de mer upplysta europeerna – de radikala och tongivande grupperna – såg sig också som beskyddare av de svaga, och refererade till naturrätten: alla människors lika värde samt resten av kravet på jämlikhet. En sådan optimistisk syn på människan och insikten om att det civiliserade samhället nu nått sin höjdpunkt medförde att makthavarna med förnuftets hjälp försökte skapa ett bättre samhälle. Dock måste tilläggas att det var inte vilket samhälle som helst som skulle skapas – utan ett samhälle på bestämda villkor. Att föra fram samhällsmedborgarens rättigheter var ett väsentligt krav, men inte alla medborgares krav.

Huvudintresset riktades mot den borgerliga människan som skulle omskaps och formas i en humanistisk värld – "där sanningen, friheten, tankens harmoni och den fria personligheten skulle få utlopp".⁵ Enligt ett dåtida grundläggande bildningsideal kunde en människas ökande kunskap, inte bara ge en personlighetsutveckling, utan också bli en tillgång för samhället som helhet. Människor skulle vara nyttiga, och att bilda sig var förnuftigt. Denna liberalismens idé kom då, såsom hundra år senare, i konflikt med de mer reformvänliga politikerna. I överförd bemärkelse sågs det nya bildningsidealet, liksom kulturen med stort K, som något enbart till för aristokratin, och sedermera borgerskapet.

Brytningstiden synliggjorde det orätfärdiga samhället och särskilt två åtskiljande ideologiska idéföreställningar: den konservativa och den radikala. Det

var också nu som de idéhistoriska forskarna, bl.a. Immanuel Kant och Johann Gottfried Herder började fundera över kultur som begrepp. Även om kultur som ord funnits i människors medvetande sedan lång tid tillbaka var det inte givet vad det stod för. För Kant betydde kultur estetik, etik och civiliserat beteende, medan Herder såg kultur som det kitt som ger människan hennes särpräglade identitet. Kants kultursyn kan härledas till den apolloniska traditionen och Herders till den dionysiska. Man kan här associera till de kulturdefinitioner som existerar inom svenskt kulturliv, också till det snäva och breda kulturbegreppet i den antropologiska/etnologiska kulturdebatten.

1800-talets nationalistiska folkstat

Vid sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talen, såväl i Europa som i Sverige, stod två olika kulturtraditioner och vägde mot varandra. Den dåtida svenska kulturpolitiken bar på ett tungt borgerligt traditionellt arv: en romantiserad och estetiserad syn på kultur och bildning. I Kantiansk mening var konstnären och dennes produkter närmast geniförklarade och bildningen främst en fråga för borgerskapet. Den gamla nationalstaten med kungamakten i spetsen levde kvar, men var starkt ifrågasatt.⁶ Nya konkurrerande socialliberala grupperingar – inom och utanför riksdagen – krävde ett mer nyttoinriktat utbildningssystem och ett utvidgat stöd för konstnärlig verksamhet. I sin förlängning betydde detta att den nya (fördemokratiska) statens ledare hade inte någon klart uttalad kultur att vårda. Visserligen var alltfler politiska grupper mycket positivt inställda till ett äldre klassiskt bildningsideal, och att förmedla detta – utåt och nedåt – till en bredare

befolkningsmajoritet sågs som ett rättvisekrav. Men så enkelt var det inte. Att vissa grupper hävdade ett äldre konststöd, medan andra hävdade allmän tillgång till institutionskulturen och en folkligare föreläsungsverksamhet utlöste en defensiv hållning; främst hos de högborgerliga politikerna, men även inom de socialdemokratiska leden. Alla såg inte det klassiska kulturarvet som något i sig värdefullt. För de sistnämnda framstod detta arv som något konstgjort och oäkta.

Denna oenighet om den stora respektive lilla kulturtraditionen kan härledas långt tillbaka i tiden, men jag väljer att stanna vid 1700-talets brytningstid, och den debatt som där aktualiserade problematiken om kulturbegreppet. Motsättningarna handlade främst om gammalt och nytt, traditionella värderingar och radikala, dvs. de "framstegsvänliga" krävde svar på frågan: vems bild av verkligheten är giltig, och vilken kultur ska uppbära statligt stöd. Att så var fallet, också senare i svensk riksdag omkring år 1880, framstår tydligt då missförhållandena i samhället fördes på tal, bl.a. (ut)bildningens betydelse. Den enskildes behov av allmänbildning och yrkeskunskap var ingenting som, så att säga, föll av sig självt. Inte förrän de första decennierna in på 1900-talet kunde, t.ex. folkskolan ses som en demokratisk institution för alla. Även folkbildningen var under en kluten debatt. Utomparlamentariska grupper med medlemmar inom de tre folkrörelserna var de som påverkade riksdagens ledamöter och banade väg för folkbildningsarbetet. Och på sikt gjorde de bildning och "kultur" tillgängliga för många människor. Arbetet ägde rum i olika organisationsbildningar, och på människors fritid.

De första politiska stegen mot en demokratisering av kulturlivet kom på 1930-talet.⁷ Det skedde i samband med att socialdemokraterna kom i regeringsställning. Dessa stod inför två val (skulle man välja den stora eller lilla traditionen?), i alla fall förefaller det så. Ledarskap kräver å andra sidan hegemoni, så valet blev inte svårt. Att följa det till synes samhälleliga "normala" uppfattades som naturligt. Emellertid öppnade den nya regeringen för en bredare tolkning av kulturområdet och införde flera kulturreformer, en vision var att skapa en folkteater, så småningom utmynnande i Riksteatern (1933). Från borgerligt håll talades då om socialisering av "kulturen" och teatermonopol. Under samma tidsperiod togs vidare principbeslutet om "en-procentsregeln" för konstnärlig utsmyckning (1937). Därefter dröjde några år tills nästa kulturpolitiska insats avgjordes. Det var stöd till bildkonstnärer, författare och musiker (1930- 40-tal). Sedan följde förhållandevis snabbt ett stort antal utredningar, vilka ledde fram till ett handlingsprogram som antogs av riksdagen 1961. Programmet omfattade ekonomiska och moraliska stödåtgärder för kulturen med stort K: ett särskilt konstnärsstöd, ökning av inköp av konstnärliga produkter till offentliga sektorn och en effektivisering av kulturdistributionen. Nästföljande insats verkställdes 1968 – när utredningen kulturrådet tillsattes, vars reformförslag och målformulering manifesterades i åtta kulturpolitiska mål. I oktober 1974 inrättades det statliga organet statens kulturråd – som kom att få det övergripande ansvaret för den statliga kulturpolitiken och dess förverkligande. De kom, av lätt förståeliga skäl, att företräda den stora kulturtraditionen: de "sköna konsterna", de professionella artisterna och de vackra byggnaderna.

1900-talets demokratiska välfärdsstat

Den nya statliga kulturpolitiken är i dag en svensk realitet. Som sådan en av många grenar på välfärds-samhällets träd. Den är en produkt av en snart hundraårig klass- och kulturkamp. Men fortfarande är kulturpolitiken ett aktstycke satt på piedestal och främst en angelägenhet för "smakbärarna". Oavsett detta rymmer kulturpolitiken inom sig begrepp och idéföreställningar som kan gynna en större befolkningskategori. Och det var ju vad den – vid dess tillkomst – faktiskt syftade till: att bland människor skapa ett intresse för konsterna, kulturminnesvården, folkbildningen och de massmediala frågorna. Ytterst skulle kulturpolitiken medverka till att ge människor verktyg; för att göra dem medvetna om sin egen livssituation och förmåga att orientera sig i tillvaron. Det slaget av kulturpolitik var bra, rent av nödvändig och fyllde flera funktioner.

Om man noga skärskådar statens (kommunernas) kulturpolitik och deras huvudmål, ser man att det är fyra faktorer som är styrande för statens finansiering av en samhällsstödd verksamhet.⁸ Argumenten präglas av främst två aspekter: den konstnärliga och den demokratiska.

Mycket förenklat innebär detta att staten önskar bedriva kulturpolitik i nationens intresse och därmed gynnas – automatiskt – de professionella konstutövarna. De aktörer som stödjer konstnärsaspekten vill för det första värna om det svenska kulturarvet – dvs.: att stödja nationalscenerna (alla institutioner med prefixet Kungl, Riks- eller Stats- framför sig). För det andra vill de värna om konstutövarna; genom att förbättra deras utbildningsmöjligheter och öka deras chans att få arbetstillfällen, vilket sker genom olika bidragssystem och konsultuppdrag.

Men kulturpolitiken uppvisar också en demokratiseringsaspekt – ett anspråk som innebär rätten för alla att ta del av en offentlig kulturverksamhet. Också rätten att få definiera vilken kultur som ska ges samhällsstöd. Å ena sidan skulle medborgarna kulturellt stimuleras: impregneras med "kultur" via social- (servicehus, ålderdomshem etc.), skol- (förskola, skola etc.) och kulturinstitutionerna (bibliotek, museum, arkiv etc.). Å den andra skulle medborgarna få tillgång till all slags kultur (folkbildning). Valfriheten var viktig. Och en legitimering av en bred kulturverksamhet ett krav.

Kulturpolitiken har uppenbarligen två ansikten. Den speglar en av nöden påkallad konsensussyn mellan två politiska huvudgrupperingar, jämförbara med de två kulturtraditionerna med start i antiken. Detta har givit staten och kommunerna en tveeggad roll; dels förekommer en medveten strävan, från en privilegierad politisk grupp, att vidmakthålla egna viktiga värden, och en önskan om att smakfostra allmänheten (en s.k. disciplineringsidé), dels utformas reformåtgärder om social utjämning (en s.k. normaliseringsidé), framsprungen ur en politisk kamp om solidaritet och jämlikhet.

Trots stor frihet att välja vad man vill ur kulturutbudet, reagerar människor negativt på reformerna och inte undra på det; vem vill normaliseras, disciplineras eller dirigeras uppifrån? Det är i denna skärningspunkt som konflikterna blir tydliga. Kampen om kulturen är ingenting mindre än en kamp mellan kulturer: om ideal och om de samhälleliga resurserna. Vad har man då lärt av historien mer än att inlemma det okontrollbara (fria grupper, studieförbund etc.) i offentliga sektorns hägn? I dag – precis som för cirka 2 500 år sedan, står i strid mot

varandra – två livsuppfattningar om hur livet ska levas och vilka konstnärliga former som officiellt ska godkännas – eller annorlunda uttryckt två kulturdefinitioner

en snäv – där kultur är liktydigt med de klassiska konstarterna, främst framförda i en centraldirigerad institutionsverksamhet,

en bred – där kultur omfattar all slags mänsklig social verksamhet, vanligen utövad i hemmet, i studiecirklarna och/eller i en fri och frivillig organisations- eller föreningsverksamhet.

Kultur är politisk makt

När man granskar ordet och företeelsen kultur, dess allmänna funktion och betydelse i samhället, finner man snart att det tycks finnas – inom flera europeiska länder – en gemensam grund för mänskliga verksamhetsuppfattningar och aktiviteter. Kultur var förr detsamma som civilisation eller civiliserat beteende. Mänsklighetens framsteg och nationens förmåga att utnyttja dessa var viktiga mått på en kulturskala. Synnerligen påtagligt var detta under 1700-talet. Men inte ens då var det givet vad som var kultur, värt att hävda och bevara. Diskussionen om "kultur" och bildning, om form och innebörd antyder detta. "Kultur" liksom bildning ansågs vara förenat med någonting yttre, som kunde appliceras på människan, och som enbart kunde förankras inom det intellektuella, det konstnärliga och det vetenskapliga området. På så sätt tillfördes människan något inre. Vem som helst hade inte kultur – vem som helst kunde inte ens få del av den.

Av allt att döma har den stora eller snäva kulturtraditionen från Antiken fram till Europa på 1700-talet – och även in i våra dagar – varit ett uttryck för västerlandets borgerliga självmedvetande; varje stats "nationalmedvetande".⁹ Med det här synsättet försökte enskilda länder, också politiska grupperingar, beskriva sin särart och sin stolthet. På ett samhälleligt plan utmärktes denna stolthet; genom hög teknologisk nivå, långt framskriden vetenskaplig forskning och en demokratisk världsuppfattning. På ett individinriktat plan förespråkades denna stolthet; genom höga examina, titlar, god smak och ett kultiverat beteendemönster. Att denna livs- eller kulturuppfattning kom att bli en kultur med stort K, och i Sverige svensk nationalkultur, är inte särskilt anmärkningsvärt. Gentemot sina undersåtar och andra länder var det viktigt för makthavarna att uppvisa materiella och immateriella företeelser (byggnadsverk, skulpturer och litteratur etc.) som signalerade "högkultur". För att få acceptans för detta förhållningssätt av alla samhällsklasser presenterades de politiskt ansvarigas och de professionella konstutövarnas kulturideal som kollektivt giltiga – en hela samhällets gemensamma referensram.

Denna kulturtradition är summan av generationers och åter generationers kulturstoff: ett äldre aristokratiskt kulturarv liksom om- och nybildningar av de övre klassernas värderingar och kulturformer.¹⁰ I så måtto upprätthöll denna överlappande kultur viktiga värden; de styrande bekräftade och prisade en rådande hierarkisk ordning, samtidigt som dessa legaliserade inför folket sina privilegier och sin smak. Den som äger makt har uppenbarligen moralisk rätt att dominera, också att ledsaga dem som inte har det. Alltjämt – trots ett antal sociokulturella förändringar

– består dessa distinktioner och statusmarkeringar. Den sociala strukturen är seg.¹¹

Att kräva förändring och att vilja förnya kulturpolitiken, i synnerhet att omdefiniera kulturbegreppet är detsamma som att uttala tvivel om de nutida kulturpolitiska aktörernas kultursyn. Sådant kommer givetvis att möta motstånd. Det innebär att sätta i fråga ett helt system av normer och värderingar, där "kulturen" fått ett moraliskt värde, och där "kultur" betraktas som ett statuskapital, endast till för de invigda, de som innehar den rätta kompetensen och förmågan att förstå detta. Men gynnar detta samhället eller konstarna eller den bildade medborgaren? Handlar det inte i själva verket om en, sedan eviga tider, stark ämbetsmannatradition med möjligheter till institutionaliserad makt – där det offentliga tjänstemannayrket opererar inom olika organisationsrevir?

Även om kulturpolitiken primärt är till för "kulturen", dess utövare och människorna i samhället, så får sekundärt den organisatoriska och administrativa sidan av kulturverksamheten en alltför stor del av kulturpolitikens medel och resurser. Den politiska makten accepterar detta. Man skulle kunna tro att den politiska medvetandenivån är låg, men vad som sker inför öppen ridå är ingenting annat än en hegemonisk uppvisning.

Kultur som analytiskt redskap

Som min framställning visat är kultur ett kontroversiellt begrepp; ett begrepp människor kämpar om och med. Kultur är både som företeelse och ord/begrepp laddat med emotionella och symboliska värderingar och det har i högsta grad en politisk

betydelse. Som sådant får det också följdverkan på det samhälleliga planet.

Att jag som etnolog har en bred syn på kultur och dess innebörd torde här stå klart för läsaren. Etnologen sätter människan i centrum och ser henne både som skapare och bärare av kultur. Begreppet kultur ses därför som en sammanfattande benämning på en människas totala livssituation, dvs. syntesen mellan mänskliga villkor och handlingar, sociala relationer, nedärvda liksom nyskapande.¹² Kärnan i det jag avser med kultur ligger inte i föremålen (konstverken), i tankarna (idén) eller i livsformen (verkligheten), utan i sammanhangen, i relationerna, mellan samhälleliga element och den hela människan. Kultur som syntes bygger på samtliga sammanvägda källor och ger en logiskt bärande förklaringsmodell för mänskligt handlande. I denna processuella modell ingår naturligtvis den snäva företeelsen "kultur" – en glädje- och erfarenhetsberikande källa för alla människor. Men inte den enda källan till bildning.

Enligt detta breda, vetenskapliga synsätt kan inte kultur bli liktydigt med "kultur", dvs. konstverken. Dessa får i stället ses som medel för människor att förstå sin omvärld, att reflektera och ifrågasätta. Också för att kunna sätta sig in i, lära känna andra människors livssituation, och att kunna påverka sin egen.¹³ Under sådana förhållanden kommer i den kulturpolitiska världen det vetenskapliga begreppet nära det teoretiska breda. Dessvärre har detta senare begrepp inte nått någon större genomslagskraft. Staten (riksdag, regering och statliga myndigheter) har inte tillägnat sig andemeningen i de kulturpolitiska målen från 1974. Förnyelse tar tid. Det handlar främst om att mobilisera politikerna; att ge dem

kunskap och styrka att våga inse alla kulturformers egenvärde. Så länge politiker på riksnivå fnysar åt kultur, också som en offentlig samhällsangelägenhet, kan de inte heller förutsätta något seriöst intresse från allmänhetens sida.

Det kulturpolitiska dilemma

Två decennier har passerat sedan det svenska kulturlivet avpolitiserades. Generellt sett och ur kulturrådets synvinkel anses kulturpolitiken vara ett lyckat samtidsfenomen. Då åsyftas främst uppbyggnaden och den kulturadministrativa delen inom området och i det fallet är jag benägen att hålla med. Min analys av kulturpolitiken inriktar sig emellertid på människorna och deras deltagande i kulturlivet. Synsättet blir då av annan art. Erfarenheten har visat att objektivt jämlika (kultur)system kan skapa orättvisa. Det resonemanget grundas på att flertalet människor i dag faktiskt avstår från offentlig kulturverksamhet. Och det beror inte på bristande intresse för kultur. Utan på barriärerna, de förskansningar, som omgärdar de offentliga institutionerna. Det räcker inte att minska det geografiska avståndet, när det sociala består. Att bygga upp och utvidga kulturinstitutionerna i landet uppfattar jag som naivt, så länge institutionspersonal och administratörer undflyr det kulturpolitiska dilemma: "Varför kommer inte folk till kulturen?". A och O i kulturpolitiken måste vara att minska de sociala barriärerna och att aktivt orientera människor om "kulturens" betydelse som kunskapskälla. Hur det än må vara gäller det att ta med i beräkningen människors egna inbyggda förutsättningar.

Centrum för det offentliga kulturpolitiska

intresset är i dag en smal och exklusiv institutionskultur och en något bredare populärbetonad kultur med s.k. toppupplevelser som vänder upp och ned på vardagen, tänker närmast på det göteborgska "Kulturnatta"-evenemanget. Och utanför offentliga sektorn växer det upp, allt hastigare, en färggrann och extraordinär underhållningskultur, signerad Hollywood. Borde den inte bannlysas? De folkliga föreställningarna fick inte det utrymme som utlovats. Den på fritiden aktiva och skapande verksamheten har i dag överlåtits till organisationerna för folkbildning, men främst på den fria marknaden: de kommersiella krafterna. Detta har medfört att de fria och frivilliga organisationerna, med sina små ekonomiska resurser för en ojämnh kamp mot de sistnämndas bristande ideella intresse men stora ekonomiska resurser. "Kultur" och bildning tenderar att ytterligare förskansas bakom murar, medan genuint mänskliga behov – att få skratta, gråta och leka på eller utanför scen – görs till en vinstgivande kulturindustri. Politikerna i det styrbara samhället verkar ha avsvurit sig sitt ansvar.

Dessutom är obalansen inom det kulturpolitiska området stor. Det samhälleliga stödet till kulturverksamhet, inkluderande folkbildning, går i de flesta fall till de etablerade institutionerna: bibliotek, museer, arkiv, teatrar, konserthus, konsthallar samt till utbildningsinstanser för professionella konstutövare. Till och med inom den estetiska utövningen råder ett ojämnt tillstånd; visst konstnärligt arbete är "ädlare" än annat. Den inbördes rangordningen och statens indirekta stöd av denna ger upphov till motsättningar. I relation till folkbildningen, i förmedlingen av "kultur" till allmänheten och mellan offentligt stöd till stor- respektive småkommuner är

obalansen mellan mål och medel besvärnande orättvis; tänker närmast på konstarten film, folkbibliotek och de tre R:ns verksamhet. Men totalt sett – utifrån existerande kulturbudget – är konstnärsaspekten väl tillgodosedd.

Mot detta kan demokratiseringsaspekten ställas: bättre samhällsmiljö och kulturell jämlikhet. Demokratiseringen av kulturlivet har slett ytterst långsamt. Processen har varit utdragen i tid och mentalt passiv. Myndigheterna har föga bekymrat sig för den enskilda människan, utan utgått från en automation via utbildningssystemet och en geografisk spridning av kulturinstitutionernas produkter. Genom att höja kunskapsmängden i samhället skulle följden bli ett livligare kulturintresse.¹⁴ Inom utbildningsområdet och dess högre nivåer antog man länge att förutom de klassiska naturvetenskapliga ämnena kunde ett mer nyhumanistiskt bildnings- och litteraturideal ses som ökad kunskap och intellektuell stimulans. Vid sidan om detta, på grundskolenivå, förmodades en skapande verksamhet inom ämnen som musik, sång, teckning, slöjd och gymnastik etc. ha en gynnsam effekt på elevernas emotionella liv. Utbildning ändrar attityder till "kultur", trodde man.

För att kunna förverkliga de av samhället uppställda kulturpolitiska målen krävs i praktiken en omdefiniering av nuvarande kulturbegrepp och de föreställningar som ligger bakom detta. Det demokratiska samhället behöver ett kulturbegrepp som svarar mot de många människornas livsbetingelser och behov av en skapande verksamhet. En sådan förändring av mål/definition kommer att få såväl kvalitativa som kvantitativa följder. Hur och varför bör detta ske?

Om alla former för konstnärliga uttryck, inom vissa områden, betraktas som likvärdiga inom den statliga/kommunala sektorns verksamhet, t.ex. multimediala (video), industriell design, foto, film, cirkus, revy, jazz och rock etc. har man nått en bra bit på vägen. Om man ytterligare utvidgar området och inräknar andra typer av aktiviteter som kultur; t.ex. slöjd, hantverk, trädgårdsodling, folkdans, gammeldans etc., har man krympt avståndet mellan de två kulturtraditionerna ännu mera och amatören kan förklaras, om inte jämbördig med konstutövaren, så åtminstone i kulturellt avseende lika mycket värd som denne. I stort sett kan denna omdefiniering av begrepp upplevas som en sänkning av kvaliteten av "kulturen", de klassiska konstarterna. Men i praktiken förändras inte den professionella konstarten på annat sätt än att nya former och uttryck tar plats inom den offentliga sektorn. Den kulturpolitiska basen breddas.

Vad gäller ordet kvalitet – skapar "breddningen" mer fördelaktiga villkor för de yrkesskickliga konstutövarna. Det breda kulturbegreppet och den kvantitativt utökade kulturaktiviteten blir sannolikt en social garanti för de professionella artisterna och deras möjligheter att hålla sig kvar inom sin speciella nisch (alternativet tycks ju vara en halvtom salong).

Vad gäller ordet kvantitativ – innebär "breddningen" att fler människor tar del av "kulturen", i samhället. Ett litet antal konstnärsproufs behöver inte längre agera "ensamma" i salongen; dansa, sjunga och spela eller måla, läsa för en lika liten publik. Som en motprestation kan staten ge alla tillfälle att agera. Och med "agera" inte i betydelsen att stå på en estrad,

utan att ha rätten att få sin "aktivitet" godkänd och legitimerad, som en verkan av ett kreativt och delkulturellt skapande, i kollektiv gemenskap.¹⁵

Kulturpolitik i framtiden

Med hjälp av historien, och några metaforer, har jag tecknat en bild av den nutida kulturpolitiken. Utifrån motsatsparen stor-liten, snäv-bred, elit-folk och uppifrån-nedifrån har jag försökt ge perspektiv på kolliderande värdesystem och visioner om samhällsförändringar. Måhända är samhället alltid i rörelse, men förändringstakten är trög och ojämn, särskilt när det gäller folkets idéer, normer, värderingar och aktivitetsmönster. Syftet har varit att söka och lyfta fram det som inte omedelbart ingår i de utredningsansvarigas och kulturetablissemangets medvetande. Det gäller ju att begripa och kunna se människor i sin vardag, i livets alla skiften, och ta tillvara deras erfarenheter och syn på "kulturen". Hittills har de kulturpolitiska aktörerna – från antiken fram till i dag – inte blickat framåt. I stället har de använt det förflutna som norm för dagens samhälle. På så sätt befestades bara en rådande hierarki och de moraliska och sociala värdena. Kanske kan dagens maktthavare till slut inse att under toppen på isberget (kultur med stort K) ligger gömt de folkliga föreställningarna med sin rikedom av specifika former och uttryck.

Nu åter till kulturutredningens fråga. "Vilken roll har kulturen i början av det nya seklet i ett av humanistiska värden präglat samhälle och vilka krav ställer detta på kulturpolitiken?". Principen för "kultur" tycks vara att det finns i teorin en officiell tradition värd att stödja och bevara. Men att det i den

praktiska verkligheten förekommer minst två skiljaktiga traditioner. Mellan dem existerar ett maktförhållande motsvarande det som förekommer inom de politiska huvudgrupperingarna i samhället.

Fråga: Vilken roll spelar kulturen (de etablerade kulturinstitutionernas verksamhet) i början av seklet?

Svar: Lika liten som i dag. Denna s.k. uppifrån-kommande kultur lockar – i ett framtida samhälle – inte fler än ett nutida intellektuellt skikt av akademiker och konstutövare, professionella tjänstemän, ledande politiker och människor med en "highbrow"-attityd.

Tolkning: Attoreflekterat ta myndigheternas kulturbegrepp för givet är detsamma som att negligera åtskilliga människors egen delkulturella livssituation och den "kultur" som skapats av och brukas av dem själva. Den egna kulturen fungerar som en förnuftsmässig referensram – ett faktum som förklarar varför aristokratins, och senare det högre borgerskaps, sällskapsinstitutioner känns främmande och ovana för vardagsmänniskan. Det är alltså inte givet att "kultur" betyder kultur. Den kan lika gärna befinna sig i gränslandet mellan konsten och livet, mellan den rituella kulten eller de ceremoniella festligheterna och friheten att få ge uttryck för de konstnärliga former som finns i det verkliga livet, utan arena, utan strålkastare, utan skådespelare och publik.¹⁶

Fråga: Hur ska kulturpolitiken (struktur, aktörsroll, begrepp och innehåll) utformas?

Svar: Genom en förändring av nuvarande idéföreställningar och begrepp inom det kulturpolitiska området; att legitimera alla sorters kulturformer innebär på sikt ett ökat deltagande i kulturlivet. Det är också nödvändigt med en rejäl minskning av statlig och kommunal styrning och byråkrati. Kulturtjänstemännens inflytande över "papper och pengar" måste reduceras.

Tolkning: I dag ligger offentlig kulturpolitik i träda eller är på väg att sakta monteras ned. "Kulturen" – konstarna, också artisterna – är i farozonen. Men rätteligen borde kulturtjänstemännen, deras arbetsuppgifter och tillämpningen av dem vara det. Jag menar inte att tjänstemännen ska sorteras ut från kultursektorn, deras roll och betydelse ska bara ändra innehåll och färdriktning. I nuläget framstår de som "kulturella vakthundar", vilka till varje pris upprätthåller en borgerlig hegemoni. I sin position innehar de också obefogad makt. De avger tjänsteutlåtanden, har utbredd delegation på anslagsäskanden, bidragsgivning och kan ge enskilda konstutövare konsultuppdrag.

I stället ska tjänstemännens särskilda kompetens plockas fram och användas bättre. De besitter en mängd specialkunskap inom olika estetiska och vetenskapliga discipliner, som gör dem lämpliga för en pedagogisk verksamhet. Med sina kollegor inom närliggande tjänstesektor (fritid, skola, social, information, konsument) ska de försöka radera barriärer, inte skydda dem. Det är pedagoger, informatörer, animatörer och analytiker som kultursystemet behöver. Inte pappersvändare, pengatilldelare och programmakare eller arrangörer av kulturprogram och gigantiska kulturfestivaler. Sistnämnda sysslor

kan med fördel återbördas till folket – till den sfär, där de en gång i tiden hörde hemma.

Inom den offentliga sektorn finns emellertid mycket att göra. I ett samhälle präglad av s.k. humanistiska värden – att se människan i ett helhetsperspektiv – blir det nödvändigt att ta tillvara den personal som redan finns i en förvaltningsorganisation, liksom organisationer inom studieförbund och fackliga kulturombud vid företag, dvs. de anställda som i sin tur påträffar människor, i livets alla skeenden. (En väl beprövad pedagogik som praktiserades med framgång under tidigt 1900-tal.) Områdena får inte heller begränsas – även folkhögskolor, studieorganisationer och vuxenutbildning bör uppsökas för kunskapsförmedling. Samtliga aktörer kan arbeta med pedagogisk verksamhet: informera, vägleda, förmedla, orientera människor i deras lokala miljö: på arbetsplatser och i föreningslivet, grannskapsföreningar, gillen, religiösa samfund och politiska partier. Alla människor, oavsett ålder, har förmåga att undra och förundras och kan animeras till fortsatt sökande efter kunskap. Det gäller att finna en modern form för det bildningsintresse – som en gång varit levande och vitalt.

Noter:

1. Onsér-Franzén, Jill. 1992 (diss.) I "Kulturernas kamp", liksom här, använder jag två kulturbegrepp. De måste hållas isär. Dels det snäva ordet kultur som står för klassiska konstarter – det citeras genomgående. Dels det breda ordet kultur som inom etnologin betyder: kultur är en sammanfattande benämning på en människas totala livssituation, vilket innebär att en familjebunden uppfostran, utbildning och senare yrkesposition ger ett speciellt delkulturellt beteende- och handlingsmönster.
2. Beckman, Svante. 1992. Om kulturarvets väsen och värde. Artikel i Modernisering och kulturarv (red. Jonas Anshelm).
3. Pochat, Götz. 1981. Estetik och konsteori. Del I.
4. Furuhausen, Hans. 1978. Bröd och skådespel.
5. Ambjörnsson, Ronny. 1986. Från Aten till Los Angeles – idehistoriska miljöer.
6. Richardson, Gunnar. 1963 (diss.). Kulturkamp och klasskamp.
7. Ny kulturpolitik. SOU 1972:66.
8. Bennich-Björkman, Li. 1991 (diss.). Statsstödda samhällskritiker.
9. Gränslös kultur? Nationalarvet inför den postmoderna utmaningen.
10. Beckman, Svante. 1992: Se not 2.
11. Hanssén, Börje. 1973. Kulturell permanens och förändring. Artikel i NordNytt.
12. Onsér-Franzén, Jill. 1992 Kulturernas kamp, s. 9, 41.
13. Gramsci, Antonio. 1967. En kollektiv intellektuell.
14. Ny kulturpolitik. SOU 1972:66.
15. Ågren, Lars m.fl. 1973. Kulturaktivitet i staden.
16. Bachtin, Michail. 1991. Rabelais och skrattets historia.



Suzanne Osten

Hot och möjligheter

Om jag vill att ingen ska läsa detta bidrag ska jag sätta barn i titeln. Något om barnkultur eller barnteater kanske. Jag kan få några fler läsare om jag skriver att politiker är *barnfientliga*. Dels är det provokativt, dels sårar det just de som gör något för och tänker på dessa grupper. Det är dock sant att politiker är barnkulturfientliga. Detta det mest tidskrävande och vuxna arbete, att vara politiker, utesluter mycket, framför allt konst och umgänge med barn.

Väldigt få av oss vuxna menar ett ord av vad vi säger när vi talar om det viktiga i att satsa på kultur för barn. Vi är inte beredda att avstå en tum av vår egen tid och makt för något barn. Den bakvända effekten av uppfostran är ju denna att vi lärt oss hur *lite* barn betyder för alla – det är det vi lärt oss. Några av oss har revancherat oss som vuxna, och vi vill inte lämna vår plats till någon annan, än mindre till en rebellisk ung människa. Det skulle plåga oss svårt med verkligt fria och skapande unga, det skulle påminna oss om våra egna begränsningar och uppfringar.

En avvikande röst:

Jag har försökt under dessa år att väcka de ådror och källor, som hör åldrarna till. Jag har gjort det med visshet om dessa barns suveränitet, med vissheten om deras storslagenhet. Jag tror att de fått kläm på receptet för att locka fram sin egen kreativitet, en lagom blandning av livsförtjusning, lek, rättmätiga krav och stränghet. Med önskan om en rik och tillfredsställande framtid för alla elever i klass 8 samt deras föräldrar.

En fröken i en Waldorfskola i maj '93

Vad väntar vi på?

Mera forskning och statistik?

Det kortsiktiga tänkandet och svårigheten att se långsiktiga mönster i mänskligt samhällsliv förefaller vara det största hotet mot förändring. Menade vi ett enda ord av vad som sägs i de kulturpolitiska målen, lärde vi ut detta praktiskt med omedelbar verkan. Städer fick rivas, trafiken läggas om, medel för barnens skapande skulle frigöra mänskliga resurser. Detta sker inte men det har inte med brist på kunskap att göra.

Varför är det uppenbara så svårt att förstå?

Vad barn egentligen behöver.

Det självklara i att de små barnen är de känsligaste, mest påverkbara mottagarna av språk och kultur; de tar in mest och har avgjort mest nytta av stimulans och kommer ge störst uttryck för det. Om vi menar att vi anser att den moderna spädbarnsforskningen inte är manipulation och förbannad dikt utan ger oss nya kunskaper om människans utveckling, skulle vi gå in för att omfördela resurserna. Men vi gör inte det.

En röst:

"De goda argumenten gör inte längre intryck. Ingen i Sverige tvivlar på vad det betyder för ett barn eller en tonåring att få delta i kreativt och konstnärligt skapande. Ändå uttrycker den praktiska sidan av svensk kulturpolitik ett avståndstagande från barnens och ungdomarnas verklighet... Ytterst handlar kulturlivets integration i barnens vardag om demokratibegreppet, om att ge barnen och ungdomarna en röst. Utan dem kan vi varken stärka samhällsgemenskapen eller utveckla demokratin."

Aldo Iskra, Arbetet 10/8, 1993

Vilken roll vill vi att kulturen ska spela

Vill vi ha skapande människor? Om KONSTEN skulle utgöra jordmånen, grunden för en rebellisk medborgare VALDE VI KANHÄNDA BORT DEN? Vår industrialisering behövde en gång punktliga, lojala, rigida människor och konsumtions- och fritidssektorn skulle ta hand om drömmar och hobbies. Är det dags att tänka på en ny människa som inte bryter samman utan industriarbete och det regelbundna arbetet. En människa som kan gå mellan många livssituationer och hålla sig intakt? Hur ser en sådan människa ut? Var kommer hon ifrån? Någon som tar initiativ, rör sig mellan flera plan och har en inre värld som hon kan uttrycka. Man kan undra, var kommer alla ängsliga osjälvständiga människor ifrån? Varför försvinner barnets nyfikenhet (expansion, forskarinstinkt och kreativitet)?

Vi vill inte fatta att:

Barn som vi slår lär sig slå.

Barn som vi visar respekt lär sig visa respekt.

Barn som utsätts för maktmissbruk brukar makten likadant.

Barn som får vara skapande blir skapande.

Ja, vilket samhälle vill vi ha? Barnen har, i stort sett, samma utgångsläge vid födseln; att bli rikt utrustade människor. Förutsatt att de möter förstående och respektfull kärlek från sin omgivning. Vi som vistas med barnen och forskar i barns behov måste ju fundera över varför politiker vägrar ta in dessa väsentliga basfakta om barns utveckling och behov. All forskning är överens om att det vi får i oss tidigt i livet är det avgörande för en människas utveckling. Ändå prioriterar vi de vuxnas kulturbehov i pengar

mätt. Det är inte intelligens som saknas hos makthavare, men inlevelseförmåga. Nedskärningar på barnområdet är fantasilöst men vittnar dessutom om stor brist på rationellt tänkande.

En poets röst

I swear the earth shall surely be complete to him or her who shall be complete. The earth remains jagged and broken only to him or her who remains jagged or broken.

Walt Whitman

Makten som vi inte vill lämna till våra barn

Vuxen inkompetens och inskränkthet är ett hot för de växande släkten vi säger oss värna och vilja fostra till fred och frihet. En makt utan perspektiv hotar all utveckling, en makt utan *barnperspektiv* är steril. Spegelbilden av vår förkrympta civilisation är att vi gör barnen till våra underlydande och anpassade tjänare, medan deras hjärnors kapacitet och fantasi skulle kunna vara våra lärare. Vår inkompetens styr deras fantasi. Det vi kan göra är att skydda dem, låta dem leva i självrespekt med all vår kompetens till förfogande. Skolning och utveckling av dagens unga medborgare sköter vi uselt och fantasilöst, med all betoning på det materiella. Vi vuxna minns våra svikna förhoppningar som barn. *Vi ville inte glömma de oförrätter och den maktlöshet vi kände inför en oförstående vuxenvärld.*

Finns det ingen som vågar tänka kulturpolitiskt visionärt för alla barn i Sverige?

Är fördelningspolitiken bara en historisk kvarleva? Industrisamhällets förändring kräver ny kunskap. Hur ska vi rusta oss för det stora kvalitativa språnget till framtiden? Ekonomer och chefer går på

kurser som prioriterar mod, fantasi, samarbete och kreativitet. Skolan som den ser ut, nedrustas och understimulerar stora grupper unga människor, skolan bjuder på för lite hopp och stimulans helt enkelt. *För få* engagerade vuxna bryr sig om skolan. Och vuxna avskyr miljön, vill inte dit igen, de upplever hela skolan som tortyr, om de jämför med arbetslivet.

Konstutbildningen är oftast helt främmande för barnen och ungdomarnas livssituation. Politiker och arkitekter borde straffas för de dåliga miljöer de skapat genom att tvingas bo där. Samhället förvarar barnen och deras lärare i kompletta idiotmiljöer, och hoppas det ska hända något musiskt med barnen i framtiden efter att ha konserverats under skoltiden i fula lokaler med dåligt ljus, hopplös akustik, och med korridorer som asfalterade hjärnor. Jämför med de moderna byggidéer som finns, framtidens kontor med öppna landskap, träffpunkter, självständighet och datorer som förenklar rutiner.

En röst

Människor vars yrkesidentitet byggs kring lojalitet, heder, hierarki och omutbarhet förväntas uppträda som köpmän på en marknad. Vi får politiker som börjar tala om grundskoleelever som kunder och skolor som resursenheter. Det är inte bara språket som skymmer. Det är den moraliska hybriden bakom. Moraliska hybrider beskriver Jane Jacobs som monster.

Göran Rosenberg, Moderna Tider, nr 36/93.

Kan vem som helst bli hur begåvad som helst?

Ja, det är den förfärliga sanningen och den glädjande, den som måste få kosta. Det är inte medfödda

anlag som gör att vissa människor blir topppresterande inom t.ex. idrott, forskning eller konst. Helt avgörande är det stöd som individen får av hem och skola, menar pedagogikprofessorn Benjamin Bloom. Han studerade konsertpianister, matematikforskare, skulptörer, tennisspelare och neurologiforskare ("Developing Talent in Young people -85"). Resultaten visade bl.a. att han/hon kan inte uppnå en hög prestationsnivå utan "intensiv process av uppmuntran, stöd, utbildning och övning". Här kommer nästa knockoutcitat som fick det att svarta för ögonen på mig: "Efter fyrtio års intensiv forskning kring inlärning i skolan, både i Förenta Staterna och i utlandet, har jag kommit fram till följande grundläggande slutsats: Kan *en* människa i världen lära sig något speciellt, kan nästan alla lära sig detta om de under hela sin utbildningstid förses med lämpliga förutsättningar för inlärning." Bloom gör undantag för 2-3 % med allvarliga handikapp. Blooms forskningsresultat visar att åtminstone 95 % av alla elever skulle med gynnsam inlärning bli mycket rikt presterande. Stegvis inlärning, processtänkande, höjer prestationerna med 85 %, mot de konventionella inlärningsmetoderna.

Jag kommer att tänka på den teaterlektion jag bevittnade i en skola utanför Kapstaden i augusti i år där skådespelerskan på zulu och xhosa spelade teater och lärde eleverna att på 30 minuter skriva 15 nya engelska ord, agera, samarbeta, leka radiostation, prata och skriva nyheter. Samtidigt låg klassrummet bredvid en hel klass 6-åringar stilla över sina bänkar, bevakade av en elev med käpp. Den läraren var bortrest på kurs och eleverna fick inte röra sig under hela dagen.

Återigen ökar antalet elever i skoklasserna i

Sverige och antalet vuxna i skolorna dras ned, detta går rakt mot all forskning och kunskap på skolområdet. Forskning är ju tolkningsbar och kraven kostar. Politikerna vill inte ha allas kreativitet. Blooms forskning på kunskapens område ger hisnande perspektiv. Hur har man uppmuntrat och väckt de mycket "framstående", och vad säger oss detta om allt det mänskliga "vrakgods" vi dömer *andra* till att vara? Och vilka andra?

Utredningen talar i sina direktiv om att de viktiga kulturpolitiska uppgifterna sker i skolan, vi vet alltså vad eleverna skulle behöva: mindre klasser, process i utbildningen, enskild undervisning osv. Istället ökar vi antalet barn i skolklasserna etc. Vad är detta annat än becksvalt cynism.

En röst:

Jag litar inte på marknaden. För det område som är mitt kan jag bara säga att det inte funnits något intresse från det privata att stödja vuxen kritisk barnteater. Det unika i svensk barnteater har vuxit fram genom upplyst stöd från stat och kommun.

Suzanne Osten, barnteaterregissör sedan 1967.

Hot och möjligheter

Att leva sig in i en annan människa är det stora uto-piska projekt vi står inför, att försöka bygga en civilisation där vi förmår att göra det. Det kräver själv-känsla, självrespekt och förmågan att uthärda motsä-gelser i omvärlden utan att förintas.

En fundamentalistisk människa ser världen i svart och vitt och tvingar sig själv att välja hela tiden. Främmande människor och ångesten inför mångfald hotar att översvämma individen. Vill vi utveckla vårt

samhälle till att klara världens mångfald måste vårt inre psyke tillåtas att få uttrycka *hela* sig. Hur ska detta ske utan att låta allt gå under i kaos och des-truktivitet? I måleri, musik, teater, ord, dikt och rörel-se – världen kan uttryckas – kan jag uttrycka och återskapa världen genom mig själv. Dialogen mellan det inre och duet. Den andre är du som jag når i ska-pandet.

På dagis ska: Martin Buber vara filosofen, Donald Winnocott husdoktorn, Pablo Picasso, målaren, Schnittke pianoläraren, Pina Bausch dansläraren, Joakim Thåström pedagogen. Passionen för liv är målet. De snälla fröknarna behöver komma loss och själva skapa för att inte hindra sina barn. Konsten har denna förmåga att ta en individ i besittning. Den utvecklar subjektet i enlighet med starka inre driv-krafter. Att själv skapa och reflektera är chansen att se andra, och låta de tala.

En röst

"Målet för Malmö stad bör vara att erbjuda barnen ett lika rikhaltigt kulturutbud som det idrottsrörelsen erbjuder barn och ungdomar. Åtgärder måste specificeras år för år och finansiering anvisas. Kan vi ekonomiskt klara liknande utbyggnader inom renhållningen, vägbyggan-det och avloppshanteringen borde det också lyckas när det gäller barnkulturen."

Gunnel Cavalli Björkman (ordförande i Malmö konst-hallsnämnd, Arbetet 22/12 -93.

Behöver barn teater?

Under 20 år har jag undersökt barnpubliken och spelat för den. Jag gjorde min revolt mot en föräl-drad syn på barnet på 60-talet. Unga Klara, teatern

med ett barnperspektiv, drev en diskussion om barns erfarenhet och upplevelse av sin maktlöshet, vi formulerade också barnets rätt till konst, tragedi.

Katharsis

Har mycket små barn behov av konst? Vi gjorde en pjäs för 3-åringar med nyskriven komplex text (monologer, dialoger, relationer, tillbakablickar, uttalade motiv, konflikter). Kan barn följa flera nivåer?, frågade jag mig. Och behöver barn vuxna konstnärer för att gestalta och utveckla sin världssyn, sina lekar och bilder? JA. Gör ett tankeexperiment att inte satsa på barnkulturen alls: stryk rubbet!

De andra barnen

– Knulla henne i anus! Pissa i fittan!

Repliker från ett skolbesök hos 9-åringar i oktober 1993. Barn som har sett porr med föräldrarna. De är rädda och förnedrade och arga. Allt ligger obearbetat. Lärarens svar är att ta ett järngrepp om klassen, frysa inne.

Mitt förslag är att de behöver bearbeta, få ur sig. Men hur? Teaterns vuxna arbetar med improvisationer och berättelser. De hjälper barnen att skapa. Tillåter benämning. Om barnen lär sig sammanhang, dialog, status, maktrelationer och att uttrycka känslor, hur blir de då? Herre över sina känslor?

Varje barn vet att 1979 avskaffades barnagan i Sverige. Vad gör vi med de andra, som inte har "intresserade föräldrar" och som ändå ska gå till skolan i 12 år? Föreställer vi oss att de inte finns? Att de inte har fylla, slagsmål, arbetslösa föräldrar, misshandel, utslagning och kriminella miljöer på sitt schema? Ska vi vänta i 20 år och proppa fängelserna fulla?

En röst

Förskolläraren är en dold kapitalresurs; om hon lyckas rädda bara ett enda barn från kriminalitet har hon "betalt för hela sitt liv". De friska barnen, de som har föräldrar och som har fast grund under fötterna behöver vi inte oroa oss så mycket för. De barnen klarar sig alltid; om de senare råkar illa ut är det alltid de som samhället klarar. Av de som hamnar i fängelse kommer 70 % att återfalla och från narkomanvården är siffran 80 % (De återstående 30 % resp. 20 % är oftast människor som haft en hyfsat trygg barndom.)

Av barn som far illa är den största gruppen alkoholbarn följda av misshandelsbarn och flickor som blir sexuellt utnyttjade. Mer och mer ser man också pojkar som blivit sexuellt utnyttjade i pyromaner, våldtäktsmän och övrig brottslig verksamhet.

Sveriges billigaste brottsförebyggande myndighet skulle vara BVC (barnavårdscentralen) – socialsekreterare – öppen förskola.

Hans Svensson, kriminalinspektör i Göteborg,
Frystältet/Vattenfestivalen 12/8 1993.

Brottet är ett språk

Om kriminalitet:

1950 gjordes 200 000 anmälningar om brott.

1990 gjordes 1 200 000 anmälningar om brott.

Prognosen säger att år 2000 får vi 1 500 000 anmälningar.

Våra barn är den största offergruppen. Av de barn som föds i Stockholm i år kommer 30 % att i någon form dras in i kriminalitet före 20 års ålder.

Hans Andersson har intervjuat unga kriminella

och bett dem berätta om sin bakgrund. Han märkte snart att de mycket väl kom ihåg sin förskoletid men inte kunde minnas lågstadieperioden. Han rådgjorde med expertisen och fick svaret att skolan är gruppanpassad, om man inte klarar av trycket i skolan kan denna period bli så ångestfylld att kroppen svarar med förträngning. I mellanstadiet/högstadiet kan dessa barn hitta något att vara bra på: att vara bäst i att vara sämst, tuffast.

Brott är en slags kreativitet, barnen i Ghazaremsan är skickliga i att kasta sten. Hämnerskan söker utlopp för sina känslor och hon kommer alltid att försöka med alla medel. Det är samhället som ska ha visionen om kreativitet och mänsklig samexistens.

Precisera statens ansvar för kulturpolitiken

Det är väsentligt att lyfta fram och fokusera de viktigaste kulturpolitiska uppgifterna.

Koppla yttrandefrihetsfrågan till att gälla konstnärliga uttryck för och med barn. Barn som inte kan uttrycka sig själva konstnärligt kan inte göra sig hörda med full kapacitet.

Målgruppen små barn t.o.m. ungdomar i gymnasieskolan borde intensivbehandlas med storartade konstnärliga satsningar (såsom dans, installationer, forskning, dikt, måleri, teater), med alla samhällets

dynamiska mest konstnärliga uttryck och få prova att själva uttrycka sig i världen. Vad är världen i dig? Kontinuerligt skapande.

Ur insatser för barn

Lämpliga vägar för att stärka kulturens ställning bland barn och ungdomar:

- praktisk/teoretisk konstutbildning för lärare,
- öronmärkta pengar för teater, konst, musik etc. till skolor,
- omfördelning av resurser till förmån för barn i kulturinstitutionernas verksamhet, förskola, skola, egen nyskapande verksamhet med professionella lärare för barn och ledare,
- regelbundna möten med professionell konst,
- obligatorisk undervisning i pedagogik och barnkultur på statliga konstkolor med praktik i skolor, förskolor, fritidshem och på ungdomsgårdar.

Litteratur

- Krut, nr 1/90, om Hjulstaprojektet, teater för femtio invandrarbarn
 Boken Osten om Osten, Helena von Zweigbergck, Alfabet förlag, 1990
 Boken Unga Klara – barnteater som konst, red Monica Sparby, Gidlunds förlag, 1986



Lars Persson

Att återerövra ögonbrynen från frustrationens
sumpmarker – ett manifest¹

Denna text är inte avsedd att tryckas, den filmas med höghastighetskamera, bokstäverna dansas i spiraler, bearbetar vållustigt betraktarens känsliga hud, doftar i hastigheten bränt gummi... men bara för ett ögonblick innan den för alltid flödar in i den fjärde dimensionens universiella medvetande.²

Modernismen är död! Postmodernismen är död! Äntligen är framtiden här! Alla möjligheter samlade i ett enda ögonblick. Vi skall åter få njuta av alla dessa underbara konstnärliga provokationer och skandaler som varje ny tid bär i sitt sköte.

Kulturen skall vara som vi önskar själva livet – lika ljuvligt och oförutsägbart, lika smärtsamt som njutningsfullt, lika dekadent billigt som emellanåt förfinat, men aldrig långtråkigt. Tråkigheten har aldrig gjort någon revolution, lagomheten aldrig skapat någon stor konst, puritanismen aldrig någon välust och njutning.³

Men det förutsätter *årtusendets mest brännande ekologiska projekt, att rädda Homo Ludens*, den lekande människan – en hotad men ännu inte utrotad art.⁴ (Peters text)

Kreativiteten är ett primärt behov hos människan, när den hindras att komma till uttryck blir hon frustrerad, otillfredsställd och leds, förvisso en bidragande orsak till våldet och intoleransen i samtiden.

Sökes:

*Medresenärer för sällskapsresa till "Fin de Siècle", denna märkliga fixpunkt för en hel kulturs drömmar och farhågor. I själva verket en resa ut ur tiden som vi känner den, in i en annan dimension – "Med Sverige ur tiden."*⁵

Vi vänder oss i första hand till icke-skrivande konstnärer såsom bildkonstnärer, skulptörer, musiker, koreografer, performanceartister, men också fysiker, tekniker,

uppfinnare... Vattumän äger företräde.⁶ Resan startar 1/7 1994.

Ekonomiska villkor: Lön garanterad in i nästa årtusende. Frikostiga årliga produktionsresurser tillkommer. En halv miljard inflationsskyddade kronor satsas årligen från statliga Homo L⁷

Einsteins upptäckt av rumtidens kontinuitet – den fjärde dimensionen – där allt, det förflutna, nutiden och framtiden kan upplevas i ögonblicket har oåterkalleligt förändrat förutsättningarna för det mänskliga livet (vi tänker då inte på sådana bisaker som atombomben!) Hjärnhalvornas specialisering, som under tre miljoner år behandligt delat rum från tid, höger från vänster, och på senare tid konst från vetenskap, medvetande från universum, politik från känslor ...är inte längre ett användbart sätt att ta itu med världen. En del konstnärer, vetenskapsmän (och mystiker) har alltid haft förmåga att läsa av denna dimension – varit en del av detta universiella medvetande.⁸

Konstnärens uppgift är att utforska gränserna, och där med ett snitt likt Fontanas genom målarduken⁹ öppna springan till en ny värld. God konst är i den meningen revolutionär – den förändrar våra liv. Får oss att betrakta omvärlden på ett nytt sätt, att se och uppleva som det vore första gången – det är innebörden i begreppet Virgin Reality (reg. trendmark).¹⁰

Att söka oss fram till gränsen av den fjärde dimensionen är målet för vår resa. Att där företa det nödvändiga snittet som plötsligt vidgar synfältet och förenar det till synes motsägelsefulla på ett högre plan. Det blir ingen lätt sak, det kräver djärvhets för klyftan som delar höger hjärnhalva från vänster är mycket djup och vid i västerländsk kultur.

Låt oss så en gång för alla förena drömmen och fantasin med verkligheten.

4:e Dimensionens Övergångsprogram¹¹

****Kulturpengarna satsas på drömmar, omöjliga projekt som bara måste göras!¹²**

****Gruset i maskineriet är vägen till framgång!**

Det är den lilla obalansen, det udda, det obekväma gisslandet, det konsekventa konstnärskapet som för utvecklingen framåt. Leve orenheten, det icke-estetiska, gruset i maskineriet! Gör det udda allmänt tillgängligt istället för en utslätd "kultur åt alla".

****Länge leve den farliga förbindelsen!**

"Hybridiseringar utlöser ofta våldsamma krafturladdningar och förändringar. Sammanflödet av muntliga och skriftliga kulturer är ett sådant exempel. Den elektroniska kulturens sammanflöde med vår västerländska skriftdominerade kultur kommer att utlösa våldsamma energiutbrott".¹³

****Länge leve hybriden!**

Detta missfoster som trotsar all kulturpolitik, alla fördelningsregler denna vildvuxna skapelse som inte låter sig beskrivas i tidigare intellektuella kategorier, är ibland av så tillfällig eller gäckande karaktär att den inte ens kan avbildas för framtiden – den är allt i nuet.

(3/8 dans, 1/8 musik, 1/8 video, 2/7 bildkonst, 1/9 arkitektur = 1/1 föreställning).¹⁴ En lösbar kulturpolitisk ekvation?

Hybridkulturen lever på en flytande skala mellan nöje/underhållning i ena ändan och kultur i den andra. Någonstans i gränslandet däremellan sker ett intressant och spänningsfyllt möte. Vågar kulturen och nöjeslivet anta utmaningen?

Hybriden Institution / fri grupp, Konstmuseum / privat galleri. Konsten accepterar inga organisatoriska gränser, inte heller fackliga, arbetsmiljömässiga eller politiska – och den går absolut inte att marknadsanpassa (förän i efterhand)!

Återge sponsringsdebatten sina rätta dimensioner – Kulturdepartementet låter omedelbart sätta upp mässingsskyltar i alla foajéer, museer etc. "Denna föreställning sponsras av Sveriges skattebetalare". Huvudsponsor Göteborgs Kommun".

****Födelsen, förälskelsen, drömmen, döden ... Livets stora upplevelser är ordlösa!**

Den skrivna textens kris som medel för spridandet av idéer är en del i en allmän intellektuell kris. Filosofer, vetenskapsmän, ja t.o.m. författare och journalister kommer att tvingas söka nya vägar att sprida sina idéer.¹⁵ Det finns i vår kultur också en övertro på den exakta formuleringen. Den sätter inte känslorna i svallning, den förändrar ingen världsbild – lyssna istället på den underliggande magiska rytmen, på pulsen!

Varför skall dansen, bildkonsten, videokonsten, filmen, mimen söka det litterära erkännandet? Vad är tidningarnas recensioner av en dansföreställning i förhållande till själva upplevelsen?

"Den ordlösa konsten bär det obegränsade uttrycket inom sig – det obegränsade utvidgandet av det möjliga".

Vi väntar med spänning på den dansade doktorsavhandlingen i partikelfysik, en litteraturvetenskaplig avhandling i form av ett restaurangbesöks smak och luktupplevelser,¹⁶ den ordlösa och sifferlösa ekonomi-disputationen byggd på taktila upplevelser ... den datorbearbetade rockvideon som kulturutredning.

****Spräng rummets begränsningar!**

Engagera sinnen, spräng dimensionernas bojar! Låt den muntliga traditionen leva. "Den civiliserade läskunniga människan vill gärna inskränka och avgränsa rummet och dela upp funktionerna, medan däremot den stambundna primitiva människan fritt hade byggt ut sin kropp till att omfatta hela universum." (se¹³)

Våga tänka annorlunda – våga infiltrera!

När vi vågar tänka annorlunda nöjer vi oss inte med en gammal uttjänt fabrikslokal som spelplats utan gör hela stan till en livets föreställning. När vi vågar tänka annorlunda blir lyftkranen, fåktaren eller den svettiga brottaren betydelsebärande element i kulturens tjänst. När vi vågar tänka annorlunda ingår Vikingarna i ett spännande dansprojekt tillsammans med fridansens avantgarde. När vi vågar tänka annorlunda blir Hasse Tellemars direktsändning av "Ring så spelar vi!" infiltrerat av uppringande skådespelare som framför en relationspjäs. Frågan är bara vem som tar initiativet?!

****Politiken sysslar med sedan länge gångna frågor.**

Den fjärde dimensionen förebådar politikens död i dess nuvarande närsynta form. Fjärde dimensionens universella paroll lyder – "Allt genast!"¹⁷

****Surrealisternas projekt att förena fantasin och drömmen med "verkligheten" återstår ännu att slutföra!**

Kanske finns en möjlig öppning genom cyberspace som utsuddar gränserna mellan "verkligheterna". Ändå är dessa tekniska hjälpmedel bara att betrakta som en stimulans, en föraning om den mänskliga hjärnans oerhörda utvecklingsmöjligheter. Hur många konstnärer, psykotiska personer, brassrökare, rave-dansare, nunnor (Heliga Birgitta)... eller bara vanliga drömmare har inte agerat i Virtual Reality!

"Den allvarligt sinnade konstnären är den enda som ostraffat kan träda den nya tekniken till mötes, just därför att han är expert på att lägga märke till förskjutningar inom sinnevärlden."¹⁸

****Frigörelsen från lönearbetet öppnar sig i dag som en möjlighet.**

Att få lön för att kunna arbeta istället för att arbeta för att få en lön. Det är kulturens vision, att frigöra den lekande och skapande människan som ser sina möjligheter istället för att kvävas under århundradens moral och puritanism.

** ...

** ...

"Varför slutföra ett arbete när man kan drömma om resultatet" lär Leonardo da Vinci en gång ha sagt. Kanske är det till slut så att drömmen ändå är det viktiga. Och att våga ge efter för sina drömmar och visioner. Än en gång Leve drömmaren! Leve Homo Ludens!

Noter

1 "Ett manifest är en kommunikation till hela världen, vars enda pretention är att upptäcka en omedelbar kur för politisk, artistisk, parlamentarisk, agronomisk och litterär syfilis. Det kan vara trevligt, och godhjärtat, det har alltid rätt, är alltid starkt, djärvt och logiskt.

Apropå logik anser jag mig själv mycket älskvärd."

Tristan Tzara

2 Därmed sagt att denna Kulturutredning är dömd att förpassas till mediemuseets arkiv för förgångna och omöjliga uttrycksmedel.

3 Tänk att i nymoralismens puritanism offentligt få njuta av en äkta falukorv, att få uttala det mest förbjudna av njutningens ord – negerboll, negerkyssar och negerbröst, att på scenen få visa riktiga kommunister sida vid sida med vackra feminister, nakna Lisebergskaniner, stumma poeter, svettiga brottare och täpspetsade balleriner ...

4 Peters text lyder:

"Var går gränsen för det möjliga? Ute vid den yttersta klippan? På den högsta bergstoppen? I den egen hjärnbark?

Kanske finns det inte någon sådan gräns. För att få veta måste vi prova tillvarons yttersta konturer. Medvetandets horisontlinje. Driften att ge sig in i det okända, att överskrida, att ge sig hän åt det till synes omöjliga; den driften är fundamentalt mänsklig. Den är grunden för allt lärande, skapande, mänskligt växande ...

Homo Ludens, den lekande människan, en hotad art. Men ännu inte utrotad, bevars. Det är hon som står därute på den yttersta udden, som presenterar sig och ber naturen om en stunds samvaro. Och som sedan frågar: var finns nästa gräns? (Peter Rundkvist i programmet till dansföreställningen *Världens Tak – Pamir i våra hjärtan*, Göteborg 1993.)

5 Citat av rabulisten Lars Hillersberg

6 Vadä demokrati? Vi går ju in i Vattumannens årtusende.

7 Grunden i Fonden Homo L. utgörs av AMS-pengar som i dag satsas på s.k. "arbetslösa kulturarbetare" (A-kasse-ersättningar, Beredskapstjänster, ALU-tjänster, utbildningar ...) De kan omedelbart överflyttas från arbetsmarknadspolitik till kulturändamål. *Arbetslösa konstnärer har aldrig funnits. Det är en skapelse*

av en absurd politik – "Kulturarbetare" skall ha samma rätt att gå "arbetslösa" som alla andra. I själva verket ett sätt att ta itu med konstnärernas anarkistiska och utmanande hållning till lönearbetet. För den nödvändiga konsten skapas och överlever alltid, frågan är bara under vilka villkor och uppförringar. Konstnären är emellanåt inkomstlös, men den dansare, skulptör, musiker eller skådespelare som inte ständigt arbetar med sin konst kommer snart inte att vara konstnär längre!

8 Rum och tid är förenliga aspekter av en högre enhet som ligger just utanför den mänskliga perceptionsförmågan. Einsteins upptäckt förklarar hur konstnärer gång efter annan fångat glimtar ur en verklighet som inte är synlig för resten av oss. I rumstiden finns det förflutna, nutiden och framtiden i en enda helhet. Rumstids-medvetande – att känna allt i ögonblicket – innebär att inte begränsas av de kulturella gränser som i dag existerar, inte bara de närmaste språkliga, etniska ... utan också de grundläggande tre rymddimensionerna och tidsuppfattningen. C G Jung har också gjort oss uppmärksamma på det han kallar *det kollektiva omedvetna* som en mer tillgänglig form av samma upplevelse i t.ex. våra drömmar och myter, om vi bara lär oss tolka dem.

9 Lucio Fontana är mest känd för sina tavlor där han skar snitt genom duken med kniv.

10 Begreppet Virgin Reality lanserades av Hjärnkontoret och Culte & Chaos.

11 Begreppet övergångsprogram lanserades av Fjärde Internationalens grundare Leo Trotskij på 1930-talet.

12 "Dans är att göra det osynliga synligt, att göra det omöjliga möjligt. Att förverkliga våra innersta drömmar", menar t.ex. koreografen Gun Lund, känd genom bl.a. den omskrivna föreställningen *"Världens Tak – Pamir i våra hjärtan"*, på taken i Göteborgs innerstad i augusti 1993.

*? (Obs! Platsangivelse för denna fotnot fattas i grundtexten) *Fria grupper*. Ofta sammanhängande med Frustration. Ibland minsta gemensamma plattform för en grupp med människor som är så frustrerade över att de inte gillar Vikingarna, Arvingarna och Loket Olsson att de skapat sin egen kulturyrting för att ha något att göra. Fria grupper ibland något av det mest trendkänsliga och marknadsanpassade man kan tänka sig

– vissa perioder finns bara föreställningar om sex och samlevnad, vissa perioder nästan enbart föreställningar om rasism.

13 Marshall Mc Luhan, *Media*

14 Se tex. nya grupper som "Äckligt Kulturella personers sällskap."

15 Den enda skrivna text som har trovärdigheten i behåll är det handskrivna meddelandet på anslagstavlan i ICA-butiken eller möjligtvis Konsum.

16 Vårt minne, den tänkande hjärnbarken har utvecklats från luktsinnet, minnet är alltså ursprungligen en succession av dofter.

17 Första gången framburen av Stefan Ostrowski vid en 1a maj demonstration i Göteborg 1969.

18 Det kommer dock inte att vara de "skrivkunniga" som står för utvecklingen. Vad använder dagens intellektuella datorn till? Att utvidga gränserna och medvetandet? Knappast. Man producerar ännu mera ord, och dessutom i den barnsliga tron att man på detta sätt erövrar mediet...



Agneta Pleijel

Kulturen – ett samhälles andning

Så mycket tryggare allt tedde sig för tjugo år sen. Ett till synes ändlöst krig pågår nu mitt i Europa. Den europeiska integrationen är osäker. Den svenska ekonomin är usel. Etniska motsättningar utanför våra gränser skapar allt fler flyktingar. Invandrarna som kommer till Sverige skapar oro, det finns politiker som drar växlar på det. Vart är vi på väg?

För tio år sedan stod jag i den lilla staden Pécs i södra Ungern på ett museum över folkvandringarnas historia och betraktade en karta. De mest bisarra linjer korsade varandra, böjde av, formade krokar och emellanåt cirklar, som betecknade skilda folkgruppers till synes helt irrationella förflyttningar. Naturligtvis var de inte alls irrationella utan hade bestämda fast glömda orsaker.

Ibland har jag dragit mig till minnes den där kartan, och undrat om vi kanske befinner oss i ett liknande skede av historien? Bara i ett kort tidsperspektiv ter sig världen stabil. Författaren John Berger har kallat vårt århundrade för emigrationens och främlingsskapets. Mina farföräldrar skulle inte tro sina ögon om de såg exotiken i den svenska gatubilden. Sverige har på de tjugo år som gått sedan den nya kulturpolitiken formulerades genomgått en hudömsning av större mått än vi ännu inser. Invandringen är bara en faktor, fast den ibland får bära skulden för en rad andra.

Kulturpolitik? Är det viktigt med en sådan? Om detta råder delade meningar. Somliga menar att marknadskrafterna bäst sköter om både kulturen och kulturpolitiken.

Själv menar jag tvärtom att behovet av en kulturpolitik bara har vuxit under det senaste decenniet.

Frågan som jag och andra fått att besvara inför utvärderingen av 1974 års kulturpolitik kunde, efter min mening, formuleras om till ett rakt påstående: utan en genomtänkt kulturpolitik blir det mycket svårt att vid början av det nya seklet upprätthålla ett samhälle präglad av humanistiska värderingar.

I efterhand ser man, tycker jag, hur framsynta 1974 års kulturpolitiska mål var. Omsorgen om yttrandefriheten och decentraliseringen, värnandet av människors egen kreativa aktivitet, och intresset för kulturellt eftersatta grupper är fortfarande helt giltiga målsättningar. Bevarandet av kulturarvet, betonandet av den konstnärliga förnyelsen och kulturutbytet över nations- och språkgränserna, är ännu viktigare i dag. Betoningarna ligger möjligen lite annorlunda.

Målet att "motverka kommersialismens negativa verkningar" var den gången omdiskuterat – en sorts politisk vattendelare. Somliga såg det som ett moraliserande över kommersialismen, andra som ett beskäftigt krav på statliga ingripanden, ytterligare andra som en möjligen god men mycket naiv idé. I dag när hela kulturlivet ber om att få bli sponsrat av kommersialismen, läs näringslivet, undrar jag vad vi egentligen talade om då.

I dag har ansvällningen av TV-kanaler och elektroniska apparater gjort striden om människors själar och tid häftigare. Motverka detta informations- eller desinformationsflöde kan vi inte. Men vi vet bättre än 1974 att "mediaspråket" i stora stycken bestämmer vår bild av oss själva och av världen.

Detta mediaspråk är globalt (på 70-talet skulle vi ha sagt "ett resultat av det internationella kapitalet"). Om det stavar på svenska så är grammatiken lik förbannat made in US. Detta språk har ändrat förutsättningarna för den politiska debatten. Politikerna

är beroende av framtoningen i massmedia, främst i TV. Åtskilliga händelser är ohända om de inte har speglats där. Vad som är viktigt eller oviktigt, moral eller omoral, bestäms i hög grad av detta mediums osynliga estetik.

Den är faktiskt osynlig men helt visst en estetik. Det ter sig då viktigt att det också finns en annan grammatik, en annan estetik. Att bekräfta det är förmodligen en av kulturpolitikens väsentligaste uppgifter.

Betoningarna har ändrats en smula. Under 1970-talet ägde en trist debatt rum om finkultur respektive kultur för de många. Konsten behandlades som om den var ett distributionsproblem, och kulturen för de många på ett liknande sätt. Det var välment men skadligt.

På 1990-talet är det ingen som ifrågasätter konsten på grund av att den inte konsumeras lika inom folket. Det är ett framsteg. Vårt samhälle söker och behöver ny kunskap, och när det gäller den yttre verkligheten saknas inte källor. Vetenskapen ger oss ny kunskap, informationsflödet är närmast enormt. Sämre ligger det till när det gäller kunskapen om vårt inre, våra hemliga fantasier, våra drömmar.

Konsten är en av de unika vägarna, ibland den enda vägen, till denna kunskap. Den är en del av ett folks medvetande om sig självt. Om en bok inte kan läsas av alla eller ett musikstycke inte uppskattas av mer än ett fåtal spelar ur det perspektivet mindre roll. De enskilda konstverken utgör ändå delar av en kreativ process, ett kretslopp, som om det skulle kvävas skulle få stora och negativa följder för många människor, långt fler än de som tar del av konst.

Konsten är en renodling av människans kreativa förmåga och av hennes fantasi. En kulturpolitik

värd namnet måste följaktligen se konsten som den centrala källa som den är. Av det skälet måste ett antal konstnärer beredas drägliga livsvillkor, trots att de inte ökar bruttonationalprodukten. Av samma skäl kan den åsikt som man ibland hör i nyliberala kretsar – att "konsten borde bära sig själv" – avvisas.

Allt som kallas konst är inte konst. Konst kan vara bättre eller sämre. Men den måste finnas. Striden om den och dess kvalitet måste hela tiden pågå.

"Kreativitet" är något som efterfrågas på alla områden, inte minst inom näringslivet. Den mänskliga fantasin, och villkoren för nyskapande, intresserar allt större kretsar.

Det är inte oviktigt att vi lär oss mer om människans skapande förmåga. Konst och konstskapandet kan ses som en sorts laboratorium för människans vägar till ny kunskap. Den konstnärliga processen – förmågan att vänta på en inre röst, förmågan att uthärda tomhet och idétorka – ingår i denna egenomliga laboratorieverksamhet.

Allt fler vill vara konstnärer. Ansökningarna till konsthögskolorna och andra estetiska utbildningar är fler än någonsin, unga människor står i kö för att lära sig konstens språk. Somliga menar att det beror på arbetslösheten, men jag tror inte att det räcker som förklaring. Jag vill heller inte ironisera över det. Jag ser det som ett hälsotecken.

Jag tror att det har att göra med ett genuint behov av att söka sig till livsområden som skapar värden och mening i livet, ett genuint behov av frihet och mänsklig värdighet. Detta är något för en kulturpolitik att beakta.

Alla de ungdomar som söker sig till dessa konstutbildningar blir inte konstnärer. Utbildningen är

för den skull inte bortkastad. I själva verket är en estetisk utbildning förmodligen en utomordentlig utgångspunkt för vitaliteten inom många yrkesområden, och en stor potential för ett samhälle ur många andra synvinklar.

Kreativitet, skaparförmåga och vitalitet i ett samhälle är viktigt. Det är inte någon lyxinvestering att ge ett ganska stort antal människor kunskap om konstnärligt skapande och att öka förmågan att ge uttryck åt det egna jaget. Konsthögskolorna och andra estetiska utbildningsinstitutioner spelar en nyckelroll i en ny kulturpolitik, tror jag, och av två skäl.

Dels för att de ger utbildning i konst och konstproduktion, men dels för att de sysslar med pedagogiska frågor som är viktiga för hela samhället.

Elektroniken har revolutionerat samhället. I dag har många unga människor förmodligen större kunskap om elektroniska media än vad deras lärare har. Ungar som inte kan läsa vet hur man målar en tavla på en dataskärm.

Desto viktigare att lärarna inom estetiska ämnen i skolorna fortbildas, så att de hinner ikapp. Desto viktigare att broar slås mellan estetiska ämnen och andra skolämnen. En estetik kan vara osynlig – manipulerande och övertalande, som i delar av den massmediavärld som omger oss. Estetiken, dvs. vår längtan efter skönhet och sinnliga upplevelser, kan göras medveten. Genast gränsar då estetiken till moral och etik.

Vår demokrati, överlevnaden av humanistiska värderingar i en samhällsutveckling som kan komma att underminera dem, är beroende av att vi gör oss medvetna om de estetiska regler, den estetiska längtan, som styr stora delar av våra liv.

De blivande tekniker, som nu sitter på skolbinken, måste få en mycket bredare insikt om människan och hennes behov, de måste göras medvetna om fantasilivet och konsten. De blivande humanister och konstnärer, som sitter i klassrummet bredvid, måste få veta mycket mer om den teknik som formar oss eller deformerar oss.

Den ensidigt nyttobetonade och positivistiskt präglade utbildning som hade en så stor genomslagskraft för min generation finns inte mer. Vår tid är mer hedonistisk, mer ambivalent, och bjuder på större frestelser. Den nya tekniken, alla dessa elektroniska vidunder, kan förfrämja oss för oss själva. Men den kan också användas på ett fruktbart sätt för att öka vår självförståelse och vår känslighet.

Alltså måste den generation som nu växer upp med elektroniken som ett slags modersmjölk få chansen att sätta sin kunskap om tekniken i förbindelse med frågor om etik och estetik – skolan är verkligen ett område där kulturpolitiska reflexioner måste få utrymme.

Kultur för ungdomar är viktig inte bara inom skolan. Tidigare generationer, min egen till exempel, var präglade av en arbetsmoral som det inte längre finns underlag för. Hur ska arbetet kunna framhållas som livets största värde när det inte finns att få?

Arbetslösheten marginaliserar många ungdomar, inte minst invandraringdomar. Arbetslösheten kan bli lång. Ekonomiska bidrag passiviserar och ger knappast svar på frågan om livets mening. Ett samhälle som dräneras på mening är instabilt. Att lära sig att ge uttryck åt sig själv, sin identitet och sina värderingar, kan skapa oro – så tycker många makt-havare.

Men här har kulturpolitiken en av sina viktigaste uppgifter. Jag tycker illa om att kalla kultur för ungdomar för "fritidssysselsättning". Det är inte fråga om det. Kultur är ett sätt att orientera sig, skapa livs-mening, och detta genom att ge uttryck åt sig själv, sin situation – i konst.

De verkliga värdena i livet för många människor är: kärlek, familj, barn. Men bristen på arbete – om vi ser arbetet som ett språk som får oss att kommunicera med en större värld – urholkar själen. Nya värderingar måste formuleras i ett samhälle med hög arbetslöshet. Dessa värderingar kan kanske bara uttryckas genom konst. Konstnärer som verkar som ledare på lokalplanet, regissörer som arbetar bland de arbetslösa, fria grupper som drar igång amatörteaterverksamhet – allt detta är av ett långt större värde än vad de flesta inser.

Kulturpolitik har ofta tidigare betytt att pytsa ut statliga eller kommunala medel till en eller annan tämligen byråkratisk kulturverksamhet. Jag kan föreställa mig en helt annan sorts kulturpolitik – en som till exempel formulerar tankar om livets mening, och som ger modeller för till exempel det lokala näringslivet att stödja kulturella initiativ för sin orts ungdom.

En kulturpolitik som anstränger sig att skapa helt nya samarbeten mellan näringsliv och kulturella institutioner. Kulturpolitiker som fungerar som idégivare, idéuppfångare, förbindelselänkar, bryggör. Kulturpolitiker borde ju vara människor med djup förståelse för vikten av kreativa processer på alla plan av samhället.

Och de många konstnärer som också är arbetslösa kan kanske se det som en stor uppgift att lära ut vad de kan till ungdomar utan arbete? Alla duger inte till

det. Några skulle förmodligen kunna göra stora insatser. Det borde vara kulturpolitikens uppgift att skapa utrymme för nya och oväntade initiativ.

Kultur – konst, historia, kulturarv, filosofi, moral – är ett samhälles kitt. Den lokala kulturen blir alltmer betydelsefull, ju mer strömlinjeformade de stora gemensamma kulturfora, TV, actionfilmerna och reklamen blir.

Att de stora kulturinstitutionerna i storstäderna får stöd är naturligt, och jag tänker här inte uppehålla mig vid det. Jag är mer intresserad av samverkan mellan dem – de stora teatrar, konsthögskolorna, museerna – och det lokala kulturlivet i form av fria grupper, enskilda konstnärer, amatörkultur, lärare.

Den sortens samverkan är inte mindre viktig i dag än för tjugo år sen. Då gav de fria grupperna blodtransfusioner åt institutionerna. Nu finns åter, menar jag, efter ett 80-tal av yuppieliv och friska klipp, ett behov av mycket större kontaktytor mellan konstens institutioner och samhället i övrigt. Konsthögskolor och estetiska utbildningscentra bör utbilda för verksamhet också utanför institutionerna – det må vara i Rinkeby eller i Karesuando.

Sedan 1974 har Sverige blivit, som det brukar heta, "mångkulturellt". Det är inte helt sant, men det finns många invandrare och invandrargrupper. Sammansmältningen av deras kulturer och den svenska innebär påfrestningar. Kulturpolitiken har att värna om två mål som ibland ter sig motstridiga: ge nya befolkningsgrupper möjlighet att komma till uttryck på kulturens område, och samtidigt stödja svenskt språk och svenskt kulturarv.

Den gettoisering som invandrapolitiken på sina

håll skapat är obeskrivligt olycklig. I Rinkeby, för att ett exempel, är såväl svenskar som det svenska språket närmast en total bristvara. På andra håll upplever sig svenskarna – inte oväntat, ganska naturligt – hotade av en invandrarkultur som är starkare än den svenska.

Dessa kulturspänningar är viktiga att beakta för kulturpolitiken. Det finns mycket att utvinna i mötet mellan kulturer, hävdar alla utredningar, men hur ser det ur i praktiken? Mötena är få, inte mycket utvinns. Mötet med de andra – invandrarna – har på lokalplanet oftast skett via fria grupper. (Södertäljes fria teatergrupp Oktober och dess uppsättning nyligen av "West Side Story", med amatörer som skådespelare, såväl svenska som invandrare, är ett bra exempel.) Ibland har enskilda konstnärer åstadkommit möten (som när italienskan Wanda Monaco drog in en hel rad invandrarungdomar för sin uppsättning av "Backanterna" i Tensta förra vintern).

Mötet lyser nästan helt med sin frånvaro inom de stora kulturinstitutionerna – om man inte ska räkna gästspel av internationella artister dit, och det ska man inte. Sällan eller aldrig tar de stora teatrarna någon av de många invandrade skådespelarna i bruk. Jag har inte sett en enda kommun där en invandrare satts som ansvarig för till exempel en utställning om Sverige på något museum. TV:s rapportering gör dem till "dem", medan vi är "vi svenskar". När får vi möta en invandrare, en som bryter på svenska, som nyhetsuppläsare i Rapport eller Aktuellt?

Jag förmodar att detta är något som majoritetsbefolkningen i landet inte anses kunna tåla, det kunde bli protester. Ibland tycker jag dock att det är värt att påpeka att det knappast råder kulturell jämlikhet i det offentliga kulturlivet mellan "gamla svenskar"

och "nya svenskar". Jag moraliserar inte över detta faktum, men det förtjänar att framhållas, som motvikt mot den officiella retoriken. Kanske kunde en kulturpolitik främja värderingar som gjorde oss mer beredda att se de nya svenskarna? (I sanningsnamn: inom tidningsvärlden och rundradion är det lite annorlunda.)

Att stödja litteraturutgivning på invandrarnas egna språk i Sverige är förstås utmärkt, men jag föreställer mig att en kulturpolitik mycket mer aktivt skulle kunna efterfråga och uppmuntra till okonventionella och oväntade möten på kulturområdet mellan de gamla svenskarna och de nya – ibland helt enkelt bereda utrymme för sådana möten.

Den svenska kulturen, kulturarvet och språket är inte något som minskat i betydelse, tvärtom. Vår brist på känsla för vår egen historia bidrar till svårigheterna att möta andra. Under de senaste tio åren har vi blivit allt mer medvetna om detta. "Den svenska identiteten" har diskuterats i alla upptänkliga fora.

Jag ser ingen motsättning mellan detta och att värna om andra kulturer i Sverige. Sverige behöver sin identitet. Stödet till svensk kultur som når ut över våra gränser har alltid varit uselt. Inte minst gäller det stödet till översättning av svensk skönlitteratur till främmande språk. Vår andes stämma i världen är undernärd – det må gälla förlagstöd till svensk litteratur utomlands, stöd till översättare från svenska till andra språk, eller stöd till de allt magrare svenska utlandslektorerna.

Man kan kanske säga att detta inte har med "kulturens roll i ett av humanistiska värden präglat samhälle" att göra, men jag tror att det finns ett samband.

Om vi ska känna att vi har en egen identitet i ett globalt massmediasamhälle, så grundar den sig faktiskt på vår egenart – som inte bara är vår exportindustri, utan i lika hög utsträckning vårt språk, vår litteratur och vår konst. Ju mer internationaliserade vi blir, desto mer måste vi stärka vår egenart.

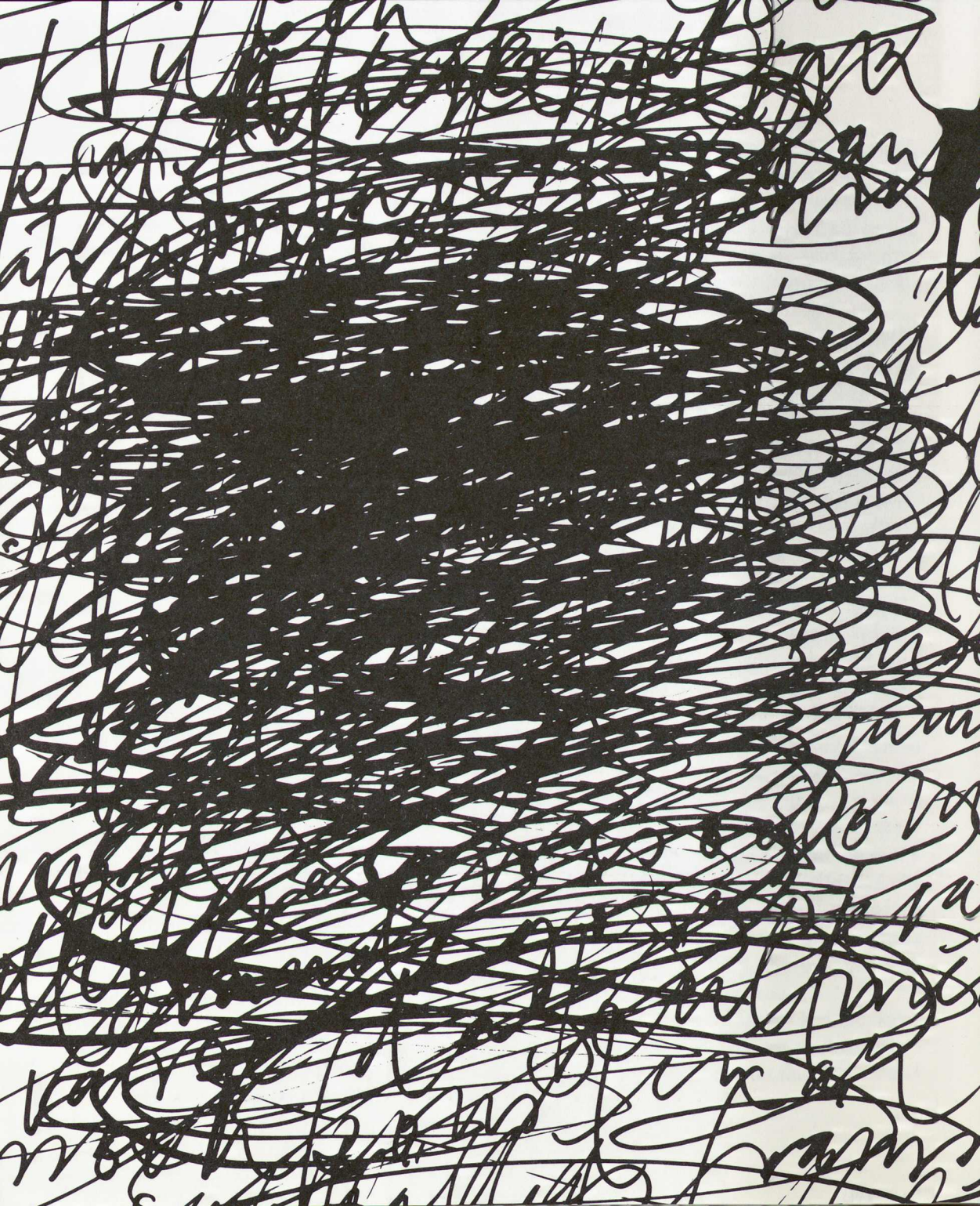
Inte långt från denna synpunkt ligger nödvändigheten av att stärka det svenska språket på hemmaplan – att till exempel lägga vikt vid färdigheten i svenska för såväl svenska barn som barn som vuxit upp med ett annat modersmål. Inget segrerar så som bristen på språkkunskaper. På senare tid har jag kommit att fundera över om inte svensk språkträning är ännu viktigare för invandrabarnen än hemspråksundervisningen. Hur skall de kunna hävda sig om de inte äger språket?

Vi lever i ett samhälle som präglas av humanistiska värderingar – än så länge. Många är medvetna om hur lätt de kan urholkas. Den relativa ekonomiska jämlikhet som vi varit vana vid kan snabbt förändras och håller av allt att döma på att göra det.

Denna jämlikhet var kanske en förutsättning för den demokratiska konsensus som länge rådde i Sverige på många områden. Inkomst och förmögenhet borde, har vi tyckt, inte få avgöra utbildnings- och livsmöjligheter. I botten på detta ligger en människosyn som det finns skäl att försvara, särskilt när ekonomin är dålig och klassklyftorna ökar.

Utan denna människosyn rivs försvaret för demokratin lätt ner. De åtta kulturpolitiska målen – plus kanske ett nionde som förbinder naturvetenskap/teknik med kulturfrågor – har ett övergripande mål, och det handlar om demokratin.

Kultur är innerst att kunna se och möta den andre, att ha förmåga och redskap att kommunicera med omvärlden, och detta i ett utforskande av jaget som är vad all konst sysslar med. Denna kreativa process – att ha redskap att säga vem man är, att rikta det till den andre och kunna vänta på hans svar – är demokratins fundament. Hur processen ser ut är avgörande för ett samhälles andning, eller skall man kanske säga anda.



Niklas Rådström

Hela människan

Till min ordhandlande dator har jag ett program som simulerar jordens eller någon annan planets utveckling. Man kan låta den första bakterien falla ner i det väldiga vatten som täcker jordytan och där dela sig, mutera och utvecklas. Man kan låta vulkanutbrott eller meteoridnedfall öppna landmassor för de första kräldjuren att kravla upp på. Man kan möjligen även ändra de ekologiska förutsättningarna så att sniglarna utvecklar häpnadsväckande intelligens och förslavar girafferna.

När utvecklingen kommit fram till ett rimligt mått av civilisation kan man hjälpa stenålderskulturer in i informationssamhället. Då och då under den här civilisationsprocessen kommer små varningsmeddelanden upp på datorskärmen. Där kan stå att sjukdomar härjar och man uppmanas att stödja medicinen eller där kan stå att utvecklingen går långsamt och att man ska stödja vetenskapen. När alltför ideliga krig bryter ut blir man ombedd att stödja filosofin. De meddelanden som dock verkligen får en att stanna upp är när datorprogrammet meddelar att livskvaliteten i den aktuella civilisationen är outhärdlig, ja ibland till och med helvetisk. Och då följer den viktiga uppmaningen:

Stöd konsten och kulturen.

Detta bidrag till kulturutredningen sönderfaller i två delar på varsin nivå av frågan. I den första delen tecknar jag en bild av hur jag övergripande ser på kulturens roll i samhället. I den andra försöker jag diskutera hur arbetsvardagen ser ut och kan förändras för svenska konstnärer i dag.

I.

I

Vilken roll kulturen har i ett av humanistiska värden präglat samhälle kan man säga är besvarad redan i frågan. Kulturen är det kitt som gör att ett av humanistiska värden präglat samhälle över huvudet taget håller ihop. När detta skrivs är massmedia fyllt av rapporter om hur rasistiska och nynazistiska grupper vinner sympatisörer bland ungdomen. Att en del unga människor i vårt samhälle har kommit att förkasta de demokratiska värden och den tanke om människans grundläggande rättigheter som vi trott oss se som något självklart är inte i första hand en fråga om vilsledd ungdom. Det är ett nederlag för en demokrati som vi betraktat som självklar i bemärkelsen färdigberedd. Vi har förskingrat de demokratiska värdena å ena sidan i oöverblickbara byråkratiska system där det personliga ansvaret är osynliggjort och å andra sidan i ett ensidigt och dogmatiskt marknadstänkande. I bägge dessa enögt förvridna bilder av samhället har människan och individens oidentifierats till aktör, vårdtagare eller andra reducerande benämningar. Värden som demokrati, jämlikhet, frihet och människans grundläggande rättigheter är något som måste återerövas och levandegöras varje dag. Kulturen och konsten är samhällets främsta medel för att levandegöra människans mångfald och okränkbara värde. Varje konstnärligt skapande handling är ett bekräftande av människovärdet. Ett reducerande av kulturen till en mer eller mindre försumbar del av fritidssektorn är inget annat än ett tecken på ett samhälle som givit upp försvaret för en levande demokrati i annat än formalistisk mening. Med andra ord:

Utan kulturen går det inte att över huvud taget tala om ett av humanistiska värden präglad samhälle.

2

Konsten och kulturen beaktar och ger uttryck för *hela* människan.

Det är självklart så att människan i vissa givna sammanhang kan betraktas under termer som löntagare, beslutsfattare, vårdbehövande, arbetssökande etc. Men det finns också en rad situationer där vi måste beakta hela människan, med all hennes motsägelsefullhet och ambivalens. Det är ofta de situationer i livet som vi senare betraktar som betydelsefulla. Till det demokratiska samhällets viktigaste uppgift hör just att ge människan möjligheten att uttrycka sin mångfald. Att varje människa är fylld av en lång rad möjliga val och livsvägar är det demokratiska samhällets motor.

Konsten ser till hela människan. Det är i konsten och kulturen människan ges möjlighet att pröva sina vägval. Konsten är ingen fritidssysselsättning. För var och en av västvärldens till demokrati syftande frihetsrörelser har folkbildningen och kulturen varit vägen till en medvetandegjord människa. Det samhälle som reducerar kulturen till en menlös fritidssektor har också givit upp tron på människans skapande, utvecklande möjligheter och på det demokratiska projektet. Den biblioteksnedläggning som skett runt om i Sverige under senare år är inte i första hand uttryck för en ekonomisk kris. Den är ett uttryck för en andlig kris.

3

Kulturpolitiken bör syfta till att just befästa den mångfald, den ambivalens och den tillgång till möj-

ligheter som ryms inom varje människa. Samhällets uppgift härvidlag måste i första hand vara att *skapa* rum för kulturen att utvecklas. Någon har sagt att en människas död är som när ett bibliotek brinner ner till grunden – allt är förlorat. Detta kan man vända på och säga att ett förstört bibliotek är som en människas död. Det är en oändlig mängd möjligheter som går förlorade. För att en människa ska kunna göra sig själv verklig måste hon ha ett språk. Det är genom språket, det sagda och det utsagda, som vi blir levande. Vidden och måttet på den kulturella mångfald som ryms inom ett samhälle kan man se som det ordförråd vi har för att uttrycka oss själva. Med ett rikt ordförråd kan människan växa och utvecklas till mångsidiga och komplexa individer, i takt med att ordförrådet blir mindre reduceras också människan och blir förkrympt och uttryckslös.

Men ett språk är inte bara en ordlista. Kan man inte av orden formulera en mening finns inget språk. Kan livet inte forma en mening så har livet heller ingen mening. Samhällets och kulturpolitikens främsta uppgift är att tillhandahålla ordlistan och göra den så mångsidig som möjligt. Men kulturpolitiken får inte heller väja för att skapa en mening. En kulturpolitik som förhåller sig helt neutral och inte själv förmår skapa en mening med vad den vill har missförstått sin egen uppgift. Alla ord har inte samma värde. Att några ord ständigt tycks ligga i var mans mun innebär inte att vi kan undvara de andra orden.

II.

I

Det finns knappast någon yrkesgrupp kring vilken det frodas en sådan flora bisarra rykten som kring konstnären. Möjligen är det bara den sotare med vilken man i början av seklet skrämde barn som fått bära en större och mer tyngande ryktesspridning som inget har att göra med det egentliga arbetet. Sotaren hade dock den fördelen framför konstnären att han fortfarande sågs som en kapacitet i sin yrkesutövning. Detta kan man inte säga gäller konstnären vars verksamhet utomordentligt sällan betraktas som en yrkesutövning och då ofta oerhört nyckfullt. Till sin klena tröst kanske konstnären åtminstone kan konstatera att han duger föga till att skrämma barn med.

Det är hög tid för såväl kulturpolitiken som för konstnärerna själva att se konstnärskapet som en professionell yrkesverksamhet. Bondens känsla för och kärlek till naturen förringar inte hans yrkesmannaskap, tvärt om är det den som förmår ge hans verksamhet kraft och innehåll. På många sätt liknar konstnärens arbetssituation bondens:

Konstnären sysslar med lika grundläggande mänskliga behov som bonden. Konstnären förser sig själv, liksom bonden, med sina arbetsuppgifter och ingen annan ser till att de blir gjorda. Konstnären måste dagligen höja målet för sitt arbete över kortsiktiga lönsamhetskrav. Konstnären håller liv i och utvecklar en tradition som hela samhället, bortom ideologier och samhällsklasser, har nytta av. Liksom bonden håller konstnären kulturlandskapet öppet, artrikt och mångfacetterat. Liksom bonden berikar konstnären genom sitt arbete hela samhället på ett

sätt som sträcker sig utanför egennyttans definitionsbegränsningar.

2

Inom snart sagt alla konstnärskategorier fördelar sig utövarna på följande vis. En eller två procent kan leva förhållandevis drägligt, en del till och med gott, på sitt konstnärliga yrkesutövande. Åtta-tio procent klarar sig genom personliga uppoffringar, ströarbeten eller partners yrkesverksamhet. Nittio procent har inte kunnat, kan inte och kommer framgent inte att kunna försörja sig på sin konstnärliga verksamhet.

Kulturpolitiken bör ha två mål.

Det första är att ge möjligheten för konsten och kulturlandskapet att blomma så artrikt och fritt som möjligt. En kulturpolitik som inte vågar ta ställning för vad den vill stödja, som inte vågar sätta ett kvalitetstänkande framför ett kommersiellt kvantitetstänkande är inte värd sitt namn. Mångfalden och mångsidigheten är den enda verkliga garantin för förnyelse och utveckling. Samhällen som satt ensidighet framför mångfald har funnit sig stegvis förvandlade till förstenade skelettstrukturer, till sist så urkalkade att de vittrat samman. Det är inte minst det sönderfallande Östeuropa ett bevis för. Samhället måste ha mod att försäkra sig om kulturens mångfald. Varje annat vägval är inget annat än bevis för samhällets förlust av framtidstro.

Det andra målet är att försäkra sig om att de yrkesverksamma konstnärerna lever under drägliga omständigheter. Det är ett omöjligt mål att försäkra sig om att alla på ett eller annat sätt konstnärligt verksamma människor ska kunna försörja sig på sin konst. Som jag ser det är det hur de tio procenten

yrkesverksamma konstnärerna bedriver sin verksamhet som är av intresse. Hela den samlade konstnärskåren, även de som inte har möjlighet att yrkesmässigt utveckla sitt konstnärsskap, är beroende av och har nytta av de möjligheter yrkesverksamma konstnärer har att bedriva sin verksamhet. Undersöker man denna mindre grupp så kommer man att upptäcka en yrkesgrupp som är konsekvent underbetald, är skattemässigt starkt missgynnad och i stort sett helt står utanför de trygghetssystem som gäller inom det övriga arbetslivet. Det upprörande med förhållandena för den svenska konstnärskåren är inte det ofrånkomliga faktumet att alla inte kan försörja sig på sitt arbete, utan att de som kan försörja sig tvingas att göra det under så stora umbäranden och så betydande otrygghet.

3

En betydelsefull och helt möjlig väg att i ett enda slag förbättra förutsättningarna för konstnärerna i Sverige vore att införa ett nytt inkomstslag för verksamhet som är knuten till den direkt konstnärliga verksamheten och ge möjlighet för konstnärer att slippa eller kvitta bort sociala kostnader och arbetsgivaravgifter på de inkomster som kommer från royalt, konstförsäljning, bibliotekslån, utställningserättning etc. En rad vinster, ej blott rent ekonomiska för de berörda konstnärerna, skulle härmed åstadkommas, beroende på hur man utformar systemet. Till vinsterna kan räknas:

Stödet till konstnärerna skulle fördelas rättvist och ge möjlighet för konstnärskap att finna sin egen bärkraft.

Det stöd som kulturpolitiken i övrigt gav sig in på skulle kunna koncentrera sig på att vara mer

entydigt kvalitetsstärkande.

Orättvisan blir mindre vid exempelvis konstförsäljning där konstnären själv påläggs betydande skattekostnader vid försäljning av sina egna verk, medan konstköparen då han eventuellt säljer vidare undkommer dessa kostnader. En stor del av den svarta konstmarknaden skulle härmed förlora fotfästet.

I krontal skulle detta kosta statskassan förhållandevis lite. Det är ett slags stöd som inte kräver någon särskild administration.

Jag tror inte att det är en ordning som andra grupper på arbetsmarknaden skulle se med oförstående eller betrakta som en orättvisa.

Systemet skulle inte upphäva, utan snarare förstärka marknadens ofrånkomliga inflytande på kulturlivet.

4

Kulturpolitiken måste ses som en del av samhället i sin helhet. Exempelvis är den totala kommersiella förslumning som drabbat Stockholms innerstad under det senaste tiotalet år ett uttryck för samhällets uppgivenhet inför möjligheten att skapa en levande kulturmiljö. Kulturens och konstens närvaro i det dagliga vardagslivet är en tillgång för hela samhället. I ett samhälle där konstnärerna så fundamentalt missgynnas i skattetekniskt och trygghetspolitiskt hänseende är det inte obegripligt att konstnärerna inte kan etablera sin verksamhet på den hyresmarknad för kontors- och affärslokaler som är helt marknadsinriktad. Konstnärernas närvaro i vardagsmiljön är en tillgång för hela samhället. Många kommuner har givit upp de kulturpolitiska målen att etablera konstnärerna i stadsmiljön. Exempelvis har i Stockholm kommunen närmast helt givit upp

satsningen på att etablera konsthantverksstråk längs Österlånggatan och Hornsgataspuckeln. De som om några år kommer för att besöka Stockholm som europeisk kulturhuvudstad kommer vilset att leta efter kulturens närvaro utanför de stora institutionerna. Någon form av hyreslättnader för yrkesverk- samt arbetande konstnärer är härvidlag av allmänt samhällsvärde. Detta bör inrättas för såväl konstnärer, musiker och författare och inte på ett nyckfullt sätt begränsas av kommunhemhörigheter.

5

Ett samhälle är beroende av att varor och tjänster kan röra sig så fritt som möjligt. Det är därför vi bygger våra infrastrukturer. Men ett samhälle som vill bevara och utveckla demokratin och respekten för människovärdet är beroende av att även tankar kan

röra sig fritt. Kulturen är den infrastruktur där tankar färdas. Det är också tankar som utvecklar företag, omsorgssystem och människor. En miniminivå för samhällets ansvar gentemot konst måste skyddas genom lagstiftning. Exempelvis berövs omgäende en bibliotekslag.

Från renodlat marknadsliberalt håll hörs då och då gnäll över att kulturen är beroende av samhället. Till en del är det sant och det är något som måste vara sant. Men långt viktigare är att samhället är beroende av kulturen. Historien har gång på gång klart visat att kulturen ofta kan överleva utan samhällsstöd, ja till och med överleva trots samhällets repressiva motstånd. Men historien har lika ofta visat att samhället inte kan överleva utan kulturen. Det är något en modern demokrati måste ge sig råd att erkänna och ta konsekvenserna av.

Jean-Francois Battail, f. 1939, professor i skandinavistik (Sorbonne, Paris), gästforskare i Linköping (Tema "teknik och social förändring"). F.d. professor i Uppsala. Forskningsinriktning: idé- och lärdoms historia med tonvikt på Norden. Har gett ut ett flertal böcker och medverkat med artiklar i olika publikationer. Ingår som ledamot i flera lärda sällskap.

Margareta Biörnstad, f. 1928, har varit verksam inom Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer under mer än 40 år, 1987-93 som riksantikvarie. Hon har deltagit i ett flertal offentliga utredningar med anknytning till kulturmiljövård, museiverksamhet, samhällsplanering och byggande. Delar för närvarande sin tid mellan offentliga uppdrag, internationellt samarbete och eget skrivande.

Eva Eriksson, f. 1941, undervisar i svensk arkitekturhistoria vid Stockholms universitet. Hon var 1976-86 redaktör för tidskriften *Arkitektur* och har sedan början av 70-talet skrivit arkitekturkritik i *Dagens Nyheter* och på andra håll. Gav 1991 ut boken *"Den moderna stadens födelse"*.

Carmilla Floyd, f. 1962, är redaktör för ungdomstidningen *Ocean*, som ges ut i samarbete med Sida och har som syfte att niansera bilden av tredje världen och motverka främlingsfientlighet och rasism i Sverige. Tillsammans med Marita Lindqvist har hon publicerat två böcker, *"Hårda bud"* – handbok för 60-talister (1987) och *"Kalla fakta"* – de 100 konstigaste sakerna i Sverige (1989). Sedan 1985 har hon varit verksam som frilansskribent och manusförfattare för dags- och veckopress och TV.

Johan Fornäs, f. 1952, är ungdomskulturforskare, docent i musikvetenskap samt högskolelektor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation JMK, Stockholms universitet. Han har bl.a. forskat om musikärelser och rockspelande, och leder det stora forskningsprogrammet *Ungdomskultur i Sverige (FUS)*. På JMK forskar och undervisar han även om medier och populärkultur. Han har utgivit 14 böcker, varav 12 skrivits tillsammans med andra.

Mats Gellerfelt, f. 1952, är författare, litteraturkritiker och kulturjournalist, verksam vid Svenska Dagbladet och i en lång rad tidskrifter, radio och TV. Han har utgivit poesi och prosa samt faktaböcker och medverkat i ett flertal antologier.

Janerik Gidlund, f. 1947, är tf professor i offentlig förvaltning vid Umeå universitet och ordförande i Stiftelsen Västerbottensmusiken vari ingår Norrlandsoperan och Umeå Symfoniorkester. Har publicerat bl.a. *Den nya politiska konserten. Identitet, suveränitet och demokrati i den europeiska integrationen* (1993) samt tillsammans med professor Abduhl Khakee *"Kultursamverkan och regional identitet"* i Wiberg, Ulf (red). *Botnianätverket* (1993).

Jörgen Hammarin, f. 1953, är utbildad folkhögskolelärare med samhällsvetenskaplig inriktning och arbetar sedan 1991 vid Brunnsviks folkhögskola. Han har en bakgrund inom bl a ABF och hyresgäströrelsen. Har publicerat skrifterna *Välj folkbildningsvägen* (ABF 1992), *Folkbildning i kvarteret* (tillsammans med Johnny Andersson, ABF/HRF 1992), samt debattartiklar i folkbildnings- och folkrörelsefrågor.

Inge Jonsson, f. 1928, är professor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet och sedan 1988 universitetets rektor. Han har publicerat böcker om bl.a. Emanuel Swedenborg och litteraturteorins historia. Bland aktuella uppdrag ingår att vara ordförande i Samfundet De Nio och Riksbankens Jubileumsfond samt att vara Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens preses.

Theodor Kallifatides, f. 1938, författare och skribent i olika tidningar och tidskrifter, bl.a. Moderna Tider och Göteborgs Posten, styrelsesuppleant i Sveriges Television styrelse, styrelseledamot i Institutet för Framtidsstudier.

Hilda Lind, f. 1943, är utlandschef på Svenska Kyrkans Mission. Hon har tidigare arbetat som teolog och pedagog i Svenska kyrkan i församlings-, stifts- och riksarbete. Hon var bl.a. huvudredaktör för "Befrielsen – Stora boken om kristen tro" (1993).

Pernilla Månsson, f. 1966, är programledare och redaktör vid Sveriges Television i Växjö sedan 1992, tidigare (sedan -85) programledare vid Radio Örebro. Utbildad kulturvetare vid Högskolan i Örebro.

Sune Nordgren, f. 1948, sedan 1990 chef för Malmö Konsthall.

Linda Nygren-Eklöf, f. 1960, är utbildad folkhögskolelärare i främst samhällsvetenskapliga ämnen. Sedan 1985 har hon arbetat vid Brunnsviks folkhögskola, där hon de första åren höll i teaterundervisningen på skolans amatörteaterlinje. Hon har innan Brunnsvik varit verksam inom arbetarrörelsen med

huvudsakligen kulturarbete. Har medverkat i boken Å nu då (Tidens förlag 1991) samt med debattartiklar i kulturpolitiska och pedagogiska frågor.

Jill Onsér-Franzén, f. 1945, är fil.dr. i etnologi. Presenterade 1992 vid Göteborgs universitet en doktorsavhandling med titeln "Kulturernas kamp". Har ett förflutet som kultursekreterare i Mölndals kommun 1978-89 och som chef för Konst- och aktivitetsavdelningen vid Göteborgs Auktionsverk 1990-92. Arbetade parallellt som lärare och fältforskare vid institutionen för Etnologi, Göteborgs universitet. Är nu engagerad i flera tvärvetenskapliga forskningsprojekt med inriktning mot kulturpolitiska frågeställningar.

Suzanne Osten, f. 1944. Studier i Lund, litteratur och konsthistoria. Hon bildade den första fria gruppen Fickteatern 1967. Är anställd vid Stockholms stadsteater sedan 1975, för att driva Unga Klara teatern, med barnperspektivet. Hon har skrivit flera svenska pjäser bl.a. Jösses Flickor (med M. Garpe) och "barntagedin" Medeas barn (med P. Lysander). Hon har gjort sex spelfilmer, bl.a. Bröderna Mozart 1986, och Tala, det är så mörkt 1993.

Lars Persson, f. 1950, är legitimerad läkare och specialist i allmänmedicin, men förenar sin naturvetenskapliga bakgrund med en bred konstnärlig verksamhet. Han har gjort sig känd som provokativ samhällskritiker och aktivist men på senare år mest som idégivare, organisatör och företrädare för den nutida dansen och experimentella scenkonsten. Under många år har han arbetat som producent för dansgruppen Rubicon och scenen Unga Atalante i

Göteborg. Han har dessutom framträtt som performancekonstnär, skapat sceninstallationer och rörliga objekt, som bl.a. visats på Konstmuseet i Göteborg.

Agneta Pleijel, f. 1940, är författare och sedan förra året professor i dramatik vid Dramatiska Institutet, Stockholm. Hon var under 70-talet kulturredaktör på Aftonbladet och i tidskriften Ord & Bild. Har författat dramatik, poesi, prosa och skrivit manus för film och TV. Senast utgivna bok är romanen "Fungi" (1993).

Niklas Rådström, f. 1953, är författare. Till hans senaste böcker kan räknas: *Medan tiden tänker på annat*, 1992, och *Ängel bland skuggor*, 1993. Har även skrivit dramatik och filmmanus. Krönikör i Månadsjournalen.

Mikael Sterner, f. 1962, är producent vid Sveriges Television i Växjö, tidigare pressfotograf, bl.a. på Expressen.

Kulturutredningens sammansättning

Ordförande

Ingemar Mundebo

Ledamöter

Charlotte Branting	fp
Kia Ericson	s
Elisabeth Fleetwood	m
Thomas Ginner	s
Stina Gustavsson	c
Åke Gustavsson	s
Bertil Norbelie	m
Elisabeth Persson	v
Laila Strid Jansson	nyd
Alwa Wennerlund	kds

Sakkunniga

Catharina Blom	Landstingsförbundet
Göran Lannegren	Kulturdepartementet
Thomas Lyrevik	Finansdepartementet
Hans Sand	Kulturdepartementet
Ants Viirman	Svenska kommunförbundet

Experter

Anders Ekman	Folkbildningsförbundet
Göran Löfdahl	Statens kulturråd
Agneta Spetz	Arbetsmarknadsdepartementet

Sekretariat

Hans Johansson	Huvudsekreterare
Jan-Erik Billinger	Sekreterare
Christer Bogefeldt	Sekreterare
Margareta Cronholm	Sekreterare
Monica Berglund	Assistent

Statens offentliga utredningar 1994

Kronologisk förteckning

1. Ändrad ansvarsfördelning för den statliga statistiken. Fi.
2. Kommunerna, Landstingen och Europa + Bilagedel. C.
3. Mäns föreställningar om kvinnor och chefsskap. S.
4. Vapenlagen och EG. Ju.
5. Kriminalvård och psykiatri. Ju.
6. Sverige och Europa. En samhällsekonomisk konsekvensanalys. Fi.
7. EU, EES och miljön. M.
8. Historiskt vägval – Följderna för Sverige i utrikes- och säkerhetspolitiskt hänseende av att bli, respektive inte bli medlem i Europeiska unionen. UD.
9. Förnyelse och kontinuitet – om konst och kultur i framtiden. Ku.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Vapenlagen och EG. (4)
Kriminalvård och psykiatri. (5)

Utrikesdepartementet

Historiskt vägval – Följderna för Sverige i utrikes- och säkerhetspolitiskt hänseende av att bli, respektive inte bli medlem i Europeiska unionen. (8)

Socialdepartementet

Mäns föreställningar om kvinnor och chefsskap. (3)

Finansdepartementet

Ändrad ansvarsfördelning för den statliga statistiken. (1)
Sverige och Europa. En samhällsekonomisk konsekvensanalys. (6)

Kulturdepartementet

Förnyelse och kontinuitet – om konst och kultur i framtiden. (9)

Civildepartementet

Kommunerna, Landstingen och Europa + Bilagedel. (2)

Miljö- och naturresursdepartementet

EU, EES och miljön. (7)





Vilka krav och utmaningar kommer kulturpolitiken att möta under 90-talet och på längre sikt? Det är en av huvudfrågorna som de nio statliga kulturutredningarna nu arbetar med.

I denna skrift presenterar 20 kulturpersoner sin syn på kulturens framtida roll. Uppsatserna lyfter fram en rad olika infallsvinklar på konsten, kulturen och kulturpolitiken, utmanar gängse synsätt och pekar på behovet av förnyelse och kontinuitet.

Förhoppningen är att uppsatserna kommer att inspirera till en bred och vital kulturpolitisk debatt som kommer att vara av stor betydelse i utarbetandet av kulturpolitikens framtida inriktning.

ISBN 91-38-13546-9

ISSN 0375-250X

FRITZES

Postadress: 106 47 Stockholm